

Masteroppgave i historie

Institutt for historie

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Universitetet i Tromsø

Våren 2006

Holdninger i Troms til regjeringens krigspolitikk 9. april til 9. juni 1940

Innholdsfortegnelse:

0. Forord.....	4
1. Innledning.....	5
1.1. Om oppgavens problemstilling.....	5
1.2. Disse krigsmånedenes plass i historien om den andre verdenskrig.....	9
1.3. Krigen i Norge 9. april – 9. juni 1940.....	11
1.4. Troms fylke i krigsmånedene 9. april - 9. juni 1940.....	11
1.5. Forskningsstatus.....	17
2. Kilder og litt om kildekritikk.....	24
2.1. Hvordan kan vi kartlegge folks holdninger i en tid uten meningsmålinger? Et samtidig britisk eksempel.....	24
2.2. Om betydningen av kildens nærhet i tid.....	25
2.3. Generelt om arbeidet med kildene til denne oppgaven.....	27
2.4. Kringkastingen som myndighetenes styrings- og propagandaredskap.....	29
2.5. Aviser som speilbilde av samfunnet.....	32
2.6. Sensur.....	34
3. Nygaardsvold-regjeringen og folks holdninger i Troms.....	37
3.1. Hvor oppholdt statsledelsen seg i de to krigsmånedene?.....	37
3.2. Hvordan oppfattet statsledelsen folks holdninger i Troms?.....	37
3.3. Hvilken betydning hadde folks holdninger for regjeringens beslutninger?.....	42
4. Noen vurderinger av folks holdninger i Troms.....	45
4.1. Fylkesmannen i Troms.....	45
4.2. Lederskapet i Troms-kommunene.....	45
4.3. Auchinleck og Dalzel-Job.....	49
5. Holdningsendringer i løpet av disse to krigsmånedene.....	51

5.1. 9.-13. april: sjokk og usikkerhet.....	51
5.2. 14.-30. april: økende optimisme og kampvillighet.....	51
5.3. 1.-10. mai: sørnorsk nederlag og framgang på Narvik-fronten.....	52
5.4. 11.-28. mai: tysk framgang på Vestfronten og alliert gjenerobring av Narvik	53
5.5. 29. mai-6. juni: fortsatt kamp, men økende pessimisme.....	53
5.6. 7.-9. juni: kapitulasjon og en uhyggelig stemning?.....	54
6. Holdninger tolket utifra krigens konkrete handlinger og hendelser.....	57
6.1. Hus, familie og mat – de nære ting.....	57
6.2. Tyske fly.....	60
6.3. Soldatene og offiserene.....	62
6.4. Rekvirering av hestene.....	66
6.5. Den allierte ”invasjonen” i Sør-Troms, herunder rekvirering av hus.....	69
6.6. Krigstransport med fiskeskøyter og frakteskuter.....	72
6.7. Innsamling av penger og gjenstander til krigføringen.....	74
6.8. Frivillig militærinnsats.....	77
6.9. Frivillig sivil krigsinnsats.....	78
6.10. Kommunenes virksomhet.....	80
7. Andre relevante holdninger som kan registreres.....	83
7.1. Frykten for og ryktene om spioner og forrædere.....	83
7.2. Ryktespredning.....	85
7.3. Den negative holdningen til Nygaardsvold-regjeringen.....	86
7.4. Politiske synspunkter i Troms.....	90
7.5. Fagbevegelsens holdning til krigen.....	94
7.6. Samers og kveners holdning til krigen.....	96
7.7. Reaksjoner på defaitisme i de okkuperte områder.....	97

7.8. Religiøse holdninger i forhold til krigssituasjonen.....	98
7.9. Skepsisen overfor de tilflyttede søringene.....	100
7.10. Ideen om Hålogaland som Norges redning.....	102
7.11. Motstand mot sentralisering av makt til Tromsø.....	103
7.12. Patriotiske ytringer: normative og/eller beskrivende?.....	104
8. Konklusjon.....	107
Kilder.....	113
Litteratur.....	115

0. Forord.

Parallelt med interessant arbeid som statsmeteorolog har det vært flott å kunne ta opp en gammel historieinteresse. Takk til dyktige lærere på Historisk institutt i Tromsø som har gitt muligheter også for oss godt middelaldrende. Jeg har for min del vært fornøyd med den blanding av strenghet og åpning for egne interesser som instituttet har vist overfor masterstudentene. Det er forøvrig imponerende hvor mye kunnskap Historisk institutt i Tromsø har fått fram om Nord-Norge på drøyt tredve år. Et lite bidrag til kunnskapen om Troms har jeg nå selv kommet med, først om meteorologi i Troms i hovedoppgave i Bergen 1990, nå i masteroppgave om holdninger under krigen i Troms 1940.

Takk for gode endringsforslag, hjelp og oppmuntring fra veileder Hallvard Tjelmeland. Det har innimellom vært overveldende å få stadig nye tips om bøker jeg absolutt måtte se på, men det er utrolig hvor mye interessant jeg på den måten har kommet over. Takk også for masterseminarene ved instituttet med gode bidrag fra både medstudenter og lærere.

Siden jeg har konsentrert meg om befolkningen i Troms i en tomånedersperiode, innbiller jeg meg nå at jeg vet hvordan det var å oppholde seg i Troms den gang. Jeg er egentlig imponert over innsatsen til norske menn og kvinner i Troms de to krigsmånedene, både de fastboende og de tilflyttede. Takk for oppmuntring fra min kone Gerd Bjørhovde, opprinnelig fra Harstad. At hennes familie bidro i 1940 med innsats fra både kvinne, mann og hest, har også vært en motiverende faktor for å skrive denne historien.

Vidar Eng, Tromsø 12. mai 2006

1. Innledning

1.1. Om oppgavens problemstilling

Den andre verdenskrig startet 3. september 1939 og varte i Europa til 8. mai 1945.

Krigshandlingene på norsk jord varte i to måneder fra det tyske angrepet natt til 9. april 1940 og til den militære kapitulasjonen 9. juni 1940 kl 2400. Dette er en kort tidsperiode i forhold til hele krigen, men det er lengre enn det angrepskrigene mot Polen i 1939 og mot Danmark og Frankrike i 1940 varte. Troms ble ikke okkupert av tyskerne før etter 9. juni, slik at befolkningen i Troms hadde tid nok til å danne seg holdninger til krigen før okkupasjonen var et faktum.

Ved bruk av kilder som f.eks. aviser, dagbøker, memoarer og offentlig og privat arkivmateriale vil denne oppgaven undersøke om det er mulig å si noe om holdningene til folk i Troms til regjeringens krigspolitikk i de to krigsmånedene. Viktigst innenfor krigspolitikken var beslutningen om å gå til militær motstand mot det tyske angrepet i allianse med de allierte land, først og fremst Storbritannia.

Holdninger:

I masteroppgaven fokuserer jeg på holdninger, og ikke på hendelser og handlinger som vanligvis vil stå sentralt når de to krigsmånedene omtales. Hendelser og handlinger vil likevel ofte måtte refereres til fordi folks reaksjon på hendelser og deres påfølgende handlinger vil kunne belyse holdninger.

Denne oppgaven er en mentalitetshistorie som skal prøve å kartlegge folks holdninger i en dramatisk tid. Menneskers vanlige liv er dominert av normale dagligdagse hendelser i familieliv og arbeid. I Norge etter 1814 finnes det bare en eneste landsomfattende katastrofe: Krigen 9. april-9. juni 1940 med fem års påfølgende okkupasjon. Endring i holdninger fra normallivet før 9. april til krigslivet etter 9. april er ett moment som er av interesse. Praktisk talt alle som opplevde 9. april legger vekt på følelsen av sjokk og overraskelse. Hva de så mente burde gjøres i denne totalt uventede nye situasjon, kommer ikke alltid så klart til uttrykk. Mange forteller mest om hva de konkret gjorde, uten å fortelle så mye om holdninger, tanker, meninger og følelser. Men noen forteller også om holdninger, og ellers vil jeg prøve å

trekke slutninger om holdninger utifra tankegangen at visse handlinger tyder på visse holdninger.

Viktigheten av å kartlegge folks holdninger begrunnes godt av to historikere, på generelt grunnlag av Jens Arup Seip og konkret hva gjelder Storbritannia i mai 1940 av John Lukacs:

”Opinionsforskning kan dyrkes som en egen disiplin. Men der er som vi vet så nær sammenheng mellom tankeliv og handlingsliv, at det må være et mål å integrere ikke bare atferd hos velgerne og atferd hos politikerne, men også integrere politisk historie og opinionshistorie...”¹

”...by 1940 the world, or at least the Western world, had entered the democratic age. 'Opinion', Pascal had written three hundred years earlier, 'is the queen of the world'. But unlike three hundred years earlier, now the opinion (or, more precisely, the thinking) of majorities mattered. Hitler knew this. He knew that he had the overwhelming majority of the German people behind him. What mattered was whether the great majority of the British people were really behind Churchill.”²

I internasjonal historieforskning har det i noen tiår vært en tendens til å vektlegge kulturaspektet sterkere i mange sammenhenger, og derigjennom også søke å integrere generelt samfunnsliv med politiske og militære hendelser i større grad.³ Hendelsene i Troms fra 9. april til 9. juni 1940 er det skrevet mye om, men ikke så mye om folks holdninger til det som skjedde. Denne oppgaven vil derfor kunne belyse et område som ikke har fått mye oppmerksomhet, og jeg vil også prøve å vise at holdninger og hendelser henger sammen. Viktigheten av folks holdninger i forhold til hendelsene i Troms i de to krigsmånedene er min hovedbegrunnelse for denne oppgaven.

I karakteristikk av holdninger vil jeg ofte bruke begrepsparet patriotisme i forhold til defaitisme. Patriotisme kan defineres som fedrelandskjærighet, defaitisme som nederlagstro, vilje til å gi opp.⁴ Dette er en problematisk ordbruk fordi begrepene er hhv. positivt og negativt ladete, men jeg har ikke funnet bedre og mer nøytrale begreper. Med patriotisme i

---

¹ Seip 1968:7, Seips understreking

² Lukacs 1999:29.

³ Cannadine 2004:36ff og 80ff og Green and Troup 1999:87ff

⁴ Aschehoug og Gyldedals Store Norske Leksikon 1987-1988

denne perioden menes holdningen om at Norges militære motstand mot tyskerne burde støttes fordi det var moralsk rett, fordi det var gode utsikter til seier, og/eller fordi det var en slags plikt. Med defaitisme i denne perioden menes holdningen om at krigen burde avsluttes fordi tyskerne ville vinne uansett, fordi lidelsene var for store i forhold til gevinsten, og/eller fordi lederskapet på alliert side var for dårlig.

Troms:

For mange nordmenn kom okkupasjonen så raskt at folk hadde problemer med å omstille seg mentalt og skjønne hva som skjedde. Det er trolig hovedforklaringen til at f.eks. oslofolk sto nøytralt nysgjerrige og så på den tyske innmarsjen. I kontrast til dette hadde befolkningen i Troms bedre tid til å ta innover seg nyheten om det tyske angrepet på Norge før de konkrete krigshandlingene berørte Troms, noe som trolig gjorde folks holdninger mer gjennomtenkte og derfor mer interessante. Det at krigen varte så lenge at befolkningen rakk å få en holdning til krigen, er en grunn til å konsentrere seg om Troms.

Krigen i 1940 berørte store deler av landet, men de fleste steder kun kort tid der tyskerne rykket fram mens de norske og allierte styrker trakk seg tilbake. Troms, derimot, var en viktig krigssone i to måneder. I Troms okkuperte tyskerne indre deler av kommunene Gratangen og Lavangen, Sør-Troms var oppmarsjområde for de norske og allierte styrkene, mens Nord-Troms var et roligere bakland med spredt bombing, militærbaser, fangeleire osv.

I april 1940 var Troms, som andre deler av landet, uten særlig kontakt med regjeringen som var på flukt i Sør-Norge. I mai og sju dager i juni var det bare Troms og Finnmark som var under Nygaardsvold-regjeringens fulle kontroll. I Troms fylke hadde regjeringens medlemmer direkte kontakt med enkeltinnbyggere og fikk også indirekte inntrykk av folkemeningen via folk i det midlertidige statsapparatet som de hadde daglig kontakt med. I tillegg tok de inntrykk fra media som Tromsø kringkaster⁵ og lokalavisene. Dette betyr to ting: For det første at folkemeningen i Troms kan ha hatt betydning for regjeringens beslutninger, jfr kapittel 3.3. Og for det andre at enkelte regjeringsmedlemmer og andre med innflytelse nedtegnet sine inntrykk av folkemeningen i sine memoarer mm. Arbeidet begrenses til Troms fylke fordi det er denne mulige interaksjonen mellom folk og regjering, men også av praktiske hensyn da Troms er et begrenset område.

---

⁵ NRKs radio i Troms kaltes i 1940 vanligvis Tromsø kringkaster

Regjeringens krigspolitikk:

I omtalene av krigen i Norge blir iblant Nygaardsvold-regjeringen neglisjert. Det skyldes trolig at Nygaardsvold-regjeringens krigsinnsats var kontroversiell. Noen var fra før av skeptiske til Arbeiderpartiet generelt, flere ga Nygaardsvold-regjeringen mye av ansvaret for det uventede og i hovedsak vellykkete tyske angrepet. Følgelig vil man ofte finne i bøker om krigen at det som vektlegges er forsvaret av fedrelandet/nasjonen Norge. Av personer står ofte de militære sentralt i skildringene, særlig general Carl Gustav Fleischer i 6. divisjon og øverstkommanderende general Otto Ruge. Over alle står kong Haakon og kronprins Olav som det samlende nasjonale symbol og de som aldri sviktet. Denne oppgaven bruker likevel bevisst uttrykket ”regjeringens krigspolitikk”. I et demokrati som Norge var det Nygaardsvold-regjeringen som formelt og reelt fattet alle de viktige avgjørelsene. Det gjaldt det første *nei* til tyskerne natt til 9. april, der regjeringen var alene på norsk side uten verken konge eller stortingspresident til stede. I det andre *nei* til tyskerne og Quisling 10. april har *kongens nei* fått mest oppmerksomhet, men også Nygaardsvold-regjeringen vedtok og sluttet seg til kongens nei, og det var det som var den politisk avgjørende beslutningen. Det var også Nygaardsvold-regjeringen som tok andre viktige avgjørelser som f.eks. å bytte kommanderende general 11. april, å holde seg i Norge og ikke flykte til Sverige, å be om hjelp fra de allierte, og å sette handelsflåten inn på alliert side. Til sist i Tromsø 7. juni var det regjeringen som enstemmig vedtok å reise til Storbritannia, dvs å kjempe til siste slutt og avvise fredsslutning med tyskerne. I mange av avgjørelsene fra og med 10. april hadde kongen, kronprinsen og stortingspresident Hambro medinnflytelse, men igjen: i et demokrati lå den endelige makten i regjeringen, og derfor bruker denne oppgaven uttrykket ”regjeringens krigspolitikk”. Regjeringen ble ellers supplert underveis, men mer om det i kapittel 3.

Hva vil Troms-folks holdninger til regjeringens krigspolitikk bety i praksis?

Departementfunksjonæren Unni Diesen, som fulgte med regjeringen til Tromsø og senere til Storbritannia, skrev i en bok om dette 25 år senere bygd på dagboksnotater fra 1940, følgende:

”Men det er tydelig at befolkningen her oppe er delt i grupper. Noen synes det er om å gjøre å lette arbeidet for statsmyndighetene i den krig de nå er tvunget til å føre, noen synes at det er arbeiderregjeringen som har forsømt å holde forsvaret i orden, og at den nå får løse sine

vanskeligheter som den best kan, andre mener at man bør komme til en ordning med tyskerne før også Tromsø blir bombet.”⁶

Dette antyder en interessant tre-delning av holdningene i alle fall i Tromsø by. For det første de som var enig i regjeringens militære motstand og som selv støttet opp om dette. For det andre de som mente at regjeringen hadde skylda for at angrepet lyktes så godt, og som derfor ikke var så engasjerte i krigen. Og for det tredje de som var redd for at tyskernes krigsføring ville ramme dem, og som derfor mente regjeringen burde gi opp den militære motstand og søke en forhandlingløsning med tyskerne. Diesens observasjoner av folkemeningen kan være førstehånds, men kan også være annenhånds fordi hun hadde god kontakt med andre i statsledelsen som sekretær for bl.a. utenriksminister Koht og fordi hun var datter av Kommanderende Admiral Diesen. Jeg vil komme tilbake til om Diesens tre-delning i holdningsgrupper gjenfinnes i kildene i min konklusjon.

Tidsperspektivet:

Krigen i Troms varte i to måneder. Jeg startet arbeidet med å konsentrere meg om den siste måneden som er spesiell på tre måter: for det første ved at krigshandlingene var konsentrert til Nord-Norge der ikke minst Sør-Troms opplevde både kamper på land og bombing fra lufta. For det andre var denne andre krigsmåneden preget av det tyske angrepet på Vestfronten som etter hvert førte til at krigen i Norge ble gitt opp av de allierte Frankrike, Polen og Storbritannia, landet som i praksis bestemte. For det tredje oppholdt Nygaardsvold-regjeringen, kongen og kronprinsen seg i Troms denne siste måneden. I løpet av skriveprosessen har jeg likevel funnet at hele krigstiden henger sammen, slik at den første krigsmåneden måtte inkluderes. Pendlingen mellom krigsoptimisme og krigspessimisme gikk gjennom begge de to månedene, slik at holdninger sent i mai forstås bedre i lys av det som skjedde i april. De negative holdningene Nygaardsvold-regjeringen registrerte sist i mai bunnet delvis i opplevelsen av at Troms hadde greid seg bra på egen hånd i krigen i april.

1.2. Disse krigsmånedenes plass i historien om den andre verdenskrig.

I krigen mellom Tyskland og Frankrike/Storbritannia var det tyske angrepet på Norge i all hovedsak en tysk seier som svekket de allierte. Nederlaget i Sør-Norge førte til den viktige

---

⁶ Diesen 1965:62f

”Norway Debate” i det britiske underhus 7.-8. mai 1940, et av de sjeldne tilfeller der Norge har spilt en viktig rolle i britisk politikk.⁷ Debatten førte til den konservative Chamberlain-regjeringens avgang og tiltredelsen av Churchills samlingsregjering. Ved en tilfældighet var Norges utenriksminister Koht og forsvarsminister Ljungberg tilstede som tilhørere under denne parlamentsdebatten. Samme dag som Churchills regjering tiltrådte, 10. mai, startet Tyskland sitt vellykkete angrep mot Benelux-landene og Frankrike.

Historikeren John Lukacs har, etter min mening godt begrunnet, påstått at det var i de siste dagene av mai 1940 at Tyskland hadde størst sjanse til å vinne den andre verdenskrig.⁸ Med å vinne krigen menes her Tysklands dominans i Europa på ubestemt tid. Sist i mai 1940 ble det klart at Frankrike var slått, og det så ut til at den britiske hærstyrken på kontinentet ville bli omringet og tatt til fange. Blant verdens stormakter sto Storbritannia alene igjen mot Tyskland, mens både Sovjetunionen, Italia og Japan i varierende grad sto på Tysklands side. USA var ennå helt nøytralt. I de fem dagene 24.-28. mai pågikk det en for det britiske folk skjult strid i det britiske krigskabinettet om hvorvidt Storbritannia ved hjelp av Italia skulle prøve å få til en forhandlingsløsning med Tyskland. På dette tidspunkt sto statsminister Churchill politisk svakt, bl.a. fordi han hadde ledet landet i en fjortendagers periode gjennom en rekke militære nederlag. Tysklands militære maktstilling var på dette tidspunkt så overlegen at ethvert forsøk på forhandlinger trolig ville endt med tysk Europadominans i årtier. Og akkurat på denne tida, 24.-25. mai, avgjorde Storbritannia at krigen i Nord-Norge måtte gis opp.

Bare tre måneder senere, ved innledningen til Slaget om Storbritannia 16. august 1940, kan man, i alle fall i ettertid, se at situasjonen var sterkt forbedret for britene. Krigskabinettet avgjorde 28. mai, dvs før evakueringen av den britiske hærstyrken på kontinentet, at det skulle kjempes og ikke forhandles ”no matter what happened”. Den vellykkete evakueringen fra Dunkerque i månedskiftet mai/juni hadde bidratt til å samle folk og regjering rundt statsminister Churchill. Flyvåpenet var rustet opp fordi samlingsregjeringen kanaliserte ressursene til flyproduksjon, nå med full støtte av fagbevegelsen fordi Labour var med i regjeringen. Den internasjonale situasjonen var også forbedret. At Italia hadde gått med Tyskland i krigen, var ingen overraskelse, og Italias styrke viste seg allerede å være overvurdert. Sovjetunionen, som hadde regnet med langvarig stillingskrig på Vestfronten,

---

⁷ Calder 1969:81

⁸ Lukacs 1999:187ff.

hadde begynt å vise en mer negativ holdning overfor Tysklands mektige stilling. Men aller viktigst var det at USAs president Roosevelt holdt sin første pro-britiske tale 10. juni, og at han 31. juli bestemte seg for å hjelpe britene militært.⁹

1.3. Krigen i Norge 9. april – 9. juni 1940.

I kampene i Sør-Norge hadde tyskerne allerede 9. april en sterk utgangsstilling fra alle de største byene inkludert havner og flyplasser. De norske styrkene med hjelp av de allierte prøvde å hindre tysk forbindelse mellom Oslo og Trondheim for senere å kunne gjenerobre Trondheim, men mislyktes. Tyskerne vant fram militært, men mislyktes politisk fordi de verken greide å fange eller drepe regjeringen og kongen. I starten av mai 1940 hadde Tyskland erobret hele Sør-Norge. Militært skjedde det så to ting: tysk framrykking nordover i Helgeland og alliert frammarsj mot den tyskokkuperte enklaven Narvik. Tyskerne tok Mosjøen 11. mai og Mo i Rana 18. mai. Bodø ble bombet 27. mai og så evakuert av de allierte. På Narvikfronten ble Bjerkvik gjenerobret av de allierte 13. mai og Narvik 28. mai.

De fleste regjeringsmedlemmene, kongen og kronprinsen kom til Tromsø 1. mai. Fra 1. mai til 18. mai oppholdt disse seg forskjellige steder i landdistriktene i Troms av bombefrykt, men fra 18. mai ble de gradvis samlet i Tromsø. 1. juni fikk Nygaardsvold-regjeringen vite at den britiske regjering allerede 25. mai hadde bestemt seg for å gi opp Norge p.g.a. krigssituasjonen på Vestfronten. 7. juni flyktet regjeringen, kongen og kronprinsen til Storbritannia, og krigen på norsk jord var slutt. 7. juni tok regjeringen i Norge samme beslutning som krigskabinettet i Storbritannia tok 28. mai: ingen forhandlingsløsning med Tyskland kom på tale, så krigen ville ende med seier eller nederlag. Norges beslutning var ikke avgjørende for britene og for krigens gang, men den var absolutt av betydning fordi kontrollen med den norske handelsflåten ble sikret, og fordi britenes posisjon som de små lands forsvarer ble bekreftet.¹⁰

1.4. Troms fylke i krigsmånedene 9. april - 9. juni 1940.

I følge siste folketelling før krigen i 1930 bodde det da 97 467 mennesker i Troms hvorav

---

⁹ Kapitlet bygger på flere verk, viktigst Lukacs 1990 og 1999 og Calder 1969

¹⁰ Kapitlet bygger på flere verk, viktigst Grimnes 1984, Lie 1955 og Nygaardsvold 1982

14 124 i de to byene, 3 788 i Harstad og 10 336 i Tromsø.¹¹ De fleste, 62% av de sysselsatte var i 1930 fortsatt knyttet til primærnæringene jordbruk og fiske. På landsplan var bare drøyt en tredjedel sysselsatt i primærnæringene, men ”(...) fiskerbonde-institusjonen (var) i høy grad levende i Nord-Norge. Småbruket og fiskebåten utgjorde til sammen familiens levebrød. Gårdsdrifta var ennå rundt andre verdenskrig i stor grad innrettet på selvforsyning, mens sesongfiskeriene skaffet familien kontantinntekter.” I sekundærnæringene industri, bygg og anlegg arbeidet 12 prosent eller 4670 personer av de sysselsatte i 1930.¹² I byene Harstad og Tromsø arbeidet de fleste i industri og varehandel. Det skjedde endringer fram til 1940, men folketellingen da ble utsatt til 1946. Fordi 1930-årene utgjorde en næringsmessig stagnasjon, er det trolig at det var større endringer i folketall og fordelingen av de sysselsatte fra 1940 til 1946 enn fra 1930 til 1940, og jeg bruker derfor 1930-tallene til å gi en kort oversikt av Troms i 1940.

I 1940 var det bygd veier fra Narvik mot Harstad, indre Troms, Sjøvegan, Tromsø og Lyngenfjorden., og også i deler av Nord-Troms. Alle veiforbindelsene var oppstykket av fergeforbindelser. I april 1940 falt det 165 mm nedbør i Tromsø, noe som fortsatt er aprilrekorden for Tromsø for årene 1921-2006, og siden april var kaldere enn normalt kom det meste som snø. Maksimal snødybde i Tromsø i april 1940 var 145 cm 11. april, noe som var aprilrekord for årene 1921-1940, selv om nye rekorder ble satt etter krigen. Mai 1940 var derimot betydelig varmere enn normalt.¹³ Tromsø-tallene gir en indikasjon på forholdene også i resten av fylket. Både snømengdene i april og vårløsningen i mai gjorde transport langs veier og utenfor veier vanskeligere enn normalt. Kommunikasjonsårene for gods og folk gikk normalt i hovedsak til sjøs, og dette enda mer i disse to månedene med sitt spesielle vær.

Avisene nådde ikke like bredt ut i 1940 som i dag. Kringkastingen økte stadig sin utbredelse i årene fram mot krigen. For Norge som helhet var det pr 30.6.1939 14 radiolisenser pr 100 innbygger. På topp lå Oslo med 25, på bunn lå Alta med 5,5. Som eksempel var det i tre av Troms-telegrafdistriktene 7,7 på Gibostad, 9,7 på Moen i Målselv og 5,9 på Sjøvegan.¹⁴ Dekningsgraden i Troms lå trolig mellom 5 og 15 i de forskjellige distrikter. Det var langt fra

---

¹¹ Statistisk Årbok for Norge 1941

¹² Svendsen 1998:261f

¹³ Tall fra Meteorologisk institutt, met.no, Vervarslinga for Nord-Norge i Tromsø, der forfatteren arbeider som statsmeteorolog.

¹⁴ Dahl 1999:1:247

alle som hadde radio hjemme i 1940, men mange hadde radio på fiskebåtene, og det var så mange radioer i hjemmene at de fleste raskt fikk vite om det tyske angrepet 9. april.

Hvilke generelle holdninger fantes i Troms før det tyske angrepet? Når det ikke finnes meningsmålinger (se kapittel 2.1.), er valg den beste måling av folks holdninger. Før krigen var Troms landdistrikter en egen valgkrets til Stortinget, mens byene Tromsø og Harstad var med i en egen nordnorsk byvalgkrets. Ved det siste stortingsvalget før krigen, i 1936, fikk Arbeiderpartiet i Troms landdistrikter 52,9% mot landsresultatet på 42,5%. Venstre fikk 17,6% i Troms landdistrikter mot 16,0% på landsbasis. Høyre fikk 12,0% i landdistriktene i Troms mot 21,3% i hele landet. Bondepartiet fikk 5,3% i Troms-landdistriktene mot 11,6% i hele landet. Samfundspartiet fikk 12,1% i Troms-landdistriktene mot 3,1% i hele landet. Nasjonal Samling fikk 0,4% i landdistriktene i Troms mot 1,8% på landsbasis.¹⁵ Jeg refererer ikke her til 1936-resultatet i byene, da 1937-resultatet nedenfor er ferskere i forhold til 1940, og i tillegg ble det der valgt den kommuneledelsen som hadde ansvaret under krigen. I landkommunene i lokalvalget i 1937 er det derimot vanskeligere tolkbare resultater med bygdelister, slik at stortingsvalget gir et bedre bilde av den politiske stemningen på landsbygda i Troms.

I kommunevalget i 1937 i Tromsø fikk partiene valgt inn følgende antall kommunestyrerepresentanter: Arbeiderpartiet 21, felleslista Høyre/Frisinnede Venstre 12, Venstre 17, Norges Kommunistiske Parti 2, og her fikk Venstre ordføreren. I Harstad fikk A 8, H 12, V 3, NKP 3 og uavhengige 2, og i Harstad fikk Høyre ordføreren.¹⁶

I Norge før krigen var det fire store partier: Arbeiderpartiet, Høyre, Venstre og Bondepartiet. Disse to valgene i Troms kan sammenfattes slik at A og V sto sterkere i Troms enn på landsbasis, mens H og B sto svakere. Partiet NKP var ikke representert på Stortinget og stilte ikke til valg i landdistriktene i Troms i 1936, men hadde en viss posisjon i byene i Troms. Det var to partier som var særpreget for 1930-tallet: Samfundspartiet og Nasjonal Samling. Samfundspartiet hadde langt sterkere oppslutning i Troms enn på landsbasis, særlig i kommunene Bjarkøy, Harstad og Trondenes med mer enn 20% i 1936, og ikke minst i Øverbygd med 43%. Nasjonal Samling sto derimot svært svakt i Troms.

---

¹⁵ Lundestad 1988:21 og 28

¹⁶ Folkeviljen 19.10. og 21.10.1937.

Religionen var viktig for folk i Tromsø i 1940. Det viser bl.a. avisene, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 7.8. Politiske og religiøse holdninger må ofte sees i sammenheng. I byene i Troms i 1940 var de mest aktive kristne politisk sett borgerlige, noe som bl.a. kan sees av religiøse artikler i de borgerlige lokalavisene i motsetning til i arbeiderpartiavisene. I deler av landdistriktene, først og fremst Nord-Troms fra Lyngen og nordøstover, var det annerledes: ”Nord-Troms i 1940 var læstadianerland, sameland, kvenland og arbeiderpartiland.”¹⁷ I de tre Nord-Troms-kommunene Lyngen, Storfjord og Nordreisa hadde arbeiderbevegelsens partier spesielt stor oppslutning. Den kristne læstadianismen påvirket til lojalitet mot myndighetene og den gjeldende samfunnsorden, lærte at valg var en borgerplikt, og at politikk og religion ikke skulle blandes. Mange innbyggere i Nord-Troms var aktive læstadianere av samisk eller kvensk bakgrunn som i valg stemte Arbeiderpartiet.¹⁸

General Carl Gustav Fleischer i 6. divisjon var fra 9. april øverstkommanderende for hær og marine og erklærte hele Troms og Finnmark som krigsskueplass. Fleischer var 9. april i Øst-Finnmark, der han samme dag innledet samarbeid med fylkesmann Hans Gabrielsen om sivile og militære krigstiltak. Finnmark kringkaster i Vadsø ble brukt til å få informasjon ut til folk i Finnmark, og også videre til Troms over Tromsø kringkaster.¹⁹ 10. april fløy Fleischer til Tromsø. I konferanse samme dag med fylkesmann i Troms Norbye, marinekaptein Kjær, kringkastingsbestyrer Lindrupsen og politimester Øie ble videre styring av Nord-Norge bestemt. Fylkesmennene i Nord-Norge tok over all sivil myndighetsfunksjon i sine fylker med fylkesmannen i Troms som overordnet hva gjaldt felles saker og kontakt med øverstkommanderende Fleischer. Kildene er motstridende, men noen sier at dette var etter fullmakt datert 10. april fra justisminister Terje Wold tildelt i telegram som var sendt mens Wold og regjeringen var på flukt i Hedmark.²⁰ Fleischer holdt mesteparten av tiden til på Soløy i Lavangen. For all slags kommunikasjon innen telefon, telegrafi og kringkasting, herunder ansvaret for kontroll og sensur, hadde den såkalte krigstelegrafdirektøren med tilholdssted i Lødingen, oberstløytnant S. L. Nitter-Hauge, en viktig stilling. Styringsinstrumentet for myndighetene ble kunngjøringer over Bodø, Tromsø og Finnmark kringkastere, kunngjøringer som også ble trykt i avisene. Fylkesmann Norbye ble syk og fratradte 20. april. Fylkesmannen i Finnmark, Hans Gabrielsen, ble hentet med fly fra Vadsø

---

¹⁷ Oddvar Ørnebakk fra Skibotn i Storfjord til meg 27.7.2005.

¹⁸ Drivenes og Niemi 2000:178ff

¹⁹ Hovland 2000:81

²⁰ Dahl 1999:2:95f

og overtok fra 20. april ansvaret også for Troms, i de viktigste landsdelssaker også for hele Nord-Norge.

1. mai kom regjeringen Nygaardsvold til Tromsø, men tok først opphold spredd rundt i Troms. Litt senere kom også øverstkommanderende general Otto Ruge til Troms og holdt til på Nordmo i Målselv. Fleischer forble lokal øverstkommanderende og reiste 8. juni sammen med regjeringen til Storbritannia. Ut over i mai måned kom regjeringsarbeidet igang, og 20. mai ble fylkesmann Gabrielsens ”Kontor for sentralledelsen for Nordland, Troms og Finnmark fylker”, også kalt Nordnorgesadministrasjonen, nedlagt. I dagene fra 20. mai til flukten 7. juni tok regjeringen i økende grad over styringen av Troms og Finnmark, noe som kan sees i avisene i form av kunngjøringer fra statsrådene.

I Troms styrte altså general Fleischer det meste av krigføringen i hele perioden 9. april til 9. juni. Nær sagt alle som har skrevet om denne perioden er enige i at Fleischer var en dyktig militær leder. På den sivile siden styrte fylkesmann Norbye i 10 dager, så fylkesmann Gabrielsen i en måned før regjeringen tok over. P.g.a. Norbyes sykdom ble det sivile styringssystemet i Troms i all hovedsak bygd opp av fylkesmann Gabrielsen. Gabrielsen bedømmes som en dyktig leder i de kildene jeg har sett. Avisa Tromsø skrev 23. mai: ”Når fylkesmann Gabrielsen nu er vendt hjem til Finnmark for å overta sitt fylkesmannsembede igjen, vil det vekke en almen trygghetsfølelse i Finnmark. For det krevende og fremragende dyktige arbeide han som øverste administrasjonsmyndighet for hele Nord-Norge har nedlagt i denne vanskeligste tid for vårt land, har han hele landsdelens beundring og varme takk. Fylkesmann Gabrielsen er en sjelden administrativ kraft, en objektiv og klar hjerne med utstrakt kjennskap til nordnorske forhold, og som det synes uopslitelig arbeidsevne.” Lederen av Høyres Pressekontor og general Ruges informasjonsmedarbeider, Birger Gotaas, og biskop i Nord-Hålogaland, Wollert Krohn-Hansen, er bare to som roste arbeidet til Gabrielsen²¹ General Ruge skrev: ”Sammen med fylkesmann Gabrielsen fra Finnmark hadde han (Fleischer) dessuten på eget initiativ etablert en sivil administrasjon for Nord-Norge. I realiteten hadde altså disse to siden 9. april optrådt som en helt selvstendig regjering for Nord-Norge, idet de ikke kunne få noen forbindelse praktisk talt hverken med mig eller med Regjeringen sydpå. Og de hadde greidd sine saker meget bra. Det var almindelig tilfredshet i Nord-Norge med den ordning disse to hadde satt i gang.”²² Tromsø-historikeren Gunnar

---

²¹ Gotaas 1945:75 og Krohn-Hansen 1945:27f

²² Ruge 1989:126

Pedersen skrev om det dyktige ”eneveldige” styret til Gabrielsen og Fleischer ”som det ikke finnes noen parallell til i moderne norsk historie”, men også at ”Hvilket syn regjeringen hadde på virksomheten til Nordnorgesadministrasjonen, er ikke kjent.”²³ Sannsynligvis satt også Nygaardsvold-regjeringen Gabrielsens innsats høyt. Gabrielsen ga en grundig redegjørelse for sin virksomhet til finansminister Oscar Torp allerede 2. mai,²⁴ og etter dette lot regjeringen han fortsette arbeidet til 20. mai. Ivan Kristoffersen skrev om Hans Gabrielsen i Norsk Biografisk Leksikon: ”Regjeringen Nygaardsvold hadde planer om å ta ham med til London på grunn av hans omfattende kunnskaper om Nord-Norge, men i stedet fikk han i oppdrag å administrere Nord-Norge i den siste fasen før Norges kapitulasjon. Det gjorde han med stor dyktighet, (...). Det var neppe av politiske grunner Einar Gerhardsen tok Gabrielsen med i samlingsregjeringen etter frigjøringen 1945, men snarere på grunn av hans renommé som embetsmann.”²⁵ For egen del vil jeg legge til at gjennomgang av Statsarkivet i Tromsø sitt materiale om virksomheten til fylkesmannen i Troms gir inntrykk av at Hans Gabrielsen var både effektiv og dyktig. Samlet sett må det være grunnlag for å påstå at det sivilt-militære lederskapet til Gabrielsen og Fleischer var godt.

Krigen i perioden 9.april til 9. juni berørte forskjellige deler av Troms på varierende vis. Krigen dreide seg om kontrollen med Narvik, og kommunene i Troms var sterkere berørt jo nærmere de lå Narvik. Gratangen opplevde flest kamphandlinger og ødeleggelse, mens de fleste Sør-Troms-kommunene fungerte som oppmarsjområder for de norske, britiske, franske og polske styrkene. På det meste var det ca 24 500 allierte utenlandske militær og ca 8-10 000 norske militære stasjonert i Troms.²⁶ Til sammenligning hadde tyskerne ca 5 000 militære, de fleste i Narvik. Harstad var militært hovedkvarter for de britiske, franske og polske styrkene. Sjøveggen i Salangen var viktig som ilandføringshavn for allierte styrker som skulle til Bardu og videre til fronten lenger sør. Områdene fra Senja over Dyrøy til Øverbygd og områdene nord for dette var i utkanten av krigshandlingene. Tromsø var administrativt hovedkvarter og opplevde fra 1. mai et innrykk av Nygaardsvold-regjeringen og de mange fra Sør-Norge som dro nordover etter at de allierte hadde gitt opp kampen i Sør-Norge. Disse vil senere bli omtalt som søringene, f.eks. i kapittel 7.9. Trusselen fra tyske bombefly var en hovedbekymring for folk flest og for sivile og militære myndigheter. Norske sjøflybaser fantes på Skattøra i Troms, i Skjervøy og i Hessfjord i Karlsøy. I slutten av mai kom britiske jagerfly til

---

²³ Pedersen 1995:408 og 419

²⁴ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 2089, F mappe 656

²⁵ Ivan Kristoffersen i Norsk Biografisk Leksikon 1999

²⁶ Grimnes 1984:200

flyplassene Skånland og Bardufoss. Samlet sett var det ikke ødeleggelser av bombing i Troms av det omfang Narvik, Bodø, Kristiansund og Molde opplevde, men Harstad og Sjøvegan var av de mest bombete steder i Troms.

1.5. Forskningsstatus

Det har vært skrevet og fortsetter å bli skrevet mye om Norge og den andre verdenskrig, herunder også hendelsene i Troms april-juni 1940. Etter min kunnskap har det ikke vært forsket eksplisitt på folks holdninger til og meninger om det som skjedde. Men de aller fleste historikere har vært inne på problemstillingen implisitt eller som en bisak. Her vil jeg først referere til to sentrale bokverks behandling av krigen i Norge, nemlig "Norges Krig" fra 1947, redaktør Sverre Steen, og "Norge i Krig" fra 1984, redaktør Magne Skodvin. I en oversiktsartikkel karakteriseres disse to verk som "standardsettere", som en slags "'offisielle' historier" og "som solide minnesmerker over årene 1940-45."²⁷

1947-verket omtalte folks holdninger i flere sammenhenger. Høyre-presse mannen Herman Smitt Ingebretsen skrev om 9. april: "Det overveiende inntrykk som Oslo hadde den 9. april, var forbauselse." (...) "De tyske militære vaktposter (...) ble sett på med en nesten vantro nysgjerrighet." Ordet "forvirring" gikk ellers igjen som karakteristikk av folks holdninger. I offiseren Ragnvald Roscher Nielsens hovedartikkel om kampene etter 9. april ble folks holdninger omtalt slik: General Ruge siteres på at frivillige strømmet ut av Oslo for å slutte seg til militæravdelinger, noe som viste at ikke alle var forvirret (s 164). Det fortelles om spion- og nazifrykt blant skytterlagsmedlemmer på Dovre (s 212). Telegraf-, vegvesen- og jernbaneansatte i Romsdal roses for ekstraordinær innsats under vanskelige forhold (s 219f). Samlet om soldatenes innsats i Sør-Norge sies i en billedtekst at "Det er bare merkelig at motstanden holdt så lenge som tilfelle var, under så ugunstige forhold" (s 295). Roscher Nielsen ga et inntrykk av god moral og kampvilje på norsk side under kampene i Sør-Norge. Under omtalen av kampene i Nord-Norge kan jeg ikke finne noe om sivilbefolkningens holdninger. Hva gjaldt soldatmoralen på Narvikfronten var den oppsummerende beskrivelsen slik: "Våre soldater holdt ut tross de umenneskelige levevilkår, tross den innbitte tyske motstand, tross de nedslående nyhetene fra andre steder. Det var rekruttavdelinger som rykket ut 9. april. De fikk sin ilddåp, og enkelte fikk noen smekk de første dagene. Men de nord-

---

²⁷ Larsen 1999:13

norske avdelingene ristet det av seg og lot seg senere ikke stanse” (s 452). I dette verket fra 1947 ble regjeringen Nygaardsvold ikke kritisert. Regjeringens rolle ble lite omtalt i verket, mens kongen og de militære fikk en mer framtrødende plass.

Det hadde gått nesten 40 år etter krigen da ”Norge i Krig” kom ut. Ole Kristian Grimnes skrev om holdningene og forvirringen i de okkuperte områdene i Sør-Norge, først og fremst Oslo, i april 1940 (s 127ff, s 184ff og s 210ff). Holdningene i Nord-Norge ble beskrevet som at Nygaardsvold-regjeringen ”følte seg ikke velkommen i Tromsø” og ”tromsøværingene skumlet om den” (s 227). Grimnes sin hovedkonklusjon var ellers å heroisere Nygaardsvold-regjeringen gjennom dens tre viktigste beslutninger 9. april, 10. april og 7. juni. Om forholdet mellom Nygaardsvold-regjeringen og folket skrev Grimnes: ”Regjeringen stod svakere i den samlede opinion for hver beslutning. Mange var betenkt over krigshandlingene alt 10. april. I de okkuperte områdene var tanken på å vende tilbake til det normale sterk, og i Oslo-kretser gjorde fredsønsker seg tidlig gjeldende. En demokratisk avstemning eller en gallupundersøkelse hadde trolig vist liten støtte for Regjeringens vedtak 7. juni om å reise. Den trosset ikke bare en stormakt. Den trosset i økende grad nasjonen selv” (s 252). En grunn til at regjeringen og kongehuset ikke alltid følte seg velkommen under sin flukt våren 1940, var at mange fryktet at regjeringen og kongehuset trakk til seg tyske bombefly. Denne problematikken omtalte Grimnes ved å sitere general Ruge fra en tale under gudstjenesten i Øverbygd i Troms 16. juni 1940: ”Da jeg skiltes fra kong Haakon på kaien i Tromsø 7. juni, bad han meg bringe en hilsen til folket her i Øverbygd – en takk for at dere gav ham husly blant dere, og aller mest en takk fordi dere aldri lot ham merke at han var en farlig gjest å ha boende iblant dere. Kongen bad meg hilse dere alle takk og farvel” (s 236).

Felles for begge verk er at holdningene til det som skjedde ikke får noen stor plass i forhold til militære og politiske forhold, noe som vel er ganske naturlig. I den grad holdninger omtales, er det mest om holdningene i de okkuperte områdene, særlig da i Oslo, selv om Grimnes skiller seg ut ved å omtale holdningene i Troms i to sammenhenger. Konsentrasjonen om Oslo-holdningene kan forklares ved en generell hovedstadsorientering, også blant historikerne, men i tillegg fikk også Oslo-holdningene reelt stor betydning fordi de ledet til opprettelsen av Administrasjonsrådet og senere Riksrådsforhandlingene. Likevel er det en klar neglisjering av Troms og Finnmark sin nasjonale betydning i disse to månedene i flere nasjonale emnebaserte historieverk. F.eks. står det intet om overvåking i Troms i de to krigsmånedene i det store overvåkingshistorieverket, selv om politiet drev med overvåking i

en atmosfære av spionfrykt, se kapittel 7.1. I verkene ”Norsk mediehistorie” og ”Norsk pressehistorie” står det intet om at det i hele to måneder fantes en fri presse i Nord-Norge, utenfor tysk kontroll men mildt sensurert av norske myndigheter. ”Norsk kringkastingshistorie” har en svært kortfattet omtale av nordnorsk krigskringkasting.²⁸ NRK-historien av Dahl 1999 og Arbeiderbevegelsens historie av Pryser 1988 er derimot eksempler på nasjonale emnebaserte historieverk der også det ikke-okkuperte Troms blir omtalt.

Byene Harstad og Tromsø har fått hvert sitt grundige nyskrevne historieverk der også krigen i 1940 omtales.²⁹ Steinnes skrev om usikkerheten som inntrådte 9. april, men observerte også at folk fortsatt var opptatt av det trivielle som ”arbeid, mat, søvn, varme og omsorg” (s 226). Det var hos noen bombepanikk (s 227), men Harstad fikk aldri en panikkdag som Oslo 10. april (s 233). De allierte styrkene var velkomne og møtte ”velvilje, forståelse og hjelp” (s 231). Folk syntes det var ”grusomt” da britene dro og var ”sinte, fortvila og gråt” (s 232).

Pedersen fortalte om usikkerheten 9. april (s 404f), om Tromsø-ordførerens utfall mot Nygaardsvold-regjeringen (s 405), jfr. kapittel 7.3., og om støtten til Nygaardsvold-regjeringens forsvarskrig fra både den tyske konsul, NS-lederen og Troms NKP (s 406). Panikknatta 13.-14. april omtales, samt spionfrykt og arrestasjon av mistenkelige tyskere, italienere og nordmenn (s 410). 17.mai-feiringen i Tromsø skildres som eksempel på patriotiske holdninger (s 416f). 17. mai innledet også general Fleischer og byens to aviser en feide om hvem som hadde sviktet landet (s 417f), og også kritikken av Nygaardsvold-regjeringen kom fram (s 420f). Bodøs ødeleggelse skapte bombefrykt i Tromsø (s 423), og da regjeringen flyktet ble det ”en uhyggelig stemning” i Tromsø (s 429).

Samlet sett gir både Pedersen og Steinnes mange enkeltbilder av holdninger og stemninger i Tromsø og Harstad. De prøver likevel ikke å sette dette i en helhetlig sammenheng, noe som uansett er vanskelig. Og i et historisk verk om krigen i 1940 vil det uansett være naturlig at de konkrete hendelsene får mest plass.

---

²⁸ Trond Bergh og Knut Einar Eriksen: Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997, Oslo 1998. Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl: Norsk mediehistorie, Oslo 2003. Rune Ottosen, Lars Arve Røssland og Helge Østbye: Norsk pressehistorie, Oslo 2002, hvor det generaliseres ut fra Oslo-situasjonen på side 91: ”Fra 9. april fikk avisene ikke skrive noe som motarbeidet den tyske militærmakten.” Ketil Jarl Halse og Helge Østbye: Norsk kringkastingshistorie, Oslo 2003.

²⁹ Steinnes 2003 og Pedersen 1995

Jeg vil påstå at folkeopinionen i Troms i de to krigsmånedene har vært undervurdert som historisk tema. Det gjelder faghistoriske verk såvel som bestselgende populærhistoriske verk som Kjell Fjørtofts *Ulvetiden*, Oslo 1990, og Asbjørn Jaklins *Historien om Nord-Norge*, Oslo 2004. Troms var hovedoppmarsjområde og krigssone i forhold til kampene om Narvik både for de utenlandske styrkene og for de norske i 6. divisjon, og i tillegg holdt den norske statsledelsen til i Troms i mer enn en måned. Narvik ble en verdenskjent by i de nasjonene som deltok i kampene, Storbritannia, Frankrike, Polen og Tyskland, men gjenerobringen av Narvik 28. mai vakte oppsikt også utenfor disse land som Hitlers første store landmilitære tilbakeslag i andre verdenskrig. I forhold til hvor sentralt Troms sto i disse to månedene, må det kunne sies at folkeopinionen i Troms og innbyggernes holdninger har vært lite omtalt. At folks holdninger er viktig kan også vises ved kontra-faktisk tenkning. La oss forestille oss at den politiske scenen i Troms hadde vært dominert av britisk-fiendtlige, tysk-vennlige og/eller pasifistiske strømninger i 1940 forent under slagordet "Fred nå!" Hvordan hadde det da vært for 6. divisjon å organisere seg for å slå tyskerne tilbake? Hva skulle da de utenlandske styrkene i Sør-Troms gjort med husrom og all slags logistikk?

Jeg tror det kan gis seks årsaker til at folks holdninger har vært neglisjert. Den første er at det var så mange konkrete dramatiske hendelser som har vekt interesse hos både historikere og folk flest. Tyskernes dristige angrep og senkingen av to norske panserskip, to dramatiske sjøslag mellom briter og tyskere i Ofotfjorden, en fjellkrig mellom nordmenn og tyskere i snøstorm og vårløsning, de alliertes to første vellykkete amfibieinvasjoner i Bjerkvik og mot Orneset øst for Narvik, og de alliertes overraskende evakuering. Alle disse konkrete og dramatiske hendelsene har ganske enkelt skygget for andre forhold.

Den andre årsaken til at viktigheten av folks holdninger har vært oversett, har vært et generelt fenomen både i historieskrivingen og i media. De store og mektige menn skygger for de mange på grunnplanet som er helt avgjørende for at noe skal skje. Riktignok har det blitt mer vekt på sosialhistorie, kulturhistorie, mentalitetshistorie og grunnplanshistorie de siste tiårene, men krigshistorien henger litt igjen. Ikke bare var det mange store og mektige menn som var aktører i Troms fra 9. april til 9. juni 1940, men de var også i interessante konfrontasjoner. General Dietl i forhold til Hitler, general Fleischer i forhold til general Ruge og begge disse generalene i forhold til Nygaardsvold-regjeringen. Oppmerksomheten har også blitt rettet mot interne konflikter innad i Nygaardsvold-regjeringen og konflikter mellom de stedlige militære og sivile lederne for de fire allierte land.

Den tredje årsaken kan oppsummeres som to måneder i forhold til fem år. De to krigsmånedene i Troms var en svært kort tid i forhold til de fem år som fulgte med tysk okkupasjon. Troms var fra 9. april til 9. juni det fylket som var sterkest preget av krigshandlinger over lengst tid, men så ble det lagt et lokk på hva som hadde skjedd av den tyske okkupasjonen. Da fem år var gått og folk igjen kunne snakke fritt, var det skjedd så mye annet som tok oppmerksomheten. Og holdninger under krigsmånedene sto ofte nå i et annet lys. F.eks. ville man ikke i 1945 funnet mange som mente Nygaardsvold-regjeringen burde blitt i Troms på tyskernes nåde, mens flere kan ha ment det i 1940. Et annet eksempel er skøytemannskapene som var så viktige for de allierte under krigsmånedene. Disse var ofte tause om dette på sine hjemsteder under okkupasjonen for ikke å bli utsatt for Gestapo. Noen av disse arbeidet senere av frivillighet eller tvang for tyskerne og ønsket kanskje derfor heller ikke særskilt mye oppmerksomhet etter 1945 om sine holdninger i 1940.³⁰

Den fjerde årsaken blir kanskje litt spekulativ, men har å gjøre med følelsen av å bli lurt. Jeg vil senere prøve å vise at folk i Troms var svært engasjert i å støtte den militære motstanden. Soldatene risikerte livet og følte de hadde seieren innen rekkevidde. Resten av befolkningen sydde kamuflasjedrakter, samlet inn penger og gjorde sitt arbeid i frykt for bomber. Så ble det plutselig kapitulert, og de ansvarlige dro fra landet. Det ville ikke være merkelig om mange da følte seg lurt opp i stry, at de ble sviktet, og at de hadde risikert mye helt forgjeves. Når det så gikk bra til slutt i 1945, var det ingen grunn til å ta dette opp, men mange kan likevel ha sittet igjen med en dårlig følelse i forhold til krigen i 1940 og ikke ønsket å snakke mye om dette. Det kan også være en grunn til at folks holdninger har blitt lite omtalt.

Som årsak nummer fem kan gis at holdninger faktisk har vært et hovedfokus i norsk krigshistorie, men da holdninger etter 7. juni 1940. I de fem okkupasjonsårene var det nettopp holdningskamp mot forsøkene fra NS og tyskerne på å nazifisere Norge som var hovedkampen som engasjerte folket og deretter historikerne. Holdningskampen under okkupasjonen har vært så sterkt fokusert at det kanskje har vært glemt at folks holdninger under selve krigshandlingene i 1940 også var viktige, selv om krigen var kortvarig.

---

³⁰ Enoksen 2005:9

Til sist er årsak seks et metodologisk problem. For egentlig vet vi ikke hva slags holdninger folk hadde. Ikke var det gallup, ikke var det valg. I det hele tatt var de to krigsmånedene i Troms svært hektiske der det hele tiden skjedde nye ting fra dag til dag, at jeg vil tro at svært mange ikke rakk å tenke på hva de mente om det som skjedde. Folk hadde nok med sitt daglige arbeid, og framtiden var så usikker og tildels skremmende at mange foretrakk ikke å tenke for mye. Forfatteren Evensmo skrev om kollega Grieg som begge oppholdt seg i Tromsø: ”Menig Nordahl Grieg holder vakt over gullet som han har fulgt fra Molde. Han har det bra, etter eget sigende, og resonnerer som de fleste av oss: det gjelder å gjøre dagens gjerning. Setter du deg til å tenke, blir de idiot fortere enn nødvendig.”³¹ Noe av det samme ga stortingsrepresentant (Ap) og bestyrer av Norges Banks Tromsø-kontor Aldor Ingebrigtsen uttrykk for i et brev til en venn 6. juni 1940: ”Jeg har mer en nok å streve med hver dag og det er jeg storlig glad for nu, for da er man så optat at man får ikke tid tilovers å tenke på andet en sit arbeide.”³² Interessant nok resonnererte den britiske forfatterinnen Margery Allingham akkurat slik under samme trussel på samme tidspunkt: ”(...) the danger was so close, the appalling size of the smash-up so apparent, that the only thing to do was what everyone else was doing, keeping a steady eyes-front. Once you looked sideways, once you looked round, once you let your imagination out, you knew you might lose your head.”³³ Jeg tror dette er en svært vanlig og menneskelig reaksjon i vanskelige tider.

Som nevnt foran i dette kapittel har det vært et fellestrekk ved historieskrivingen og media at de store menn lett kan skygge for de mange på grunnplanet. Et annet felles trekk er et overdrevent fokus på intern uenighet og splid. I ettertid har det nemlig blitt kjent at det var svært mye av dette på alliert side i Troms under krigshandlingene. Denne uenighet og splid kan deles inn i to hovedgrupper: Det som var ukjent i 1940 for andre enn de impliserte, og det som var kjent gjennom Troms-avisene. Innenfor den første hovedgruppen var det viktige konflikter mellom britene og nordmennene. Fleischers biograf skrev at den britiske marinens øverstkommanderende i Troms, flåteadmiral jarlen av Cork og Orrery, ”representerte en britisk arroganse og utilnærmelighet som skulle forgifte norsk-britisk samarbeid under felttoget”. Særlig bedre forhold ble det heller ikke senere mellom den britiske hærgeneral Claude Auchinleck og de norske generalene Ruge og Fleischer, jfr. f.eks. Auchinlecks brutale

---

³¹ Evensmo 1976:193

³² Statsarkivet i Tromsø, Privatarkiv nr 116 Aldor Ingebrigtsen, 9 diverse 1939-1950.

³³ Lukacs 1999:31

og urealistiske forslag om totalt å tømme både Narvik, Harstad og Tromsø for sivile.³⁴ Det samme gjaldt Nygaardsvold-regjeringen i forhold til britene. Nygaardsvold, Koht og Hambro hadde et særs turbulent møte med britenes ambassadør 30. mai. Bakgrunnen var den ensidige britiske evakuering fra Bodø-halvøya og mistanker om at britene ville gi opp hele Norge. Ambassadøren på sin side skrev til sin utenriksminister at svært få nordmenn, både militære og sivile, inkludert regjeringen, var energiske og effektive. Ifølge ambassadøren var eneste unntak statsråd Trygve Lie. Både de norske politikernes memoarer og ambassadørens rapporter gir inntrykk av strid og minimal gjensidig tillit.³⁵

Konfliktene var store også innad på norsk side. Etter at general Ruge kom til Troms ble det en maktkamp mellom Ruge og Fleischer. På sivil side tok Nygaardsvold-regjeringen over makt fra fylkesmann Gabrielsen som i følge en kilde reiste frustrert tilbake til Finnmark.³⁶ Innad i statsledelsen, regjeringen og stortingspresident Hambro i dette tilfellet, var det hissige konflikter som flere statsråder forteller om i sine memoarer, konflikter bl.a. om hvem av statsrådene som skulle reise midlertidig eller permanent til Sverige, og ikke minst om hvilke statsråder som eventuelt burde sparkes fra regjeringen. Et regjeringsmøte 4. juni endte med at statsminister Nygaardsvold forlot møtet i sinne, at utenriksminister Koht måtte overta møteledelsen, og at en statsrådsdelegasjon måtte oppsøke og berolige Nygaardsvold.³⁷

De interne stridighetene jeg her har nevnt, var ikke kjent for folk i Troms mens krigen pågikk, og jeg vil derfor anta at dette ikke betydde noe for folks holdninger. Men i ettertid har disse stridighetene naturlig nok blitt mye omtalt i historieverk og kanskje tatt oppmerksomheten bort fra andre emner. Kanskje har dette også gitt folk i ettertid et inntrykk av at det generelt var mye strid og splid innad på norsk side, mens dette egentlig kun foregikk mellom et fåtall ledere og var uten betydning for folkeopinionen. En interessant parallell er de harde stridighetene innad i det britiske krigskabinettet sist i mai 1940, jfr kapittel 1.2. Denne uenigheten var ukjent for det britiske folk. Statsminister Churchill kunne derfor lettere langsomt vinne den britiske opinionen over til sin kompromissløse krigspolitik.³⁸ I Troms skjedde noe lignende: Utad til folket kom optimistiske oppfordringer til fortsatt samling og kamp, mens stridighetene innad ble holdt skjult.

---

³⁴ Hovland 2000:101+151f+158+179+216

³⁵ Sir Cecil Dormer, rapporter skrevet 28.5. og 30.5., *The National Archives, Kew, London, ref FO 371/24833.*

³⁶ Hovland 2000:180ff

³⁷ Lie 1955:232 og Nygaardsvold 1982:181

³⁸ Lukacs 1999:167

2. Kilder og litt om kildekritikk.

2.1. Hvordan kan vi kartlegge folks holdninger i en tid uten meningsmålinger? Et samtidig britisk eksempel.

I utgangspunktet er det umulig å kartlegge folkemeningen i denne saken. Befolkningen i Troms i 1940 besto av ca 100 000 individer som hadde forskjellige meninger og holdninger, og disse meningene og holdningene kom sjelden til uttrykk på en slik måte at det i ettertid kan dokumenteres. De første solid funderte meningsmålinger ble laget i USA på slutten av 1930-tallet, der sosiologen George H. Gallup var en av pionerene. I Norge ble de første meningsmålinger foretatt i de siste krigår da Leif Holbæk-Hanssen startet Fakta A/S. Det finnes altså ingen meningsmålinger fra Norge i 1940.³⁹

John Lukacs 1990 og 1999, jfr. kapittel 1.2., har prøvd å kartlegge folkemeningen i Storbritannia i de kritiske dagene sist i mai 1940, og jeg refererer her til noe av hans kildebruk, metoder og funn for å belyse en måte å gjøre dette på.

Mass-Observation.

Mass-Observation (M-O) i Storbritannia startet i 1937. De rekrutterte folk over hele landet til å sende inn skriftlige rapporter, først om kommersielle spørsmål, senere også om holdninger til politikk og krig. Rapportørene skildret handlinger i sitt eget liv, men også sine tanker og refleksjoner, og også meningsytringer de hørte fra familiemedlemmer, naboer og fremmede på gata. Fra mai 1940 ble rapporter, sammendrag av rapporter og anbefalinger om tiltak sendt av M-O til Informasjonsdepartementet. Disse var vanligvis ikke kvantifiserte som dagens meningsmålinger, men gir tilsynelatende et godt inntrykk av folkemeningen.

Informasjonsdepartementet sammenfattet så dette, f.eks. 25. mai i et lengre notat om moral med bl.a. følgende vurderinger: økende depresjoner, dominans av fatalisme, kvinnemoralen lavere enn mennenes, mer uro og mindre optimisme i overklassen enn i arbeiderklassen, men mer tvil i arbeiderklassen.

Dagbøker.

---

³⁹ Aschehoug og Gyldedals Store Norske Leksikon, Bind 9, 1988:490.

Det finnes mange dagbøker fra denne tiden som skildrer panikk og defaitisme i deler av folket, særlig i overklassen. På den annen side skrev det konservative parlamentsmedlemmet Harold Nicolson etter en middag ved sitt gamle universitet 20. mai: "Communism has practically died out in Oxford and there is not a pacifist practically to be seen. They are all champing their bits to get into uniform." Den sosialistiske forfatteren George Orwell skrev 28. mai under Dunkerque-evakueringen at han ble overrasket over den manglende interesse i pubene for 21-radionyheterne. En slags dagbok fra denne tiden er krim-forfatterinnen Margery Allinghams bok *The Oaken Heart*. Hun skriver med ståsted i en landsby i Essex og gir et bilde av frykt og uro, men der alle likevel gjør sin vanlige innsats og ingen får panikk. Dagbøkene gir altså interessante stemningsbilder, men de spriker, slik at de ikke gir noe samlet inntrykk.

Valgresultat.

Et valg er kanskje den mest representative stemnings- og holdningsmåling man kan få. 22. mai 1940 var det et suppleringsvalg til parlamentet i Manchester-valgkretsen Middleton and Prestwich der Oswald Mosleys fascistparti bare fikk 418 stemmer mot 32 036 stemmer for samlingsregjeringens konservative kandidat. Resultatet tydet i alle fall ikke på noen støtte til Tyskland eller til en forhandlingsfred med Tyskland.

Handlinger.

Noen ganger kan handlinger være det beste uttrykket for meninger og holdninger. Da hærminister Anthony Eden i en radiotale 14. mai oppfordret folk til å melde seg frivillig til heimevernet, strømmet folk til i tusenvis selv mens talen pågikk, og tilsammen 250 000 meldte seg i løpet av to dager.

Sammenfatning.

Utifra disse forskjellige kildene er inntrykket Lukacs gir av britene i denne perioden et folk som i økende grad sluttet opp om Churchills kompromissløse krigspolitikk, delvis fordi de ikke innså situasjonens alvor og ikke kunne forestille seg et britisk nederlag, delvis av patriotisme, delvis av bevissthet om innholdet i den tyske trussel, og delvis av tillit til Churchill og hans samlingsregjering.

2.2. Om betydningen av kildens nærhet i tid.

Skriftlige kilder som sier noe om folks holdninger kan ha blitt nedtegnet tett opp til den

tidsperioden de skildrer, eller de kan nedtegnes mange tiår senere, f.eks. på slutten av et langt liv. Avhengig av hva som skildres kan kvaliteten iblant være best i nær samtid, andre ganger best i ettertid. Noen ganger kan erindringene forvanskes over tid, andre ganger blir fortiden klarere i etterpåklokskapens lys. Dagfinn Slettan skriver om det siste: ”Det som i datida ble opplevd ureflektert og kanskje kaotisk, kan vi i ettertid se klarere og oppdage sammenhenger som vi da ikke så. Vår evne til selvinnsikt er forsinket, sier Inger Rudie. Vi er etterpåkloke. Det gjelder både fortelleren og historikeren.”⁴⁰

Den perioden jeg ser på var en svært dramatisk tid for alle som opplevde den, og opplevelsene lignet ikke noe verken før eller etter i personenes liv. Det var også en svært kort periode på bare to måneder med krig etterfulgt av fem års tysk okkupasjon. Det kan i seg selv gjøre at erindringene raskt endret bildet av hva man mente i de to korte krigsmånedene.

Viktigere er det at det kan gis mange eksempler på mulige holdninger under krigen 9. april til 9. juni 1940 som allerede fra 1942 av og i økende grad ville være vanskelige å forsvare. Den som hadde slike holdninger i 1940, ville derfor lett kunne fortie eller bortforklare dette bare kort tid etterpå. Følgende mulige 1940-holdninger var senere vanskelige å forsvare:

- At kampen var håpløs fordi Tyskland kom til å vinne andre verdenskrig.
- At Norge kunne få til en rimelig sameksistens med Tyskland med indre selvstyre.
- At britene var et svikefullt folkeslag som aldri ville hjelpe Norge.
- At Tyskland og Storbritannia var like imperialistiske og undertrykkende stormakter.
- At Nygaardsvold-regjeringens flukt til Storbritannia var å svikte sitt eget folk, og at regjeringen etter dansk mønster skulle ha blitt i Norge på tyskernes nåde.

I tillegg til slike holdninger, som allerede i 1943-1945 var vanskelige å forsvare, kom krigen i 1940 i et annet lys for mange etter 1945 og ikke minst etter 1949. Norge kom med i Nato i allianse med Storbritannia og senere også Tyskland, og med Sovjetunionen som en ny fiende. Krigen i 1940 ble nå brukt bevisst i byggingen av en norsk nasjonal konsensus. Holdninger i 1940 ble nå for mange nytolket i lys av etterkrigstidens politisk dominerende ideologi.

Folkloristen Anne Eriksen har skildret historien om krigen i Norge som et kulturfenomen som binder nasjonen sammen i et nettverk av forestillinger og symboler. Hun skriver som avslutning i sin bok at myten om krigen forenkler virkeligheten og ”gir påstander for

---

⁴⁰ Slettan 1994:79

forklaringer, følelser for tanker, den gjør politikk til natur. Myten gir ikke kunnskap, den stjeler historien.”⁴¹ Jeg tror det er mye i dette, og at alle i Norge til en viss grad er påvirket av dette. I utgangspunktet kan det derfor være grunn for å prioritere kilder fra Troms nedtegnet i 1940 framfor ettertidskilder som i større grad kan være påvirket av krigsmytene. Som neste kapittel viser har jeg likevel i stor grad måttet bruke kilder som er nedtegnet til dels lenge etter 1940. Men når f.eks. en memoarbok sies å bygge på dagboknotater fra 1940, vil den generelt ha noe større troverdighet, selv om det også i slike tilfeller kan være redigert bort holdninger som i etterpåkløkskapens lys virker pinlige for forfatteren.

2.3. Generelt om arbeidet med kildene til denne oppgaven.

Kildekritikk drøfter jeg i kapitlene 2.2., 2.4. og 2.5. Men dette er begrensede sider av kildekritikken, så hovedsakelig vil jeg drøfte dette senere i oppgaven når de forskjellige kilder refereres og omtales. Her følger en oversikt over hvilke kilder jeg har sett på, og hvilke kilder jeg ikke har rukket å se på.

I kapittel 2.5. begrunner jeg hvorfor jeg har lest alle avisene som kom ut i Troms i denne perioden. Siden hendelsene i Troms på denne tiden også vakte stor internasjonal interesse, har jeg også sett i gjennom London-avisen *The Times* fra 10. mai til 11. juni 1940 for å se om den skulle hatt noen korrespondent i Troms på denne tiden. *The Times* brakte meldinger fra krigen fra det de ofte kalte ”et øyenvitne med de allierte styrkene”, men skriver intet om holdninger i Troms. Andre internasjonale aviser har jeg p.g.a. manglende kapasitet ikke sjekket, f.eks. Stockholm-avisen *Dagens Nyheter* som sendte korrespondent Alma Braathen over grensen til de norske styrkene nord for Bjørnfjell.⁴²

Utenlandske observatører av holdningene i Troms var det mange av på denne tiden, og mange av disse har skrevet bøker og annet om hendelsene i Troms der også observasjoner av holdninger kan finnes. Dette gjelder først og fremst allierte militære og utenlandske diplomater. Også her har manglende kapasitet begrenset hva jeg har sett på. Boka til den britiske forbindelsesoffiseren Patrick Dalzel-Job er viktig her, da Dalzel-Job skilte seg ut ved å kunne kommunisere på nordnorsk dialekt og således kom tettere inn på Troms-

---

⁴¹ Eriksen 1995:174

⁴² Berg og Vollan 1999:340ff

befolkningen. Jeg har også sett på rapportene fra Storbritannias ambassadør Sir Cecil Dormer til utenriksminister Halifax som også sier noe om holdningene i Troms.

Universitetsbiblioteket i Tromsø, Harstad kommunes bibliotek og Tromsø kommunes bibliotek, inkludert de lokallhistoriske samlingene, inneholder mye om krigen i 1940 som vil bli omtalt i teksten nedenfor. Årbøker fra forskjellige deler av Troms inneholder en del om krigen. Det har ikke vært skrevet relevante hovedoppgaver fra Historisk institutt ved Universitetet i Tromsø.

På Statsarkivet i Tromsø hadde jeg først tenkt at jeg måtte se på sektorarkiver fra helsevesenet, kirken, skolevesenet osv. Det viste seg at fylkesmannen i Troms sto så sentralt i alt som skjedde under krigen i 1940 at mitt inntrykk er at dette arkivet dekker det viktigste. Noe av interesse var det også i arkivet til Krigstelegrafdirektøren i Lødingen som i krigsårene hadde ansvar for alt samband i Troms inkludert kringkastingen.

Statsarkivet i Tromsø inneholder også privatarkivene som ligger under Arbeiderbevegelsens Arkiv i Nord-Norge. Her så jeg på Troms Faglige Samorganisasjon/LO's distriktskontor i Troms som var den viktigste og mest aktive del av fagbevegelsen i Troms. Der arbeidet den fastlønnete sekretæren Gunnar Bråthen i 1940. Privatarkivet til Sør-Troms Arbeiderparti viste ingen aktivitet i krigsperioden, mens Nord-Troms Arbeiderparti ikke dekket perioden i det hele tatt. Jeg så også på privatarkivene til enkelte større fagforeninger i Tromsø, til dels fagforeninger der ikke bare Arbeiderpartiet, men også kommunistene var aktive: Tromsø Bygningsarbeiderforening, Tromsø Havne- og Transportarbeiderforening og Tromsø Kommunale Tjenestemannsforening. Jeg så også på privatarkivet til Arbeiderpartiets mangeårige stortingsrepresentant fra Troms Aldor Ingebrigtsen som i 1940 var formann i styret for Norges Bank i Tromsø.

I Riksarkivet i Oslo var det mye interessant i Forsvarets Krigshistoriske Avdeling. Her har jeg gått igjennom materiale fra de viktigste frontavdelingene i 6. divisjon: IR15 (Nord-Hålogaland), IR 16 (Troms), Alta bataljon og Bergartilleribataljon nr 3. Av kapasitetshensyn kuttet jeg ut eskene nr 154-157 som dekker diverse støtteavdelinger. I tillegg fant jeg mye av interesse i enkeltrapporter fra kommunene i Troms, jfr kapittel 4.2.

I Arbeiderbevegelsens Arkiv i Oslo så jeg etter om det skulle være noe i privatarkivene til folk jeg visste befant seg i Troms i mai/juni 1940, men fant intet av interesse.

I Harstad kommune byarkiv fant jeg en del av interesse. Etter kommunesammenslutningen på 1960-tallet var her også materiale fra tidligere Sandtorg kommune og Trondenes kommune som begge nå er en del av Harstad. Tromsø kommunes byarkiv inneholdt også mye. Andre kommunearkiver i Troms kan også ha interessant materiale, men de 33 landkommunene hadde i 1940 vesentlig mindre administrasjon og et lavere generelt aktivitetsnivå enn de to bykommunene, så jeg mener det er forsvarlig å unnlate og sjekke alle disse.

Nasjonalforeningen for folkehelsen tok initiativet til to landsomfattende konkurranser i 1964 og 1981 om å sende inn minneoppgaver, ved siste anledning i samarbeid med Landslaget for bygde- og byhistorie. Det samme ble gjort i 1996. Fra disse tre årene er det nå digitaliserte minneoppgaver fra eldre tilgjengelig fra Norsk Folkemинnesamling, Institutt for kulturstudier og orientalske språk ved Universitetet i Oslo. Fra Troms finnes det i alt 208 minneoppgaver, 43 fra 1964, 83 fra 1981 og 82 fra 1996. Åtte minneoppgaver finnes kun på lydbånd, og de har jeg ikke sett på. Alle de resterende har jeg sett igjennom, og i noen minneoppgaver er det skildringer av holdninger, tanker og følelser under krigen i 1940 som jeg vil referere til senere.⁴³

Det lever fortsatt folk som var voksne i 1940 og som kunne vært intervjuet om sine holdninger i 1940 til denne oppgaven. I slike intervju kunne jeg ha stilt egne spørsmål som kanskje kunne ha kastet nytt lys over saken. Det har jeg unnlatt å gjøre av tre grunner: for det første utifra min argumentasjon om at minner i ettertid kan være mindre troverdige akkurat hva gjelder denne oppgavens tema, jfr. kapittel 2.2., for det andre fordi de 208 minneoppgavene dekker noe av det samme som det slike intervju kunne ha dekket, og for det tredje av kapasitetshensyn.

2.4. Kringkastingen som myndighetenes styrings- og propagandaredskap.⁴⁴

I Sør-Norge ble kringkastingen i Oslo brukt aktivt som et redskap i krigføringen av Quisling og tyskerne fra om kvelden 9. april. Tyskernes okkupasjon av Trondheim og Narvik brøt

---

⁴³ Ørnulf Hodne: Registrering av minneoppgavene for eldre. I Norge, Tidsskrift for folkelivsgranskning, nr 30.

⁴⁴ Hvis ikke annet angis, bygger dette kapitlet på Dahl 1999:2:41-105.

forbindelsen mellom Oslo og Tromsø. Derfor ble Quislings tale om kvelden 9. april ikke sendt ut i Troms og Finnmark, en tale som i Sør-Norge skapte en del forvirring. Nygaardsvold-regjeringen disponerte kun den svake Hamar kringkaster, men kunne derfra kommunisere videre med andre svake sendere og med den sterke Vigra kringkaster. Fra og med natt til 11. april ble Nygaardsvold-regjeringens erklæringer fra Hamar kringkastet via Vigra og Bodø kringkastere til Troms og Finnmark. Allerede 9. april brukte de sivile og militære myndigheter i Troms og Finnmark kringkastingen som sitt viktigste administrative styringsredskap. I en helt ny situasjon måtte det stadig fattes avgjørelser, og disse måtte raskt formidles til befolkningen. Fylkesmann Norbye i Troms kunngjorde 11. april: ”Tromsø kringkaster vil bli tatt i bruk til utsendelse av offentlige kunngjørelser. Når kunngjørelsen i kringkastingen har funnet sted, ansees den å være kommet til offentlighetens kunnskap”.⁴⁵ De to kringkastingene i Tromsø og Vadsø hadde felles sendinger. Nyhetssendingene sto i fokus, etter hvert med daglige nyheter kl 08 og 23 fra Vadsø og kl 14 og 20 fra Tromsø, og i tillegg kl 12 og 1830 relesending fra BBCs norske sendinger.

Da regjeringen med sitt administrative støtteapparat kom til Tromsø 1. mai, ble Tromsø kringkaster dramatisk styrket, både med ekstrabevilgninger og med journalister. Sendingen ble utvidet til 20 timer i døgnet, det ble sendt på flere språk, og det var planer om sendinger til Sør-Norge. Finn Moe og Sigurd Evensmo, begge journalister fra Oslo med tilknytning til Arbeiderpartiet, arbeidet i Tromsø kringkaster som hhv. nyhetsredaktør og assistent/oppleser. Særlig radioprogrammet 17. mai 1940 var godt forhåndannonsert, ble hørt av mange og bidro til å øke støtten til den militære motstandskampen. Her ble det avspilt taler av kongen, kronprinsen og statsministeren samt bestillingsverket Nordahl Griegs dikt ”I dag står flaggstangen naken” som ble lest to ganger, først av forfatteren selv og deretter av Olav Rytter relesendt fra BBC over Tromsø og Vadsø. Nord-Norges kapitulasjon ble meddelt over Tromsø kringkaster som eneste gjenværende operative sender 9. juni kl 16. Da var Bodø og Vadsø kringkastere ødelagt av tysk bombing.

Kringkastingens betydning under krigen i Troms kan vanskelig overvurderes. De sivile og militære myndigheter sendte gjennom Tromsø kringkaster ut meldinger til befolkningen, og kringkastingen formidlet informasjon og propaganda. ”Radioen ble livets nerve, alle lyttet til nyhetssendingene; (...)”⁴⁶ Også tyskerne skjønnte dette: ”Kringkastingens betydelige rolle i

---

⁴⁵ F.eks. Harstad Tidende 15.04.1940

⁴⁶ Conradi 1974:175

nyhets- og propagandabildet ble ytterligere understreket av tysernes jakt på de frie kringkasterne, som en etter en ble borte fra eteren. (En tilsvarende bombejakt overfor avisredaksjonene ble ikke foretatt.)⁴⁷ Tromsø kringkaster ble også forsøkt ødelagt, men de store snømengdene ble brukt som kamuflasje. Tyskerne prøvde så å stoppe kringkastingen ved å ødelegge strømforsyningen, men bombene greide ikke å ødelegge Skarsfjord kraftstasjon.

Selv om kringkastingen var et sentralt og vellykket element i motstandskampen, så var det også interne stridigheter mellom informasjonsmedarbeiderne. Først i mai 1940 var NTBs hovedkontor i Bodø, og da var det strid mellom NTB i Bodø og Kringkastingen i Tromsø. Dette løste seg i slutten av mai da både NTB og Kringkastingen var i Tromsø, men da dukket det opp en ny strid. Utenriksminister Koht hadde hele tiden stått sentralt i informasjonsarbeidet, og da Koht ville opprette sin egen informasjonsavdeling, reagerte journalistene i NTB og Kringkastingen sterkt.⁴⁸ I tillegg ble også kringkastingsarbeidet påvirket av den generelle skepsisen mot søringene, jfr. kapittel 7.9.

Programarkivene fra de tre nordnorske kringkasterne gikk tapt under krigen, slik at en samlet rekonstruering av hva som ble sendt ikke lar seg gjøre. 17. mai-radioprogrammet finnes likevel i NRKs arkiv, og dette er også kjent fra forhåndsannonsering i nordnorske aviser. Også deler av programmet ellers er kjent via avisene, f.eks. de talene som ble opplest i radio av kongen og statsministeren. Ellers ble alle kunngjøringer fra myndighetene opplest først i kringkastingen, og disse finnes både i arkivene og trykt i avisene.

Følgende må kunne slås fast hva gjelder Tromsø kringkaster og Troms-innbyggernes holdninger.

Først og fremst var radiosendingene myndighetenes formidlingskanal for å organisere det sivile samfunn for best mulig å støtte forsvarskrigen mot tyskerne. Det betyr at sendingenes innhold, dersom de ikke hadde gått tapt, ville si mer om myndighetenes holdninger enn om innbyggernes holdninger. Selv om innholdet i kringkastingssendingene stort sett gikk tapt under krigen, så utgjør avisene i Troms en viktig sekundærkilde til kringkastingen. Grunnen til kringkastings suksess var krigstidens behov for rask formidling av nyheter, og også avisene følte dette behovet og brukte derfor stoff fra kringkastingen som sin viktigste

---

⁴⁷ Conradi 1974:180

⁴⁸ Conradi 1974:164ff

nyhetskilde. Det er videre all grunn til å anta at radiosendingene påvirket folks holdninger. En antatt positiv holdning til forsvarskrigen mot tyskerne ble trolig ytterligere styrket av disse radiosendingene. De lokale nyhetsoppleserne var kjent av folk fra tidligere og hadde stor troverdighet. Når så alle de sentrale samfunnspersonene ankom Tromsø 1. mai med samme budskap, slo trolig budskapet enda sterkere i gjennom. Kringkastingen var således ikke bare formidler av informasjon om virkeligheten, men kringkastingen skapte også virkelighet ved at den påvirket folks virkelighetsoppfatning og derigjennom folks krigsinnsats.⁴⁹ Tysk bombing for å ødelegge kringkasterne viser at også de oppfattet det slik.

2.5. Aviser som speilbilde av samfunnet.

To måneder er en såpass kort periode at jeg har lest alle avisene i Troms som kom ut. Viktigheten av aviser som historisk kilde er godt begrunnet av Tjelmeland 2003. En underordnet side er avisen som kilde til seg selv, tydelig f.eks. i Tromsø i polemikken mellom de to markante redaktørene Oscar Larsen i Tromsø og Ingvald Jaklin i Nordlys. Viktigere er at ”avisene har tatt tidas puls, dei representerer det samtidige samfunnet”⁵⁰. Avisene i Troms kan fortelle om hvordan folk opplevde krigen i 1940 og hvilke holdninger de uttrykte. I tillegg kan avisene fortelle om hva folk var opptatt av, og hvilken type informasjon avisene mente at folk etterspurte. I denne perioden var dette slett ikke bare krigsnyheter og patriotiske appeller, men alt fra informasjon om surrogatmat til tabloidstoff om filmstjerner og romanføljetonger. Bare som ett eksempel: Nordlys 10. april 1940 skrev ikke bare om det tyske angrepet dagen før, det ble også annonsert for en foredragsserie om norske billedtepper, en tilreisende sannsiger kunne treffes på et gjestgiveri, og det ble opplyst at det var mer snø enn de fleste kunne huske, selv om de gamle husket det var mer i 1881.

En annen like viktig side ved avisene er deres rolle som skapere av virkelighet. Alle avisene i Troms ønsket tydelig å spille en rolle til støtte for Norges forsvarskamp mot tyskerne. Dette sprang vel delvis ut av redaktørenes personlige overbevisning, men i tillegg var i alle fall fem av de seks Troms-avisene knyttet til politiske partier som også støttet Norges forsvarskamp. Man kan derfor ikke å finne intervju i avisene med noen som mener Norge må slutte fred med tyskerne. Direkte løgnpropaganda til fordel for forsvarskrigen er likevel usannsynlig fordi avisene hadde så tett kontakt med sine lesere at det ville slå tilbake på deres troverdighet.

---

⁴⁹ Fulsås 2001:236ff

⁵⁰ Tjelmeland 2003:1

Avisenes stoff om patriotiske holdninger må likevel vurderes kritisk, da de vil være uttrykk for både avspeiling av virkeligheten og ønsket om å skape en virkelighet.

Under krigen i 1940 kom det ut seks aviser i Troms.: tre i Harstad, en på Finnsnes og to i Tromsø.⁵¹ Redaktør i høyreavisa Harstad Tidende var Ola Berg som etter hvert ble syk, og redaksjonssekretær var Peder Lind-Solstad. Venstreavisa Haalogalands redaktør var Ole Aas. Arbeiderpartiavisa Folkeviljen i Harstad var ”organ for Sør-Troms Arb. Parti”, redaktøren var stortingsrepresentant Alfons Johansen med Magne Jønsson som fungerende redaktør i hans fravær. Senjens Blad på Finnsnes kalte seg ”Midt fylkets Avis og Nordnorges Bondeblad. Fritt diskusjonsblad for Troms fylke”, og redaktør var Edv. Eidissen. Venstreavisa Tromsø var ”Dagblad for Nord-Norge” med redaktør Oscar Larsen. Redaktør i arbeiderpartiavisa Nordlys var Ingvald Jaklin og avisa kalte seg ”Organ for arbeiderbevegelsen i Troms og Tromsø”.

Troms-avisenes opplag og ressurser før 9. april var forskjellige. I 1938 var opplaget til Nordlys 3618 og til Tromsø 8006.⁵² For Harstad har jeg ikke sett opplagstall, men jeg antar Harstad Tidende var størst og Folkeviljen minst. Under tomånederskrigen hadde Harstad-avisene flest tekniske problemer med å komme ut fordi Harstad ble langt oftere bombet enn Finnsnes og Tromsø, og bombingene medførte ofte strømbrudd og større forsinkelser. I Harstad ble det under krigshandlingene en avtale mellom de tre avisene, etter initiativ fra pressekontrollør Sigurd Saue, om at de skulle komme ut hver sin dag. Årsaken var delvis papirmangel, men sikkert også behovet for minst en nyhetsavis hver dag. Antall utgivelser i tomånedersperioden var slik: Harstad Tidende 19, Haalogaland 28, Folkeviljen 13, Senjens Blad 11, Tromsø 51 og Nordlys 53.⁵³ Sidetallet var oftest fire, men kunne være fra to til seks.

Hva Troms-avisene kan si både direkte og indirekte om befolkningens holdninger til krigen, kommer jeg tilbake til i senere kapittel. Når det gjelder avisenes lederkommentarer, kan det likevel her være naturlig med en grovkisse, både fordi det synes å være noen forskjeller avisene imellom og en utvikling over tid. Kommentarene de aller første dagene kritiserte ofte både vestmaktene og Tyskland fordi de ikke ville la Norge være i fred, tydeligvis påvirket av

---

⁵¹ Høyreavisa Tromsø Stiftstidende utkom med sitt siste og eneste nummer i denne perioden akkurat 9. april 1940. I avisa Tromsø 15. april kan man lese: ”På grunn av krigssituasjonen og vanskelighetene med papirleveransen er utgivelsen av ’Tromsø Stiftstidende’ forløpig stanset. Redaksjonssekretær Thormod Olsen er midlertidig tilknyttet Tromsø’s redaksjon.”

⁵² Christensen og Tjelmeland 2002:223

⁵³ Universitetsbiblioteket i Tromsø med forbehold om at noen utgaver kan mangle i arkivet.

den britiske mineleggingen 8. april. Senere ble kommentarene svært anti-tyske og pro-britiske. Ellers ser det ut til å være en forskjell i forhold til hvor raskt avisenes kommentarer ble patriotiske, patriotiske i betydningen at de oppfordret til støtte for Norges militære motstand. Folkeviljens første nummer etter krigsutbruddet kom 27. april, og lederen da var patriotisk, men da var alle avisene blitt det. Nordlys var raskest ute med sterke anti-tyske ledere, allerede 9. og 10. april, og 11. april med oppfordring til forsvarskamp. Senjens Blad sitt første nummer etter krigsutbruddet kom 12. april, da med en patriotisk leder, så de var også tidlig ute. De tre borgerlige avisene Haalogaland, Harstad Tidende og Tromsø synes derimot å ha nølt til en gang mellom 15. og 20. april før de skrev ledere med klar anti-tysk tendens og med oppfordring til militær motstand mot tyskerne. Før dette skrev disse tre avisene ledere med front mot alle stormakter, og kritikken i f.eks. avisa Tromsø ble konsentrert om forræderiet til NS. Budskapet var ellers å bevare ”ro og besindelse” og ikke tro på falske rykter. Det er lett å tenke seg at gammel uenighet i forhold til Nygaardsvold-regjeringen medførte en liten nøling i de tre borgerlige avisene.

Fra en gang mellom 15. og 20. april og en måned framover skrev alle avisene mange patriotiske ledere, og det kan virke som om troen på alliert seier var stor. Etter 20. mai sluttet ikke avisene å være patriotiske, men lederne handlet nå ofte om andre spørsmål enn selve krigen. Harstad Tidende skrev f.eks. om sensur i flere ledere. Haalogaland skrev også om sensur, om Italias mulige inntreden i krigen, og om det nye nordnorske forsikringsselskapet. Senjens Blad sluttet å skrive egne ledere, men trykket i stedet de offisielle kommunikeene fra 6. divisjon på framtrepende plass. Tromsø skrev flere ganger om det nye nordnorske forsikringsselskapet og ellers polemisk mot søringene, men skrev også fortsatt patriotiske ledere f.eks. 4. og 7. juni, så bildet er ikke entydig. Folkeviljen hadde ikke alltid egne ledere. Nordlys skrev polemiske ledere mot konkurrenten Tromsø med forsvar av regjeringen og søringene, og skrev 6. juni om fisketrygden, men hadde fortsatt 7. og 8. juni ledere som forsvarte den militære motstandskampen. En sannsynlig tolking av en noe avdempet patriotisme etter 20. mai er at dette hang sammen med nyhetene om tysk framgang på Vestfronten og i Nordland, noe som skapte tvil om seieren også på Narvik-fronten, og ikke minst bombingene av Bodø 27. mai, noe som skapte redsel for bombing i Harstad og Tromsø.

2.6. Sensur.

Ganske raskt ble det innført sensur. Krigstelegrafdirektøren skrev 5. mai til de tre

kringkasterne: ”Vær ytterst forsiktig med å nevne navn, oppholdssted, ankomst og avreise for visse myndigheter.” Forsvarets Overkommando spesifiserte i et brev 1. juni hva som ikke måtte offentliggjøres: ”(...) egne og allierte tropper (...) planlagte operasjoner (...) resultatene av fiendens operasjoner, for eksempel av flyangrep, må ikke offentliggjøres annet enn det som fienden selv vet.(...) Det at opplysningen er kjent av den norske befolkningen er ikke nok til å tillate offentliggjørelse.”⁵⁴ Dette gjaldt både statens kringkastere og fylkets aviser.

Fylkesmannen i Troms v/ E. Rost skrev 22.-25. april brev til avisene om hvilke sensuransvarlige som var utpekt, for Senjens Blad krigspolitibetjent Digre, for Nordlys sorenkskriver Kobro, mens Harstad-avisene fikk tildelt advokat Sigurd Saue.⁵⁵ At det var sensur ble forøvrig ikke hemmeligholdt, f.eks. trykket Harstad Tidende en polemikk med ”kontrolløren for publikasjonene i Harstad, h.r.advokat Saue” 22. og 25. mai.

Harstad Tidende skrev i sin leder 22. mai ”For meget sensur kan virke uheldig.” Bakgrunnen var at avisa ble nektet å skrive om bombeangrepet på Harstad 20. mai, men så skrev NTB om det og overdrev (”voldsomt bombardement”), noe avisa mente var skadelig. Sensor Saue svarte 25.5., men avisa repliserte at ”(...) for knappe eller ufulstendige opplysninger (...) kan virke uheldig og i høi grad gi ryktesmedene noe å fare med.” Avisa Tromsø påpekte det samme som Harstad Tidende i lederen 16. mai: ”Ennå forunderligere virker det at det som er forbudt i en by, offentliggjøres i en annen – at det som nektes inntatt en dag, kan passere neste dag i en annen avis – endog i samme by.” Men det vanket også ros: i en leder 15. mai skrev Tromsø at nyhetsmeldingene fra Vestfronten hadde vært urealistisk positive for de alliertes sak, men roste samtidig kommunikeene fra overkommandoen i Nord-Norge ”som vi kunde være helt trygge på ikke gav et eneste falsk bilde av noen situasjon. Knappe var de ofte, og vi forstod hvorfor. Vi kunde kanskje lengte efter mere. Men det vi fikk, det var sikkert og fast forankret i virkeligheten.”

Også telefonsamtaler og telegrammer ble sensurert. Telegramkontrollkontor nr 7 i Lødingen (nr 6 var i Bodø og nr 8 var i Hammerfest) lot på en tilfeldig dag 11. mai 479 telegrammer passere, mens 30 ble stanset, hvorav noen ble sendt dagen derpå. Telefonsamtaler kunne nektes satt opp p.g.a. manglende kapasitet, og noen få ble brutt av kontrollørene p.g.a. ”utenomstakk” eller ”privatsnakk”, f.eks. en 6. mai, fire 9. mai og en 10. mai.⁵⁶

---

⁵⁴ Statsarkivet i Tromsø, arkivet til Krigstelegrafidirektøren i Lødingen.

⁵⁵ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3248, 212 Pressecensur

⁵⁶ Statsarkivet i Tromsø, arkivet til Krigstelegrafidirektøren i Lødingen. Brev 14.05.1940 fra Telegramkontrollkontor nr 7 til Hålogaland Ingeniørbataljon.

Mitt inntrykk av kildematerialet er at sensuren i all hovedsak gjaldt opplysninger som kunne komme til nytt for fienden, ikke holdninger og meninger. Det er likevel ikke mulig å rekonstruere i ettertid hva som ble sensurert. Den eneste avisleder som ble sensurert bort, og der dette ble angitt i avisa med hvitt felt og forklarende tekst ("Artiklen her ble strøket av censuren."), synes å være lederen i Haalogaland 7. mai. 10. april hadde general Fleischer innkalt og irettesatt Nordlys-reaktøren fordi avisa hadde trykt et par artikler som uttrykte mistillit til offiserene, og rundt 1. mai ble Tromsø-redaktøren arrestert etter ordre fra 6.divisjon etter artikler av samme art. Særlig sterkt ble det reagert da Tromsø kringkaster ca 22. mai fortalte om evakuering av sivile fra Øyjord nord for Narvik, noe som for tyskerne var en opplysning om den kommende invasjonen av Narvik-halvøya.⁵⁷ Når det gjaldt holdninger og meninger, var det trolig en sterk selvsensur i avisene og i kringkastingen. I hvilken grad media fikk tilgang til stoff som uttrykte negative holdninger til forsvarskrigen, er ukjent, men dersom de fikk det ville det neppe ha kommet på trykk eller på lufta fordi media-folk følte seg som deltakere i en rettferdig kamp.

---

⁵⁷ Hovland 2000:198 Opplysningen om arrestasjon av Tromsø-redaktøren har jeg ikke sett andre steder, og akkurat dette virker nokså usannsynlig.

3. Nygaardsvold-regjeringen og folks holdninger i Troms

3.1. Hvor oppholdt statsledelsen seg i de to krigsmånedene?

De viktigste beslutningene fra 9. april til 9. juni var 9. og 10. april at Norge skulle forsvare seg militært og 7. juni at statsledelsen skulle flykte til Storbritannia. Avgjørelsen lå i regjeringen som besto av 11 og senere 12 menn. Men kong Haakon, kronprins Olav og stortingspresident Carl Joachim Hambro fra Høyre hadde så stor innflytelse på regjeringen at jeg inkluderer også disse i begrepet statsledelsen. Arbeiderparti-regjeringen besto 9. april av 11 menn: statsminister Johan Nygaardsvold, utenriksminister Halvdan Koht, forsvarsminister Birger Ljungberg, handelsminister Anders Frihagen, kirke- og undervisningsminister Nils Hjelmtveit, arbeidsminister Olav Hindahl, forsyningsminister Trygve Lie, finansminister Oscar Torp, sosialminister Sverre Støstad, justisminister Terje Wold og landbruksminister Hans Ystgaard. Allerede 9. april ble det bestemt at de tre andre store stortingspartiene skulle få en statsråd hver i tillegg. I en kaotisk fluktsituasjon kom ikke dette til å fungere, så den eneste nye som reelt ble med i regjeringen var Høyres Sven Nielsen.

Statsråd Hjelmtveit og stortingspresident Hambro dro i april til Stockholm. Hambro kom til Tromsø 28. mai, Hjelmtveit 30. mai. De andre 13 flyktet nordover i Sør-Norge til Molde der den britiske krysser Glasgow brakte dem til Tromsø om kvelden 1. mai. Koht og Ljungberg ble med Glasgow til Storbritannia og Frankrike for å ha drøftinger med de allierte og kom tilbake til Tromsø først 18. mai. Frihagen og Torp reiste til Sverige 13. mai og kom tilbake til Tromsø 30. mai. Koht var en snartur i Sverige 3. juni. Frihagen dro 3. juni til Sverige og var eneste statsråd som ikke ble med til Storbritannia. Bortsett fra det som her er nevnt oppholdt regjeringen, kongen og kronprinsen seg i Troms fra 1. mai til 7. juni. I de første to-tre ukene bodde de på forskjellige steder i kommunene Øverbygd, Balsfjord og Storfjord, den siste tiden i Tromsø. Koht reiste fra Norge en dag senere enn de andre, 8. juni.⁵⁸

3.2. Hvordan oppfattet statsledelsen folks holdninger i Troms?

Memoarene til Trygve Lie har blitt sitert av andre og har gitt inntrykk av at statsledelsen opplevde seg uvelkomne da de kom til Tromsø om kvelden 1. mai: "Fylkesmannen og et par

---

⁵⁸ Opplysningene er fra mange forskjellige verk, først og fremst statsrådenes egne memoarer.

andre herrer ble bedt om å komme ombord. På deres ansikter kunne vi tydelig se at vi ikke var særlig velkomne, og det er det kanskje ikke noe å si på. De tenkte sikkert som vi, at nå var det Tromsø som skulle få gjennomgå.⁵⁹ Statsminister Nygaardsvold skrev for sin del ikke noe om han følte seg velkommen eller ikke og svekker vel med det inntrykket Trygve Lie ga.⁶⁰ En versjon om at statsledelsen ”hålsades av en jublande folkemasse på kajen”⁶¹ har jeg likevel vanskelig for å tro på. Når det gjaldt bombefrykten, som var reell og som Lie anga som grunn til negative holdninger, vil jeg anta at den var felles hos statsledelsen, som akkurat var bombet ut av Molde, og de lokale lederne. En annen grunn til uvelkommenheten, som Lie ikke nevner, er at selve statsledelsens ankomst var et varsel om nederlag. Oppgivelsen av Sør-Norge var deprimerende nytt, og det kan ikke da være rart at de som kom med dårlig nytt ikke ble mottatt med jubel.

Statsledelsen hadde i mai og juni mest kontakt med hverandre og sine medbrakte medarbeidere sørfra og ikke så mye med folk i Troms. Men de i statsledelsen som i ettertid sa noe om sitt lokale vertskap, omtalte dem positivt. Nygaardsvold brukte uttrykk som ”utmerket mann”, ”elskverdig og forekommende” om vertskapet på Haug i Øverbygd, og skrev at han hadde det ”utmerket i alle måter” sammen med et ”ualminnelig hyggelig” vertskap på Holt forsøksgård i Tromsø.⁶² Lie skrev at vertskapet på Kvesmenes Turisthotell innerst i Lyngenfjorden ”var så forståelsesfulle og hjelpsomme at det var en glede for oss alle å bo hos dem”, og at de der likte seg ”bedre enn noe annet sted under rundreisen i Norge denne våren”. Også Lies vertskap i Tromsø var ”overmåte hyggelige og hjelpsomme mennesker”.⁶³

Det kan virke som om regjeringen ofte var usikker på om den hadde folket med seg i forsvarskampen. Trygve Lie skrev om 17. mai på Kvesmenes der han tolket flagging på tross av tysk bombetrussel som at ”Folkets sinnelag var altså i orden. Nord-Norges menn og kvinner sto sammen med sin Konge og sin regjering i felles kamp.” De telegrammer kongen fikk 17. mai bestyrket også Lie i at folket sto sammen med dem, et av de han nevnte var telegrammet til kongen fra ”norske kvinner og menn samlet til fest i Folkets Hus, Tromsø”.⁶⁴ Dette var undertegnet Jaklin, dvs Ingvald Jaklin som var Nordlys’ redaktør,

---

⁵⁹ Lie 1955:208

⁶⁰ Nygaardsvold 1982

⁶¹ Tamelander og Zetterling 2000:220

⁶² Nygaardsvold 1982:136f og 161

⁶³ Lie 1955:209 og 225

⁶⁴ Lie 1955:218

formannskapsmedlem i Tromsø bystyre, formann i Nord-Troms Arbeiderparti og varamedlem i Arbeiderpartiets landsstyre.⁶⁵

Trygve Lie, som var forsyningsminister, skrev at det en dag sist i mai lå 6-7 skip med varer på Tromsø havn og ”Selv mange Tromsø-folk som før hadde vært sure eller i hvert fall lite vennlige, begynte å hilse på oss når vi var ute og gikk. En del av de ledende personer i byen hadde ikke vært overstrømmende hjertelige i sitt forhold til oss....Det var tydelig at vi ikke var velsett av alle. Noen omgang med byens borgere hadde vi i det hele ikke. Initiativet måtte komme fra dem. Og det uteble.”⁶⁶ Det er Nygaardsvold som kanskje har kommet med den krasseste omtale av holdningene i Troms, i alle fall slik han opplevde det i Tromsø:

”I Tromsø gikk livet sin vante gang. Det hadde vært et par-tre flyalarmer, og et par ganger ble det sluppet ned bomber, uten at noen skade ble forvoldt. Vi fikk inn flere båter med forsyninger, f.eks. kull, koks, kaffe, sukker, korn, mel, forstoffer m.m. Den største del av disse forsyninger ble straks sendt utover i distriktene, så iallfall ikke alt skulle bli ødelagt ved et flyangrep i samme stil som det som ødela Bodø. Folket i Tromsø hadde ikke hatt noen føling og knapt nok noen ulemper av krigen. Jeg tror ikke at de hadde svært stor forståelse av de vanskeligheter Regjeringen hadde å kjempe med. Kravene var mange, og de vokste for hver uke. Jeg har også den oppfatning at vi bare så vidt var tålt. Jeg tror at det var et yndet samtaleemne, især blant den bedre stilte befolkning, å behandle og kritisere alt det Regjeringen gjorde. Alt kunne de ha gjort bedre, nesten alt vi gjorde var galt. Vi ble betraktet som flyktninger, som ikke hadde forstand på noe som angikk Nord-Norge, og som måtte være takknemlige for å få være der oppe. Dette ble ikke bare én, men flere ganger antydning i redaksjonelle artikler i avisene.

Jeg må tilstå at det var dager da sladder og baktalelsene gjorde meg svært vondt. Jeg sa en gang til en mann jeg kjente fra før, at når vi var til slik forargelse, så var det vel best vi reiste, og til denne bemerkning fikk jeg følgende svar: ’Ja, vi klarte oss bra før dere kom, og vi kommer vel til å klare oss selv om dere reiser.’”⁶⁷

Statsminister Nygaardsvolds uttalelse om stemningen i Tromsø må p.g.a. Nygaardsvolds stilling tas på alvor. Nygaardsvold oppholdt seg i Troms hele tiden fra 1. mai til 7. juni.

---

⁶⁵ Nordby 1985 som om Jaklins verv angir styremedlem i Nord-Troms Arbeiderparti, men Nordlys 08.06.1940 oppgir Jaklin som formann.

⁶⁶ Lie 1990:224f

⁶⁷ Nygaardsvold 1982:160

Arbeidet i regjeringen gjorde sitt til at det må ha vært begrenset hvor mange av lokalbefolkningen han snakket med. I forhold til statsministeren skulle man tro at folk ville holde seg litt tilbake med kritikk, så Nygaardsvolds negative inntrykk blir ikke mindre alvorlig av det. Nygaardsvold henviste i sitatet til hva som ble ”antydnet i redaksjonelle artikler i avisene”, og da synes jeg han gir et for negativt inntrykk etter å ha lest disse avisene. At regjeringen ”måtte være takknemlige for å få være der oppe”, er et synspunkt som ikke ble hevdet ofte. Lederen i avisa Tromsø 1. juni, ”Sammen”, er kanskje den som klarest er inne på dette. Lederen handler mest om evakuerte byfolk som oppfordres til å ta hensyn til sine verter på landsbygda ved å være takknemlige og hjelpe til i gårdsarbeidet eller i husstellet fordi de fleste bygdehjem ikke er velstående og kan forsørge gjester som bare nyter og ikke yter. Hovedinnholdet i lederen er altså denne påpekning rettet til Tromsø-byfolk. Men i innledningen sto det også ”Likesom de ulykkelige som lykkelig har undsluppet fra det f o r b i g å e n d e Tysk-Norge – og kommet hit op, må kjenne seg som gjester, der ikke var meldt og ventet på forhånd – og derfor må ta det som det faller sig. – så skal også de som evakuerer fra byen ut i våre bygder huske på at de er gjester som ikke nettopp er bedt til gårds.” Etter min mening tolker Nygaardsvold dette i verste mening. Riktignok kunne landets regjering forvente å bli ønsket velkommen mer helhjertet enn det lederen gir uttrykk for, men i en stresset krigstid bør kanskje slikt tåles.

Når derimot Nygaardsvold skrev at avisene påsto at regjeringen ”ikke hadde forstand på noe som angikk Nord-Norge”, så var det holdninger som flere ganger kom til uttrykk redaksjonelt. Likevel var Nygaardsvold noe ensidig fordi det også kom til uttrykk støtteerklæringer til regjeringen på redaksjonell plass i de samme avisene. Dessuten behøver man ikke tolke all kritikk av søringene negativt, da det også lå en positiv nordnorsk selvbevissthet og innsatsvilje under en del av de uttalelsene som noen søringer reagerte på. Til sist må man kanskje også ta hensyn til den nordnorske språkbruken her. Mens briter er kjent for sin understatement, kan folk i Nord-Norge i blant være tilbøyelig til det motsatte: ”Denne ordkunsten innebærer da en sans for overraskende bilder og uventede sammenlikninger, for rare ord, underlige utsagn og grenseløse overdrivelser.”⁶⁸ Særlig synes jeg uttalelsen til sist i sitatet fra Nygaardsvold, svaret fra ”en mann jeg kjente fra før”, ikke behøver å tolkes så negativt som Nygaardsvold gjør. Og denne uttalelsen har tydeligvis betydd en del, jfr. Trygve Lie som forteller at Nygaardsvold stadig kom tilbake til dette i regjeringsmøtene.⁶⁹ Bak den

---

⁶⁸ Mathisen 1994:259

⁶⁹ Lie 1955:224f

refererte samtalen kan det ligge nordnorske overdrivelser i klaging på konkrete forhold. Kanskje var det en liten kulturkonflikt mellom Tromsø-mannen og den sindige trønderen Nygaardsvold. Sitatet fra mannen Nygaardsvold kjente fra før kan også tolkes som uttrykk for nordnorsk optimisme og selvhevdelse.

I tillegg gir mange beretninger fra 1940 et inntrykk av at Nygaardsvold var litt ute av balanse fra 9. april til 7. juni. Det er ikke overraskende for en 60-år gammel statsminister som fikk sitt livsverk revet i filler av tysk invasjon, som deretter ble forsøkt drept med tyske bomber både i Nybergsund og Molde, og som var bekymret for familien som var på reise gjennom Norge og Sverige. I ”Norsk forsvarshistorie” karakteriseres Nygaardsvolds krigsinnsats slik:

”Statsminister Nygaardsvold viste seg lite skikket for lederskap i krig og ønsket selv å gå av. Hans defensive og defaitistiske holdning ble imidlertid oppveid av andre regjeringsmedlemmer med stor handlingskraft og forståelse for krisestyring.”⁷⁰

Arbeiderpartimannen og journalisten Haakon Lie skrev om et møte med Nygaardsvold 14. april: ”Det ble et trist møte med en pessimistisk statsminister som ikke hadde satt ett ord på papiret. Den tale som til slutt ble tatt opp, ble aldri sendt. Den var nå ikke mye å kringkaste heller. Det slo meg den søndagen hvor forskjellig såkalte sterke menn kan opptre i ulike situasjoner. Halvdan Koht sto alltid oppreist. Han førte ordet for Kong Haakon da den tyske sendemann, Curt Bräuer, fikk sitt Nei nr. 2; Koht skrev taler og proklamasjoner – også Kongens ord ”I denne vanskeligste prøvens tid...”; han utarbeidet ”Kvitboka” om det tyske overfallet; han ga intervjuer; han dro til England og Frankrike og forhandlet med regjeringene der; han møtte den svenske utenriksminister for å drøfte en demarkasjonslinje i nord; han var den siste av regjeringens medlemmer som forlot Norge ved kapitulasjonen. Halvdan Koht var i slekt med de ”hovdingane” han gjerne skrev om. Om Nygaardsvold kan en si at han også i London gjorde en stor innsats; men en hovding i krig var han ikke.”⁷¹ Og riktignok må den britiske ambassadørs bedømming av Nygaardsvold sees i lys av at han vurderte nesten alle ledende nordmenn som lite energiske og effektive. Likevel er følgende bedømming av statsministeren interessant: ”M. Nygaardsvold who from the start had looked the picture of misery, with averted head resting on his hands, then interposed his one and only remark, saying that to-morrow there was to be a State Council, the next day would be too late, so that the conference must take place this very afternoon; otherwise he would have to go to the King and they would stop fighting (or some such remark). His exact words were not very audible,

---

⁷⁰ Hobson og Kristiansen 2001:278

⁷¹ Lie 1982:23

but I paid no attention to them, as he showed every sign of extreme nervous strain.”⁷² Flere beretter også om Nygaardsvolds raseriutbrudd og ubalanserte reaksjoner, ikke minst på regjeringsmøtet 4. juni, jfr. kapittel 1.5. Nygaardsvolds uttalelse om holdningene i Tromsø kan ikke avfeies, men den bør modereres når man ser på Troms-avisenes innhold og tar hensyn til nordnorske overdrivelser og frispråk og til Nygaardsvolds egen sinnsstemning.

3.3. Hvilken betydning hadde folks holdninger for regjeringens beslutninger?

Debattene og avgjørelsene i både den norske og den britiske regjering om krigens gang foregikk i små lukkede forsamlinger av menn. I Storbritannia var det krigskabinettet med bare 5 menn som bestemte. I Norge ble avgjørelsene fattet av 11 og senere 12 menn der 3 andre hadde stor innflytelse. Selv om avgjørelsene ble fattet i det lukkede rom, gir kildene et klart inntrykk av at folkets holdninger, slik de bestemmende menn oppfattet dem, var svært viktige. I den avgjørende debatten i det britiske krigskabinettet 28. mai brukte de to Labour-medlemmene folkemeningen som et viktig argument, da de sa at bare nyheten om eventuelle fredsforhandlinger ville kunne undergrave kampmoralen i arbeiderklassen.⁷³

Når det gjaldt beslutningene om å ta opp kampen mot tyskerne 9. og 10. april, er det vanskelig å se at folkemeningen hadde noen innflytelse på regjeringen. Til det var forvirringen og spriket i holdninger hos folk flest for stort. Debatten fram mot beslutningen 7. juni om å flykte til Storbritannia for å fortsette krigen derfra var i større grad påvirket av hva statsledelsen trodde om folkeopinionen. En sterk følelse av at flukten til Storbritannia ville bli sett på som å svikte folket i en vanskelig situasjon, gjorde at alternativene ble grundig drøftet. Koht skrev: ”Vi var alle så redd for at om Regjeringa vart nøydd til å røme landet, så kunne motstandsviljen hos folket få ein knekk som det ikkje ville vera lett å bøte. Vi tykte vi måtte freiste på å ha foten fast i det minste i eit stykke norsk jord. Vi hadde ikkje store voner om at det skulle lukkas, men vi tykte vi måtte gjera freistnaden.”⁷⁴ Hjelmtveit skrev i sin bok ”Hadde den opprinnelige dag (dvs. dag for avreise, 4. juni, VE) blitt fastholdt, ville resultatet antakelig blitt enten at hele regjeringen var blitt igjen og senere reist enten til Finland eller Sverige, eller også at Regjeringen var revnet, og at en del var reist hit og en del dit. Jeg tror ikke det da

---

⁷² Dormer, rapport 30.5.1940

⁷³ Lukacs 1990:107

⁷⁴ Koht 1957:233f

hadde vært mulig å holde Regjeringen samlet om å reise til England.”⁷⁵ Etter at de allierte varslet at de ville trekke seg ut, sto den norske regjering i den første uke av juni 1940 overfor valget mellom fire muligheter:

1. å kjempe alene videre mot tyskerne, eller
2. å kapitulere og forhandle om fred med Tyskland, eller
3. å forhandle om et kompromiss med Tyskland, eventuelt med svensk medvirkning, i form av en demarkasjonslinje langs Sørfolda i Nordland med fortsatt norsk styre nordafor, eller
4. å flykte fra landet for å fortsette krigen fra Storbritannia i allianse med britene.

Grimnes skrev at av de fire alternativene ble alternativ 1 og 2 raskt forkastet. Om alternativ 3 skrev han: ”Det har ikke vært vanlig å tillegge planen om en demarkasjonslinje noen særlig betydning. Her vil vi imidlertid hevde at planen var viktig.”⁷⁶ Fristen 4. juni ble utsatt til 7. juni. Nygaardsvold skrev: ”Ville hele det norske folk, ja ville storparten av det, forstå berettigelsen av en slik reise? Ville en stor del av folket oppfatte reisen som en feig flukt for å redde vårt eget skinn? Ville det ikke splitte folket, i stedet for å samle det til en fast front mot fremmedveldet? Men tross alle betenkeligheter fant Kongen og Regjeringen at ett måtte være avgjørende. Den eneste mulighet for å gjenvinne landets og folkets frihet, måtte være å knytte vårt lands skjebne sammen med de allierte lands. Det var vårt eneste håp, og så fikk det briste eller bære. Og så ble det enstemmig besluttet å motta det britiske tilbud.”⁷⁷ Siden sluttvedtaket var enstemmig, og siden sluttvedtaket i ettertid virker opplagt og klokt, har mange oversett det reelle og vanskelige dilemmaet regjeringen følte den sto oppe i. Ole Kristian Grimnes skrev: ”En demokratisk avstemning eller en gallupundersøkelse hadde trolig vist liten støtte for Regjeringens vedtak 7. juni om å reise.”⁷⁸ Dette er en vurdering som blir svært spekulativ, da praktisk talt alle kilder beretter om total overraskelse da nyheten av kapitulasjonen ble kjent. Folk hadde altså ingen mening om saken da beslutningen ble fattet, fordi de ikke visste om problemstillingen. Da folk fikk høre om beslutningen, reagerte de nok først negativt, men de fleste så raskt at det var eneste løsning etter at de allierte trakk seg ut. En av de få som ble spurt om sin mening av kongen før de forlot Norge, var biskopen i Tromsø, og han var enig i flukten da han fikk høre at de allierte trakk seg ut.⁷⁹ På samme bakgrunn synes Troms-avisene å ha akseptert regjeringens flukt. Statsledelsen inntrykk av

---

⁷⁵ Hjelmtveit 1969:160

⁷⁶ Grimnes 1984:215ff

⁷⁷ Nygaardsvold 1947:233

⁷⁸ Grimnes 1984:252

⁷⁹ Krohn-Hansen 1945:50

folkeopinionen fikk dem til å tvile og fortvilet søke etter andre muligheter enn flukt, men de valgte til slutt å trosse det de trodde var opinionen. Siden dette skjedde akkurat rett før tyskerne kom til Troms, er det umulig å finne ut om Grimnes hadde rett hva gjelder Troms, men mitt personlige inntrykk er at dette er et mer åpent spørsmål enn det Grimnes mente.

4. Noen vurderinger av folks holdninger i Troms.

4.1. Fylkesmannen i Troms.

Fylkesmannen i Troms samlet mange tråder i sin hånd og var en slags eneveldig sivil hersker. En vurdering fra fylkesmannen av folks holdninger er derfor av stor interesse. Konstituert fylkesmann Skotner i Troms, som hadde fylkesmann Gabrielsen som sin overordnede, skrev 26. april et brev til Norges minister (ambassadør) Colban i London: ”Befolkningen tar situasjonen beundringsverdig behersket. Man kan karakterisere stemningen som tillitsfull og forhåpningsfull. Man håper at det ikke skal vare for lenge til at Salangen-Narvik avsnittet er rensket og likeså Trondheims-avsnittet. Det er den alminnelige oppfatning at når dette er gjort vil all ting bli meget lettere, i det vi vil få kontakt med regjeringen.”⁸⁰

4.2. Lederskapet i Troms-kommunene.

Som det laveste myndighetsnivået, var det kommunene som kom nærmest folket og folks problemer mens krigen pågikk. I brev av 05.07.1941 fra Innenriksdepartementet i Oslo ble fylkesmennene bedt om å ordne med ”innsamling av materiale om krigsbegivenhetene i Norge i april-juni 1940”. Fylkesmannen i Troms tilskrev ordførerne om dette 01.08.1941, og fylkesmannen sendte inn rapporter fra kommunene 08.08.1942. Noen rapporter ble ettersendt senere, og noen kommuner synes ikke å ha svart. I arkivet ligger det i alt rapporter fra 27 kommuner, mens 8 synes ikke å ha svart.⁸¹

Her er det mange uavklarte kildekritiske spørsmål. Hva var bakgrunnen for dette brevet fra Innenriksdepartementet? Kom initiativet til denne rapportinnsamlingen fra de tyske okkupasjonsmyndighetene, fra Nasjonal Samling, fra norske ikke-nazistiske militære offiserer eller fra norske departementsbyråkrater? Var motivet å sikre seg informasjon av ren historisk interesse, eller tenkte noen på at informasjonen kunne brukes til å kartlegge venner og fiender i nazifiseringsprosessen? Jeg har valgt å unnlate å prøve og finne ut av akkurat dette, men vil gjengi noen av kommune-rapportene fordi de virker interessante, ikke minst fordi de ble skrevet allerede under krigen og altså relativt raskt etter de begivenhetene de skildret.

---

⁸⁰ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3247, N 424 Norges Legasjon, London.

⁸¹ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, arkivnr II-C-11, eskenr 17 med tittel ”Rapport om krigsbegivenhetene i Norge. Fylkesmannen i Troms.

Rapportene var svært forskjellige. I alle fall 5 av de 28 kommunene skrev intet om holdninger under krigsmånedene i 1940, og noen av de andre er svært kortfattede. Fra Hillesøy kommune skrev ordføreren åpent som NS-medlem. I Harstad kommune skrev en NS-ordfører, men det er det ikke lett å skjønne utifra innholdet. Rapportskriveren fra Trondenes kommune, og kanskje fler jeg ikke vet om, fikk dom for NS-medlemskap etter krigen. Alle rapportene må selvsagt leses i det lys at de er skrevet mens Norge var okkupert av Tyskland, men samlet sett virker det ikke som om rapportskriverne var redde for å skrive patriotisk-positivt om krigen i april-juni 1940. Kanskje hadde de heller ikke grunn til å frykte tyskerne, da forsvarskrigen i 1940 i tyskernes øyne var legitim, mens det var motstandskampen under okkupasjonen de slo brutalt ned på. Her gjengis nedenfor interessante deler av rapportene om befolkningens holdninger. De som svarte, var i noen kommuner ordføreren, for andre administrativt ledende kommuneansatte. Der det var flere som svarer fra samme kommune, er det angitt.

Noen kommuner er som sagt svært kortfattede i sin omtale av holdninger.

Berg: "Sivilbefolkningens moral var den hele tid meget god." *Helgøy:* "Sivilbefolkningens moral var god under krigen." *Karlsøy:* "...folket var rolig og behersket." *Kvæffjord:* "Moralen hos sivilbefolkningen var hele tiden den aller beste."

Bjarkøy 20.07.1942: alle "...tok mobiliseringsordren med ro. En merket ikke mishagsytringer herom, ja, flere slo seg sammen og leiet skøyter og reiste til Sjøvegan og Setermoen uten å avvente mobiliseringsordren. En merket ikke noe forsøk på å unnsnippe fra fram møte." Bjarkøy fikk forøvrig 260 evakuerte fra Narvik og Ankenes. Utgiftene ble refundert og "Såvidt en har forstått gikk all innkvartering meget greit for seg, og alle som hadde plass tok imot evakuerte."

Dyrøy 18.08.1941: "Herredets befolkning tok den uvante situasjon svært rolig og besindig og det felles arbeidet ble utført med større samfølelse og forståelse enn noen gang tidligere. Hver kvinne og mann fant sin plass og gjorde sitt ytterste. Særlig bør en nevne sanitetskvinnene som med sitt nødlasarett og det dermed forbundne uegenyttige arbeid, gjorde en god gjerning for land og folk."

Harstad 23.08.1941: "Sivilbefolkningens moral. Ved de første bombeangrep ble nok adskillige mennesker oppskaket og nervøse, men befolkningen vennet seg snart til det også, så livet gikk sin gang (...) Som politi var jeg hver dag i byen og fikk anledning til å beundre befolkningens moral, især kvinnenenes. Det var ubegripelig mange kvinner i byen hele tiden. De modigste av alle kvinner var telefondamene i Harstad telefonanlegg, som ble på sin post under angrepene. I hele tiden så jeg ikke en eneste sivilperson som besvimte under angrepene. De fremmede soldaters opptreden hadde vi ikke noe nevneverdig å utsette på."

Hillesøy 28.02.1943: "Den politiske bølge i denne tid kan man nok si gikk høyt, og den nåværende ordfører (ordføreren skriver her om seg selv i tredjeperson, VE) var en av aksemaktenes talsmenn og som derfor fikk bøte med et lengere fengselsopphold, en kan gjerne si at aksen friet ham ut av fengslet. Ordføreren er også NS-mann av 1933. Stort sett kan

det vel sies at befolkningen tok situasjonen rolig, om de enn for en vesentlig grad hadde sine sympatier hos de allierte, det er jo forresten ikke spesifikk for Hillesøy i så måte. En kan vel si at Hillesøy, som kystens befolkning for øvrig, har tatt det om enn nødtvungent, med stor forståelse av tidens krav.”

Ibestad 17.06.1942: ”Men folk tok situasjonen med fornuft og godt humør. De var hjelpsomme og viste i det hele en god moral. Eksempelvis kan nevnes at Senja ungdomsskole på Ibestad ble innredet som krigslasaret. Utstyret til dette ble gitt eller utlånt av sivilbefolkningen. Den gjorde det med glede og stillet både materiell og folkehjelp til gratis tjeneste. Både privatfolk og foreninger sørget for å skaffe ’forsvinningsdrakter’ til soldatene da de drog i krigen. Folket ofret villig da landet kalte.”

Kvænangen 22.08.1941: ”Folk mødte situasjonen med ro og fatning. De indkaldte mandskaper mødte – mange med begeistring og det ble sat igang innsamlinger av ymse slag til soldatene ved fronten.(...) Under selve krigsbegivenhetene gikk alt som nemt greit og smertefritt både på en og annen måte. Men da kapitulasjonen ble kjent var det noen få uansvarlige elementer som forsøkte å ta seg tilrettet på statens mellager i Badderer – for nå kom tyskerne og tok melet.”

Lavangen 06.08.1941: ”Befolkningens moral var den hele tid god, tross at flyene fløy lavt og skjøt med maskingevær, tok de aller fleste det med ro og sindighet.”

Malangen 18.12.1942: ”De indkaldte mandskaper viste en særlig interesse for å komme frem til møtestedet, for å gjøre sin medvirkning til at landet skulle bevare sin uavhengighet og ga uttrykk for vilje og resolutthet. Den hjemmeværende befolkning viste under krigen en særlig interesse til støtte for soldatene, der samledes inn diverse varer – (...) der forekom aldri noen panikstemning iblandt befolkningen, denne tok situasjonen med sindighet og beslutsomhet.”

Salangen 04.08.1942: ”I denne tid opptrådte folk med ro og sindighet, og viste en hjelpsomhet og tjenestevillighet som fortjener all ros. Alle arbeidet med sitt og utførte sitt arbeid på beste måte etter de foreliggende omstendigheter.”

Skjervøy 13.08.1941: ”Såvidt meg bekjent, så var det ingen av mandskapene her i herredet som ikke møtte frem til mobiliseringsstedet, uten gyldig grunn.(...) Såvel soldatenes som sivilbefolkningens moral var glimrende og kamplysten meget stor, tildrods for at der ikke minst her i distriktet har vært ført en sterk antimilitaristisk agitasjon. Når alvorets stunn nærmet seg, var virkningen av den antimilitaristiske agitasjon forsvunnet.”

Storffjord 01.09.1941: mange soldater ventet på Kvesmenes for transport til Setermoen og ”Alle viste seg imøtekommende mot dem.(...) I det hele tatt var der hos alle en enestående god stemning og begeistring for å gjøre sin plikt. Ingen klynk og ingen klage hverken blandt de innkalte mandskaper eller sivilbefolkningen. Alle var fast bestemt på å gjøre sin plikt til fedrelandets forsvar. Flere meldte seg frivillig og var utilfreds med at de ikke fikk komme med. Den for år tilbake drevne antimilitaristiske agitasjon så nå ut til å ha stålsatt folket i motsatt retning. Og ære være alle for det.”

Sørreisa 02.01.1943: ”Stemningen blandt folket var med få undtakelser mot Tyskland, og forsvarsviljen gjorde seg sterkt gjeldende.(...) De engelske tropper (til Sørreisa kom disse først 12.-13. mai, VE) ble ikke mottatt med særlig begeistring her, og de engelske soldater beklaget seg over den kulde de ble mødt med. En antar at dette skrev seg fra de forhold som

hadde preget kamphandlingene i syd-Norge, bl.a. de mange seierrike tilbaketog.” Kapitulasjonen gjorde folk først ”høilig forbauset”, senere ”mere forståelig. Imidlertid var det nok mange som mente seg forrådt av vore allierte (...)”

Tranøy 11.08.1941: ”Utskrivning og mobilisering av hester, kjøretøier og biler gikk hurtig og knirkefritt og ble rettidig levert. De indkaldte mannskaper mødte uten opphold så snart innkallelsen kom.(...) Alle evakuerte fikk den hjelp de behøvde, og ingen av dem hadde annet end alt godt å si om den mottakelse de fikk såvel av de private som av de kommunale myndigheter. To av kommunens skoleinternater ble omdannet til feltlasaretter med ca 50 senger på hvert internat. Hele utstyret tilveibrakt av private. Der var omtrent fullt belegg en tid.(...) Sivilbefolkningen viste alltid en mønstergyldig opptreden og offervilje. Den kommunale administrasjon fungerte knirkefritt. Alle gjorde sitt arbeid og sin plikt.”

Tromsø 03.06.-07.08.1942: Fungerende ordfører: ”Jeg hadde inntrykk av at alle gjorde sitt beste og at en så over partiene for å ivareta landets tarv. Litt mistenkelighet overfor personer som ble oppnevnt i nye utvalg var selvfølgelig ikke til å unngå.” Rådmann: ”(...) befolkningens holdning under krigen var mønsterverdig og den hele tid preget av samkjensle og samfunnsånd.”

Tromsøysund 28.11.1941: ”Distriktets befolkning tok situasjonen med ro og arbeidet gik sin vante gang under selve krigen. Under kapitulasjonen var der imidlertid litt panik. Fok trodde at der ikke gjaldt nogen lov eller ret lenger og mente de kunne forsyne sig av statens eller herens matriel. Dette ble imidlertid stoppet ved politiets ingripen og folk falt efter hvert tilro. Moralen var forøvrig både under krigen og umiddelbart efter denne den bedste.”

Trondenes 27.03.1944: Om soldatene ”Mange var eldfull og ville ut i ein kampdyst – sine fedre tru. Men mange vegra seg og ville ikkje reise. Nokre var dessertørar og kom tilbake frå Setermoen. Endå andre vart innkalla og møtte aldri. Når det kneip så hadde ikkje ungdommen riktig hug til å gå til krig. Men staten baud og dei stod der.(...) Det materialet som vart utskrivnen frå Trondenes var av ymse slag. Der var menn som ofra alt. Dei gav sin beste slede eller seletøy. Men dei var og mange som sendte skrapet til moen og let det beste stå heime.(...) Dei evakuerte vart motteke på den allerbeste måte. Eg trur på denne måte synte bygdefolket ein sjeldan god borgarånd.(....) Det er til skade for folkets omdøme at dei norske gjentene under heile krigen ikkje har kunnet halde stand på ein verdig og moralsk grunn. Ein har grunn til å krevje det av eit kulturfolk.”

De fleste kommunene gir her inntrykk av at både soldater og sivile støttet den militære motstanden. Siden dette er skrevet under okkupasjonen, skulle man ikke tro at denne patriotiske vinklingen skulle ha blitt overdrevet av opportunistiske hensyn i forhold til tyskerne og NS. Dersom de som skrev ikke var redde for å være patriotiske i tendensen av hensyn til tyskerne og NS, kan det jo likevel hende at noen har framstilt patriotismen litt overdreven for slik å skryte av sin kommune i forhold til andre nordmenn. Andre kilder tyder på at noen overdrev, jfr Senja ungdomsskole på Ibestad som omtales i kapittel 6.5. og rekvirering av hestene i kapittel 6.4. To kommuner, Skjervøy og Storfjord, nevner spesielt at det var mye antimilitaristisk agitasjon før krigen som var helt borte da krigen kom, noe som

tyder på stor støtte i folket for krigen mot tyskerne i 1940. I alle fall fra tre av kommunene er det NS-medlemmer som skriver. Fra Harstad skulle man ikke tro det ut i fra innholdet. Forklaringen kan være at ordføreren støttet krigen mot tyskerne i 1940 selv om han senere ble NS. Hillesøy-ordføreren skriver troverdig fra sin NS-posisjon uten å pynte på virkeligheten. Bidraget fra Trondenes er vanskeligere å tolke, da det skiller seg fra de andre ved å framstille befolkningens holdning til krigen i 1940 som overveiende negativ. Kanskje vil NS-skribenten her forsvare sitt NS-medlemskap ved å hevde at heller ikke folk ellers var så patriotiske.

4.3. Auchinleck og Dalzel-Job.

General Auchinleck, øverstkommanderende for den britiske hær i Troms fra 14. mai til 7. juni, kom med en beskrivelse av holdningene til folk i Troms under krigen som skilte seg fra andres og som derfor gjengis. I sin rapport 30. mai skrev han: ”Halvparten av befolkningen er om ikke tyskvennlige, ihvertfall ikke for de allierte. De betrakter oss som en farlig plage og føler at vårt nærvær bringer dem ødeleggelse, hvilket det også gjør!”⁸² Auchinleck kom til Harstad først 11. mai og hadde altså en relativt kort tid bak seg i Troms da han skrev dette. Sitatet må særlig tolkes i lys av at dette var skrevet tre dager etter utbombingen av Bodø 27. mai, noe som fikk alle ansvarlige norske ledere til å forsterke kravet om jagerfly og luftvern som beskyttelse mot tysk bombing. De norske sivile og militære lederne var både sjokkerte og sinte over at britene hadde forlatt Bodø-halvøya uten å drøfte dette med nordmennene først, og også over at de tyske bombeflyene hadde kunnet rasere Bodø uten at britiske fly hadde ytt motstand. På denne bakgrunn tror jeg Auchinleck overdriver noe i sin påstand om norsk fiendskap til de allierte.

Som nevnt i kapittel 2.3. var den britiske forbindelsesoffiseren Patrick Dalzel-Job en viktig utenlandsk observatør av holdningene til folk i Troms. For de allierte var folks holdninger til forsvarskrigen og til de utenlandske styrkene viktig, fordi de var avhengige av hjelp og støtte til det meste. Dalzel-Jobs oppgave var å organisere norske fiskeskøyter og frakteskuter til krigstransport, og han skilte seg ut blant utlendingene ved å kunne kommunisere på nordnorsk dialekt, noe som var viktig da svært få nordmenn behersket engelsk, og de allierte brakte med seg svært få tolker.⁸³ Dalzel-Job kom derfor tettere inn på Troms-befolkningen enn andre utlendinger, både p.g.a. de arbeidsoppgavene han hadde og fordi han snakket samme språk.

---

⁸² Hovland 2000:217

⁸³ ”Språket var, tror jeg, et av de største problemene vi hadde.”, Dalzel-Job 1996:35

Det hjalp også godt at han etter eget utsagn ofte var ulydig mot sine overordnede og tilsvarende solidarisk med sine nordnorske mannskaper.

Noe av det Dalzel-Job observerte kommer jeg tilbake til der det passer inn i kapitlene 6.5., 6.6. og 7.1. Her er noen korte utdrag av det Dalzel-Job skrev om nordmennenes handlinger og holdninger: ”På min oppfordring hadde Harstad-befolkningen innlevert mer enn tusen par ski,(...) Det norske politiet (i Harstad, VE) var svært hjelpsomt og effektivt.(...) På Evenskjær hyllet nordmennene oss i de dager som Norges redningsmenn, (...)At dette gode forholdet mellom de to nasjonaliteter ikke alltid varte, skyldtes delvis nordmennene selv, særlig ungdommer i rallarhatt (...)”(som anklages av Dalzel-Job for latskap og for å bare ville tjene penger de allierte, VE), men han minnes også ”(...) de tusenvis av nordmenn, særlig fra landdistriktene, som ga oss sin villige og uforbeholdne bistand.”⁸⁴ Inntrykket Dalzel-Job gir er at de aller fleste norske menn og kvinner støttet krigen mot tyskerne og derfor også støttet britenes innsats. Nå var nok Dalzel-Job særlig positiv til Norge etter et lengre opphold året før, og han ble også gift etter krigen med en Tromsø-dame, men hans vurdering er likevel tungtveiende.

---

⁸⁴ Dalzel-Job 1996:35ff

5. Holdningsendringer i løpet av disse to krigsmånedene.

5.1. 9.-13. april: sjokk og usikkerhet

Sjokk og usikkerhet var trolig det de fleste følte de første dagene. I 1940 hadde ikke avisene så ofte reportasjer om livet og stemningen ute blant folk, men avisa Nordlys trykte en slik ”Gårdagen i Tromsø” 10. april med skildring av stemningen i byen dagen før: ”(...) en sorgens dag (...) var det likevel som en fikk et knyttneveslag (...) At Narvik var besatt, var sjølsagt det som gjorde sterkest inntrykk på folket i Tromsø. Man var sjøl kommet i nærheten av et av brennpunktene. Men det skal sies til Tromsøfolkets ros – de tok begivenhetene med beundringsverdig ro (....) På kafeene var det stilt når nyhetene ble lest (....) Og bitre var de kommentarer en kunne høre. Begge parter som på en slik hensynslaus måte har ført det lille nøytrale landet vårt opp i dette, fikk passet sitt påskrevet. Og særlig falt spørsmålet, hva mener de store å oppnå ved å trekke Norge inn i dette?”

Ryktene gikk. Det ble kortvarige panikk-tendenser både i Tromsø med rykter om at tyskerne var landet natta 13.-14. april⁸⁵ og i Harstad 14. april p.g.a. rykter om bombing, jfr den kjente panikkdagen i Oslo 10. april.⁸⁶ Men en soldat fra Karlsøy på gjennomreise til fronten skrev 12. april: ”Optimistisk stemning i Tromsø. Norge har erklært Tyskland krig, og de allierte har lovet å støtte oss. Vi føler oss overbevist om at vi skal holde ut og kjempe til seiren er vår og landet vårt igjen kan bli helt fritt.”⁸⁷ Mens noen følte usikkerhet, var andre straks innstilt på handling, og noen mobiliseringsdisponerte meldte seg før de fikk mobiliseringsordren. En troppssjef som allerede var mobilisert, fortalte fra Setermoen 9. april: ”Ut over dagen kom det enkeltpersoner som bodde i nærheten og som hadde tatt seg fram på sykkel, ski, og til fots som melte seg til sine avdelinger.”⁸⁸

5.2. 14.-30. april: økende optimisme og kampvillighet

Britene senket alle tyske krigsskip i Ofotfjorden i to sjøslag 10. og 13. april, og 14. april landsteg de allierte troppene i Sør-Troms. De allierte troppene i Sør-Troms kommer jeg

---

⁸⁵ Pedersen 1995:410

⁸⁶ Haalogaland 15.04.1940:2 Dette i motsetning til Kristian Steinnes 2003:233, jfr kapittel 1.5.

⁸⁷ Olsen 1995:75ff I Berg og Vollan 1999 ser denne dagbok ut til å være tilskrevet ordonans Einar Mathisen fra Tromsø, se bl.a. s 107 og 407. Jeg har ikke sjekket hvem som har rett, da dette ikke er viktig for min oppgave.

⁸⁸ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkeminnesamling, 96TRO.035

tilbake til i kapittel 6.5. Men det kom også en britisk destroyer til Tromsø, og Tromsø vaktkompani beretning skrev at ”Vi ble varme om hjertet da vi så det engelske og norske flagg side om side og mange skuelystne samlet seg for å få et glimt av den første allierte.”⁸⁹ Soldat Olsen skrev i dagboka fra Setermoen 16. april: ”Opprop og legeundersøkelse. Nesten ingen er sjuke. Å nei, det er vel ingen som lurer seg unna nå.” Innholdet i Troms-avisene viser en gradvis økende patriotisk optimisme hos folk den siste del av april 1940.

5.3. 1.-10. mai: sørnorsk nederlag og framgang på Narvik-fronten

At de allierte ga opp Sør-Norge ved månedskiftet april/mai, var en nyhet som isolert sett svekket forsvarsviljen. Soldat Olsen ved fronten inne på fjellet fikk først vite dette 6. mai: ”Radiofolkene meldte at det i dag er sendt ut dagsbefaling fra kommanderende general om at norske soldater har gitt opp kampen i Sør-Norge. Meldinga ble mottatt med sorg, og stemningen her i leiren er trykket. Hvordan skal det nå gå?” Framgangen på Narvik-fronten kan likevel ha overskygget det negative fordi dette skjedde nærmere. Nordlys-lederen 4. mai med tittel ”kampen” synes godt å sammenfatte de motsetningsfylte holdningene i disse dagene:

”Den indre fronten sveises stadig fastere sammen, i hvert fall i vår landsdel. Skuffelsen over at det ikke lyktes å stanse fiendens herjetokt oppover Østlandet har ført til en ennå større innsats her nord på hjemmefronten, og etter alt å dømme også på den militære front. Flommen av utstyr til soldatene våre øker fra dag til dag. Rik og fattig, gammel og ung gir penger og varer. Fra samlingsstedene går lass på lass ut til de militære avdelingene.

Og guttene i felten driver fienden sakte men sikkert ut av den eine stillinga etter den annen i kampsonen nord for Ofoten. Inne ved Narvik fortsetter engelskmennene sin opprenskning. Men ellers må det sies at situasjonen er uklar. Hvis det er riktig at engelskmennene har gitt opp også Namsosavsnittet, må en si at det er vanskelig å forstå noe av det heile. Men en får håpe at der i den nærmest framtid vil innløpe meldinger av mer hyggelig art enn de vi har måttet ta mot de to siste døgn.

Britisk kringkasting forsikrer at det som skjer bare er en strategisk omplassering av styrkene. Og en får håpe det er riktig.

Ellers er det grunn til å understreke, at Norges skjebne ikke blir avgjort i Norge. Vi er kommet midt i det store oppgjøret, og utfallet av det betyr frihet eller ikke frihet også for oss.”

---

⁸⁹ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, arkivnr II-C-11, eskenr 146, Tromsø vaktkompani under krigen mot Tyskland 1940, usignert 14-siders-rapport juni 1940:5

5.4. 11.-28. mai: tysk framgang på Vestfronten og alliert gjenerobring av Narvik

Soldat Olsen syntes det var gode nyheter at Tyskland gikk til angrep på Vestfronten 10. mai og skrev 12. mai: ”Nyhetene om tysk invasjon i Nederland og Belgia er mottatt med godt humør. Vi håper med dette at fienden får så stor front at han svekkes her. Kanskje kan en håpe på et heldig utfall av kampene likevel?” Også kringkastingsmannen og arbeiderpartimannen Haakon Lie, som var i Nord-Norge på denne tiden, vurderte det slik: ”Da Hitler åpnet stor-offensiven på Vestfronten den 10. mai, diskuterte vi fram og tilbake hva den ville bety for hans felttog i Norge. Optimister som vi var, slo vi fast at det måtte bety mindre press på Norge.”⁹⁰ Utenriksjournalist Sigurd Evensmo i Tromsø vurderte det likedan og skrev i sin dagbok 10. mai: ”Meldingene i dag, rystende som de er, virker underlig befriende og ikke deprimerende.(...)Mye taler for at Nord-Norge inntil videre kan forbli fritt, Tyskland trenger hovedtyngden av sin slagkraft på Vestfronten, og et kostbart angrep mot den vanskelige landsdelen her nord synes lite rimelig.”⁹¹ I ettertid vet vi at Tysklands styrke var undervurdert, og at de allierte skulle bli knust på Vestfronten. Dette begynte å bli kjent i Troms etter 20. mai, men sank neppe inn hos de fleste før i juni. I Troms var slutten av mai en optimistisk periode. To som kom til Troms sammen med regjeringen skrev: ”Tromsø var i det hele tatt preget av stor optimisme. Gjenerobringen av Narvik ble tatt som et tegn på at de allierte tropper holdt på å få overtaket, og vi ventet stadig nye tropper og nytt materiell.”⁹²

5.5. 29. mai-6. juni: fortsatt kamp, men økende pessimisme

Etter 27. mai, da tyske bombefly la Bodø i grus, virker det som om det skjedde et stemningsskifte hos mange i Troms. Mulighetene for tilsvarende bombing i Troms skapte frykt. At Narvik ble gjenerobret av de allierte 28. mai, hjalp litt, men den tyske framrykningen opp gjennom Nordland skapte tvil og pessimisme. Harstad Tidendes andreside 29. mai dekket bombingene av Bodø grundig, og avisen skrev: ”Mer enn noe annet vil denne redselsmandag, da Nordland fylkes hovedstad blev utslettet, stå som et skjendselsmonument over den grusomme krigsterror. Det som har overgått Bodø er værre enn noe det norske folk før har oplevet. Det vil aldri bli glemt.” Lederartikkelen i avisa, som kan være nokså representativ for

---

⁹⁰ Lie 1982:32

⁹¹ Evensmo 1976:192

⁹² Gleditsch 1954:70

holdningene i Troms-avisene, var tydelig mindre optimistisk enn tidligere, men sluttet likevel med å si at lyset ”skal seire også denne gang!” Også i Nordlys 29. og 30. mai kan man lese lignende redaksjonelle kommentarer, nemlig sjokk over bombingene av Bodø, men samtidig oppfordring om å fortsette kampen. 2. juni ble også Narvik hardt bombet, og Harstad Tidendes leder 5. juni sluttet slik: ”(...) i går Bodø, i dag Narvik og i morgen? Derfor bør og skal vi i denne tunge tid stå forberedt. Er vi det, så kan vi også med fasthet og ro se imøte de dager som kommer.” Mange var nok fortsatt optimister, kanskje som et uttrykk av ønsketenkning. En åtteåring i Lavangen minnes fra månedskiftet mai/juni: ”Optimismen var stor hos alle voksne. – No skal dokker se, no é tyskeran ferdig, - det var ofte å høre.”⁹³ At mange fortsatt var optimister, vises kanskje tydeligst av den totale overraskelsen mange reagerte med da kapitulasjonen ble kjent.

5.6. 7.-9. juni: kapitulasjon og en uhyggelig stemning?

Kapitulasjonen kom svært overraskende på de fleste. En hærfører et stykke bak fronten skrev: ”Jeg erindrer meget godt da demobiliseringsordren kom lørdag 8. juni, før jeg brøt brevet var jeg ikke et øieblikk i tvil om at ordren gjaldt at kompaniet skulde delta i slutningskampene omkring Bjørnfjell og Rundberget. Skuffelsen var stor såvel hos befal som hos soldater, men man får håpe at det som er utført allikevel ikke har vært forgjeves.”⁹⁴ Ordføreren i Salangen skrev: ”Kom 9. april overraskende på folket, må man vel si at kapitulasjonen kom likeså overraskende. Etter de kommunikeer som var sendt ut, var forholdene selvsagt ikke fremstillet på riktig måte, men jeg tror likevel at de aller fleste trakk et lettelses sukk, da de ble klar over at krigshandlingene var opphørt.”⁹⁵ Soldat Charles Olsen ble 9. juni med sin avdeling beordret vekk fra fronten. ”Det er først da vi er kommet ca 5 kilometer bakover at de første rykter om kapitulasjonen når oss. Meldingen mottas først med mistro, så med forbauselse, forferdelse og til slutt forbitrelse. Vel nok ikke alltid gikk det helt knirkefritt ved fronten, vel nok var det mange klager over mangel på avløsning og d.s., men ingen hadde vel i drømme engang tenkt annet enn at seiren var sikker, og at det bare ville være et tidsspørsmål hvor lenge tyskerne holdt ut. (...) Det var ingen hyggelig natt. Vi frøs, og

---

⁹³ Arne Solvoll i Lavangsminne 1985:18

⁹⁴ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, arkivnr II-C-11, eskenr 149, Rapport fra kaptein Erling Riddervold 30.08.1940

⁹⁵ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, arkivnr II-C-11, eskenr 17 med tittel ”Rapport om krigsbegivenhetene i Norge. Fylkesmannen i Troms.” Ordfører Peder Prestbakmo 04.08.1942.

humøret var absolutt på nullpunktet. – Det eneste lyspunktet var tanke på snart å skulle komme hjem igjen.”

Mange steder medførte kapitulasjonen plyndring: ”Den fattige befolkning som ble stillet overfor disse for den store verdier, mistet til en viss grad besinnelsen. Det ble et kappløp om å tilegne seg forråd og materiell og ga tumleplass for de dårligste elementer i befolkningen. Saken fikk karakteren av plyndring og grep også utover de allierte forråd til norske private hjem hvor det ble begått innbrudd og til de norske stridskrefters beholdninger.”⁹⁶ Slik plyndring berettes fra mange kilder, og det vakte også reaksjoner. I et leserinnlegg i Haalogaland 14. juni fordømmer en ”husfar” de ”snyltere” som har laget en ”orgie” av ”kaos”, og han påpeker at det gjaldt ikke bare Harstad-folk, men også distriktets befolkning som gjorde strandhugg med skøyter og plyndret. Dette var nok i hovedsak et utslag av det maktvakum som oppsto før tyskerne ankom, men kan kanskje også ha vært utslag av negative reaksjoner på selve kapitulasjonen. Det er ellers ikke veldig mye kritikk å finne i kildene mot regjeringens kapitulasjon, slik regjeringen selv var redd for. Når folk fikk høre at det var de allierte som trakk seg ut, var mange enige i at regjeringen også måtte gi opp.

Stemningen og holdningen i Tromsø ved kapitulasjonen ble omtalt i begge Tromsø-historiene, der både Ytreberg og Pedersen skrev om en ”uhyggelig stemning” om ettermiddagen og kvelden lørdag 8. juni, og tilløp til ”uroligheter” 8. og 9. juni.⁹⁷ Førstehåndskilden har trolig vært Tromsø-biskopen: ”Og lørdag var en uhyggelig dag i Tromsø(...)Lørdag kveld var vi en tur nede i byen. I Storgata bølget menneskemassene fram og tilbake. Der var uro i luften. Ryktet gikk at søndag morgen skulle det gis signal til uroligheter ved plakater.” Så kom vaktkompani og politi på plass og ”Søndag var alt rolig igjen.”⁹⁸ Forsyningskontorets K. Bruun-Hansen skrev noe mindre dramatisk at det var ”litt urolig i Tromsø”, og at matvarelagre på brygga ble plyndret.⁹⁹ Ingen av Tromsøs to aviser Nordlys og Tromsø skrev noe om dette mandag 10. juni. Det kan tyde på at det ikke var like alvorlig som Ytreberg og Pedersen ga inntrykk av.

---

⁹⁶ Harstad kommunes byarkiv, Harstad 1940, Nr 31 9B, Major og stabssjef for 6. divisjon i brev 20.6.1940.

⁹⁷ Ytreberg 1971:603 og Pedersen 1995:429

⁹⁸ Krohn-Hansen 1945:51f

⁹⁹ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3241, F 176 Forsyningskontoret Nord-Norges Administrasjon. Rapport fra K. Bruun-Hansen vedk. Forsyningsdepartementet i Tromsø.

Avisenes ledere da kapitulasjonen ble offentlig prøvde å oppsummere krigsmånedene og komme med noen framtidsperspektiver. Harstad Tidendes leder 12. juni hadde tittel ”Vi er okkupert”. Avisen skrev at dette ”må svi bittert i enhver nordmanns hjerte”, men at det var nødvendig p.g.a. tyskernes framgang på Vestfronten der de alliertes tropper trengtes mer. Lederen hedret de som har kjempet i to måneder, og sluttet med å uttrykke forståelse for at kongen (regjeringen nevnes ikke, VE) flyktet: ”Det var sikkert med tungt hjerte (...) Men det er ikke første gangen en norsk konge har måttet gå i utlendighet (...) Som en gang Olav Trygvason, vil også vår kronprins Olav Haakonson stevne frem over Nordsjøen til det kongerike som venter ham.” Navnet Olav gjør sammenligningen slående, men dette kan også tolkes som at avisen ikke trodde kong Haakon ville få se Norge igjen i sin levetid. Avisa Tromsø valgte 10. juni perspektivet ”Det har ikke vært forgjæves” og skriver bl.a. ”Vi har tyskernes eget ord for at de setter ikke særlig pris på den nasjon som ikke vil og kan forsvare seg.” Det samme Hitler-sitatet brukte forøvrig utenriksminister Koht overfor den tyske ambassadør 9. april, og i Troms 10. juni kan vel denne tanken har virket som en trøst både for demobiliserte soldater og sivilbefolkningen, og kanskje også ha mildnet følelsene overfor den flyktende regjering.

Haalogalands leder 14. juni var omtrent på linje med de to foregående, mens Senjens Blad 13. juni skrev om å bygge opp landet og å være lojale til de nye makthaverne. Nordlys dementerte 10. juni ryktet om at redaktør Jaklin hadde flyktet og skrev : ”Men alle innrømmer nok at det vedtaket som er gjort, er riktig. Regjeringa vår hadde mot til å proklamere kamp da kampen var uungåelig. Den har også hatt mot til å blåse kampen av fra det øyeblikk da den blei hensiktsløs. Vi takker den for begge delene.(...) Det er ikke faneflukt. Det er det motsatte. Regjeringa og kongen har forlatt folket sitt for at det skal kunne føre kampen videre mens vi her hjemme må la den kvile.”

6. Holdninger tolket utifra krigens konkrete handlinger og hendelser.

6.1. Hus, familie og mat – de nære ting.

Selv om landet var midt oppe i en krig, var det de nære ting som sto fremst i folks bevisshet. All slags forsyninger, viktigst mat, hadde før krigen kommet fra Sør-Norge. Nå var de vanlige transportveiene brutt. Løsningen ble delvis økt import fra Storbritannia og delvis surrogater. Forsyningssituasjonen sto sentralt i de sivile myndigheters virksomhet. Myndighetene visste også at en forutsetning for vellykket krigføring var at både soldater og sivilbefolkning fikk dekket sine viktigste behov.

Utgangspunktet var ikke dårlig. Norge hadde fra 1. oktober 1939 hatt et eget Forsyningsdepartement ledet av Trygve Lie. ”Pga regjeringens framsynte politikk når det gjaldt å skaffe landet forsyninger, var man i Nord-Norge våren 1940 godt forsynt med matvarer.”¹⁰⁰ Da fylkesmann Gabrielsen overtok i Troms 20. april, ble forsyningssituasjonen høyt prioritert. Allerede 23. april skrev Gabrielsen et brev ”Vedkommende foreløpig dekning av påtrengende varebehov til Nordland, Troms og Finnmark fylker” til den britiske visekonsul Cumming i Tromsø med detaljert oversikt og konkrete forslag. 25. april samlet Gabrielsen i Tromsø formannskapssal politiske, økonomiske og administrative ledere for å planlegge forsyningssituasjonen, og bl.a. ble det bestemt å sende en handelsdelegasjon til London.¹⁰¹ Det ble opprettet et eget Finans- og Næringsråd som f.eks. 4. mai sendte telegram til Harstad Handelsstands forening der disse ble bedt om forslå utenlandske varekjøp og fordele importerte varer, noe foreningen fulgte opp i et møte 8. mai. Utover i mai fulgte forsyningsminister Lie opp det arbeidet som fylkesmann Gabrielsen hadde startet, ifølge Lie i fortsatt samarbeid med Gabrielsen. Lie lot seg intervju av NTB, trykket f.eks. i Tromsø 21. mai, der NTB skrev at Lie ”var i stand til å gi meget gledelige opplysninger, som viser at Nord-Norge er sikret tilførsler av de nødvendige varer.” 15 år senere skrev Lie: ”Jeg fikk ikke høre noen klager eller kritikk over Forsyningsdepartementets virksomhet; jeg tror publikum, de næringsdrivende og de som hadde ansvaret for forsyningene innen fylket og kommunene var tilfredse. Fylkesmann Gabrielsen uttrykte nok den alminnelige mening da han – siste gang vi

---

¹⁰⁰ Pedersen 1995:408

¹⁰¹ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3247, I 475 I Alm. Korrespondanse og Boks 2089, F 656

møttes i Tromsø – sa at Nord-Norge ikke hadde vært bedre forsynt enn nå da regjeringen Nygaardsvold måtte forlate landet.”¹⁰²

Brød var en sentral del av maten. Det synes å ha vært nok mel, selv om disponent Torgersen i firmaet Algea fortalte om ”taremél i brød” i Folkeviljen 20. mai. Men gjær var et større problem skal man dømme etter hvor mye avisene skrev om det. Folkeviljen 6. mai fortalte hvorfor: Norge hadde ikke ”en eneste gjærfabrikk nord for Trondheim. Nå har bl.a. bryggeriet i Bodø begynt å framstille gjær, men det tar en tid før produktet kommer på markedet.” Nordlys 17. april brakte en oppskrift på gjær under overskriften ”lag gjær sjøl”, og Senjens Blad 10. mai ”oppskrift på humlegjær”. Harstad-folk hadde en fordel ved at de fikk kjøpt gjær og annet i de butikkene som de allierte styrkene opprettet.

En gruppe med store problemer var fiskerne. Mange hadde vært i slutfasen av Lofotfisket da fisket ble avbrutt 9. april, men p.g.a. krigen fikk ikke fiskerne oppgjør fra fiskekjøperne som heller ikke fikk solgt sin fisk. Kåfjord kommune skrev allerede 12. april følgende til fylkesmann Norbye: ”Folket er kommet heim fra Lofoten ’skinnblakk’ paa grunn av at de ikke har faat oppgjør for fisken de har solgt. Handelsmennene er nødt til aa innstille all leverangse av matvarer paa fattigvesenets regning.” Fylkesmann Gabrielsen fikk følgende fortvilte telegram fra ordføreren i Bjarkøy 22. april: ”Inntrufne situasjon har medført stans i fiskernes næring stopp kommunens kontante beholdning meget liten og en venter at forretningsstanden nekter kreditt til kommunens trengende stopp hvordan skal en forholde sig.” En fisker i Mefjordvær skrev direkte til fylkesmannen 16. mai og fortalte at han forsørget fem personer og ikke hadde 2 øre fordi han ikke fikk solgt fisken, og han spurte fylkesmannen hva han skulle gjøre.¹⁰³ Nordlys skrev i sin leder 26. april at ”hjulene må rulle” og ba myndighetene i samarbeid med Råfisklaget ordne opp i dette. Ikke bare av hensyn til fiskernes familier, men også for å få utrustet fiskerne til å dra på Finnmarksfisket. Og fylkesmann Gabrielsen så problemet og rettet 27. april i kringkastingen en appell med konkrete retningslinjer til fiskere og fiskekjøpere om å få i gang fisket og kunne fortelle at han arbeidet med å ordne med eksport av fisk til England.¹⁰⁴

---

¹⁰² Lie 1955:225f

¹⁰³ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3248, 24 Kåfjord kommune, og Boks 2094, Stivt omslag, og Boks 2090, S 635

¹⁰⁴ Tromsø 29.04.1940

Av de nære ting som folk tydeligvis var opptatt av, var om noen skulle utnytte situasjonen til å sette opp prisene urimelig på varer eller tjenester. Et tegn på det er mange eksempler på annonser om det motsatte, som når det f.eks. i Nordlys 11. mai var annonse for Freia Kakao Regia med stor skrift ”ingen prisforhøielse” og om såpe ”til de gamle lave priser”. Harstad Kontrollnevnd advarte 25. april i Harstad Tidende mot blodpriser, og på lederplass 28. april skrev samme avis om ”en skammelig opptreden” der enkelte forretningsdrivende drev med ”optrekkeri” overfor engelskmennene ved å benytte seg av deres manglende kunnskap om norske priser og valutakursene. Nordlys skrev harmdirrende 27. april etter klager på forretningsfolks urimelige pålegg på vareprisene, bl.a. ble fyrstikkprisen satt opp rett etter 9. april. Avisen kalte det ”...lumpen framferd. Det er Sundlo- og Quislingånd som gir seg slike utslag.”, sammenlignet det med vanlige folks offervilje i å gi gaver til soldatene ved fronten og oppfordret kontrollnemndene til å våkne nå. Nordlys 4. juni skrev om folk som profiterte på frakt av evakuerte og kalte det ”dårlig samfunnsånd” der ”enkelte søker å utnytte situasjonen til egen vinning” og ”noen få har drevet bortimot optrekkeri. Et tilfelle skal til og med være anmeldt.”

Bekymring for sikkerheten til en selv og andre familiemedlemmer sto sentralt. Fra Gratangen, Harstad, Sjøvegan og Tromsø evakuerte folk fordi dette var bombemål. Mange ordnet seg bolig selv hos slektninger i distriktet eller på hytter, andre måtte hjelpes. Kommunene og politiet i Harstad og Tromsø måtte ordne med evakuering for mange, først og fremst barn og kvinner som ikke var nødt til å arbeide i byene. Kringkastingen ble også her brukt. 22. april skrev Vannareid tuberkuloseforening brev til Evakueringsnemnda i Tromsø og tilbød plasser for evakuerte og refererte til ”et oprop som var sendt ut i radio”. Lensmannen i Skjervøy kunne i brev 3. mai tilby evakueringsplasser organisert av Vorterøy Tuberkuloseforening, en privatperson i Oksfjordhamn og Løkøy Ungdomslag i Nikkeby. Ungdomslaget i Straumbukta tilbød huset sitt til evakuerte fra Tromsø med følgende ord: ”Eg har idag den gleda å melde frå (...)”. På en samleoversikt datert 24. mai var det i alt innmeldt 1892 plasser for evakuerte fra Tromsø. Inntrykket er at det var stor offervilje og et folkelig engasjement særlig fra tuberkuloseforeninger, sanitetsforeninger og ungdomslag.¹⁰⁵

Oppsummeringsvis kan sies at noen total krise ble det aldri i Troms. Troms ble aldri så utsatt for bombing og krigføring som man fryktet. De fleste kunne forbli i sine boliger, og ellers

---

¹⁰⁵ Tromsø kommunes byarkiv, Evakueringsnemnda 1953 1940 Korrespondanse 1944 Evakueringen av Troms

stilte folk villig opp for å hjelpe de som evakuerte. Når det gjelder vareforsyning, var det lagt et godt grunnlag før 9. april, og i tillegg var fylkesmann Gabrielsen og forsyningsminister Lie dyktige i å få tak i nye forsyninger til Troms.

6.2. Tyske fly.

Flybombing var noe nytt og skremmende for folk. Likevel kan man si at effekten av flybombing på folks moral var overvurdert før krigen. Verken Blitzten i London eller de alliertes bombing av tyske byer greide å knekke krigsmoralen. I Troms var ikke bombingene på langt nær av samme omfang. Harstad, som ble mest bombet, hadde også kraftigst anti-luftskyts p.g.a. de allierte styrkene, og dette tvang flyene så høyt at de fleste bombene bommet. I Tromsø var det skip på havna, kringkastingen og kraftverkene som var hovedmål, ikke boligene. Sjøveggen ble bombet fordi det var en viktig militærhavn, og det ble både bombet og ikke minst skutt med maskingevær bak fronten f.eks. i Bardu og Lavangen.

For å ta vare på folk og samtidig opprettholde samfunnsaktiviteten tok myndighetene flere tiltak. Folk i distriktene meldte fra om fly slik at bombemålene fikk et varsel. Lokale luftvernsjefer kom med retningslinjer om at verken folk eller kjøretøyer måtte være på hovedveiene under bombing for ikke å hindre viktig trafikk, at folk måtte gå i tilfluktsrom, og at flest mulig måtte evakuere fra bombemålene.¹⁰⁶ Både Harstad Tidende og Tromsø trykte 3. mai en artikkel om ”Hvordan vi best beskytter oss mot bombeangrep. Handelsskolebestyrer Dundas gir en orientering etter ett års erfaring fra borgerkrigen i Spania”. Det virker som om mange vennet seg til bombingene. I notisspalten ”By og bygd” i Harstad Tidende 8. mai sto følgende: ”Flyangrepene på Harstad er i den siste tid blitt så dagligdagse at de snart ikke gir foranledning til noen særskilt omtale. Forleden lørdag og søndag var det flyalarm flere ganger og enkelte fly kom også inn over byen, men mottagelsen er av den art at de gjør visitten kort. Bomber blev også sloppet, men de fleste falt i sjøen uten å gjøre noen som helst skade. Også mandag var det varslet flyangrep. Det begynte i 7-tiden, og til kl 11 på formiddagen var det gitt i alt fire alarmer. – En nokså beveget formiddag – ikke sant?” I samme avis refset avisa en del av de som har blitt evakuert fra Harstad sentrum. Disse kom tilbake i bombepauser for å sjekke sine sentrumshus, med den følge at de når flyalarmen gikk, fylte de opp bomberommene slik at de som måtte være og jobbe i sentrum ikke fikk plass. Oppfordringen

---

¹⁰⁶ Luftvernsjefen i Harstad, kunngjøring i Haalogaland 14.5.

fra avisen var ”hold dere borte, dere som har anledning til det og misund ikke de, som må være i byen, spenningen ved angrepene. Den blir triviell i lengden.”

Nordlys oppsummerte 15. april tromsøfolks reaksjoner på bombingene slik: ”Etter de mange alarmer kan vi vel ha rett til å gjøre oss opp ei mening om hvordan vi reagerer og vi må vel uten overdrivelse kunne si at den samme ro og koldblodighet som behersker vårt folk i vår ofte livsfarlige arbeidsvirksomhet, også preget hver mann og hver kvinne i den nåværende situasjon. Så vidt vi vet har det ikke forekommet noe som helst tilløp til panikk eller hysteri.” Denne tanken, at det farlige hverdagsliv i fiskebåten og på fangstskuta gjorde folk i Troms mer hardføre i krigen, ble uttrykt av flere observatører i 1940.

Kildene forteller ikke at folk krevde kapitulasjon for å unngå bombetrusselen, men enkeltpersoner kom med forslag om å minske trusselen mot deres eget bosted. Mange tromsøfolk satte sikkert av den grunn pris på at kongen og regjeringen ikke slo seg ned i Tromsø 1. mai. 10. mai fikk fylkesmannen i Troms en henvendelse fra ”en rekke borgere i Tromsø by i anledning av: Det synes å være en almindelig utbredt frykt blandt byens borgere for de stadige kunngjøringer fra centralledelsen og kunngjøringene ellers i radio om opprettelsen av nye styrever, råd og offentlige kontorer i Tromsø vil virke til at fienden kommer til å anse Tromsø by som et mere tiltrekkende mål for angrep enn før.” Om dette ble besvart eller fulgt opp, vites ikke. En mann i Tovik i Sør-Troms sendte telegram til fylkesmannen 8. mai og ba om hjelp til å få fjernet fartøyer i opplag som kunne tiltrekke bombefly. En slik henvendelse kom også fra Kaldfjord og Eidkjosen utenfor Tromsø. Begge henvendelser ble avvist fordi ”fylket ikke har anledning til å blande seg inn i de militære disposisjoner”.¹⁰⁷

Selv om det kan virke som om bombingene ikke greide å knekke folks kampmoral i Troms, var myndighetene redde for at dette skulle skje. Den britiske ambassadør skrev til sin utenriksminister 28. mai, etter samtale med den norske regjering, og før både ambassadøren og regjeringen visste at kampen var besluttet gitt opp:

”The Norwegians are, of course, taking a great interest in the fighting around Narvik, but an even greater interest in the degree of protection which we can give them in the matter of air defence. Assuming that this will be sufficient to afford the local population some feeling of security, and that once Narvik is taken, the Allies do not remain entirely passive, there is good

---

¹⁰⁷ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 2989, E 683 og Boks 2090, S 641

reason to hope that Northern Norway will show a brave front and resist the defeatism which seems to be prevalent in the German-occupied parts of the country.”¹⁰⁸

Trusselen fra tyske fly virket selvsagt forskjellig på folk, og for noen var det svært hardt. En kvinne som bodde på en gård i krigssonen i Bardu, der hun huset både militære og journalister, fortalte:

”Ifra den 17 mai og utover var det ikke fred for flyene, hver eneste gang de for nedover dalen skjøt de med mitraljøser fra flyene så det var en gru, og da var jeg virkelig redd. Vi turde ikke være inne, men sprang for å gjemme oss, engang var vi litt for sen så de så oss fra flyet, og da var det på nære nippet at det kunne ha gått galt. Kulene slo ned i marka rett frem for oss så jorden sprutet. En kvell var det riktig galt, "svartflygeren" som vi kalte, fløi flere ganger opp og ned og skjøt, så det var ikke fred. Noen gange gikk vi i kjelleren, for det var ikke tid å komme vekk, det gjord vi den kvellne og, mens vi stod der nede blev det sluppet 14 bomber, det var et stykke fra oss, men vi kjente sjelvingen i bunnen av kjelleren hver gang en bombe sprang.(...) Det var skytingen fra flyene og bombingene som var det verste for mig, det tok på helsa og mine dårlige nerver blev helt elendig.”¹⁰⁹

6.3. Soldatene og offiserene.

Holdningene til soldatene hang nøye sammen med holdningene til soldatenes familier. Hvis familiene fikk et godt inntrykk av hvordan soldatene ble behandlet, styrket det forsvarsviljen hos dem, og hvis soldatene hørte om effektive myndigheter som sørget for mat til familiene, var det oppmuntrende for dem. Også holdningene til sivilbefolkningen i krigssonen betød noe for soldatenes moral. Ved Narvik-fronten i 1940 kjempet både Trønderbataljonen fra Sør-Trøndelag og Nordmøre, Alta Bataljon fra Vest-Finnmark og styrker fra Nord-Hålogaland i nordre Nordland. Jeg vil naturlig nok konsentrere meg om bataljonene med soldater fra Troms: Troms Infanteriregiment IR16 som besto av tre bataljoner, de to feltbataljonene nr I med tyngdepunkt i Sør-Troms ledet av major Hunstad med 63 befal og 644 øvrige, nr II med tyngdepunkt i Nord-Troms ledet av major Munthe-Kaas med 52 befal og 750 øvrige, samt Landvern bataljonen med ukjent antall. I tillegg var soldater fra Troms med i Bergartilleribataljon nr 3 med 47 befal og 556 øvrige og flere andre støtteavdelinger.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Sir Cecil Dormer, rapport 28.5., *The National Archives, Kew, London, ref FO 371/24833.*

¹⁰⁹ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkeminnesamling, 64TRO.035

¹¹⁰ Tamelander og Zetterling 2000:218

Fra soldatenes avreise til fronten, noe som ofte foregikk nokså samlet, finnes det beretninger som godt framstiller den blanding av kamplyst, pliktfølelse, redsel og sorg som både soldater og pårørende følte. Fra Torsken på Senja: ”Det neste minne var at jeg stod på ekspedisjonskaia da noen av mine onkler reiste for å delta i krigen omkring Narvik. Det var også andre ungdommer fra Torsken som var innkalt og skulle reise samme dag. På kaien utspant det seg sener med gråt fra mødre som var redd for sine sønner. Jeg husker også at en av de vordende soldater gråt høylydt. Dette gjorde inntrykk på en 11 åring som til da trodde at gråt bare tilhørte barn og begravelser.”¹¹¹ Og fra Bjarkøy: ”Et minne som for alltid har festet seg var den 14. april da dampskipet Lokalen kom for å hente vernepliktige til krig. På båtdekket stod tett i tett med frisk staut ungdom. Det var fiskere fra yttersiden av Senja. Kaien var full av folk. Det var naboer og slekt som fulgte guttene som skulle i krigen, og stemningen var deretter, mange gråt. Nyss før båten skulle gå fra kaien, kløv en stor og sterk kar oppå en tønne på dekket og ropte på ekte senjamål. ’Dokker skal bære ta dæ med ro. Dette ska vi gjøre fort i frå oss. Dæ ska være snart gjort å vri haue om på tyskertan.’”¹¹²

Under krigen ble det stadig trykt intervjuer, rapporter og brev fra fronten i Troms-avisene, og disse var alt overveiende optimistiske og patriotiske. Eventuelle pessimistiske og defaitistiske soldatbrev ville kanskje ikke blitt sensurert av militære myndigheter, men avisene ville ganske sikkert ikke satt dem på trykk, så hvorvidt det kom slike er umulig å vite. Tromsøs førstesideoppslag 20. april hadde som overskrift ”Utmerket fremmøte ved mobiliseringen i Troms. Humøret og stemningen blandt våre gutter er førsteklasses” og i artikkelen sto det også at ”Kassasjonen har vært påfallende liten. Ingen vil hjem nu.” Patriotiske soldatbrev sto det ellers bl.a. i Tromsø 4. og 9. mai og i Senjens Blad 26. april. Et patriotisk soldatbrev i Nordlys 16. april skiller seg bare ut fra disse ved å nevne regjeringen: ”Med regjeringa Nygaardsvold og det norske folk bak oss vil vi kjempe til siste blodstråpe.”

De fleste framstillinger i holdningene til sivilbefolkningen i krigssonen forteller om støtte til soldatene, f.eks. denne: ”(...) den 12. april gikk vi om bord i 5 busser som stod oppstilt for å frakte soldater til Setermoen. Opp gjennom dalene kom folk ut fra husene og vinket til oss. Det var blitt kjent at transporten gjaldt soldater som skulle til fronten.”¹¹³ Men det var ikke

---

¹¹¹ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkeminnesamling, 96TRO.049

¹¹² Ragnhild Osen i Årbok for Bjarkøy, 1990:20

¹¹³ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkeminnesamling, 96TRO.043

alltid en positiv holdning: en løytnant som var forlagt på to gårder i Målselv skrev senere at ”Folket på X-gårdene var meget hjelpsomme og forekommende. Det motsatte var tilfelle på gården Y. Kompaniet betalte kontant for kvarter. Ingen skade forvoldt.”¹¹⁴ Krigsinnsatsen til folk på gårdene på Bones i Bardu sto nok likevel i særstilling, der de gikk fram og tilbake på tungt føre til Bjørnfjell med forsyninger til den isolerte norske styrken der.¹¹⁵ I Lavangen måtte folk huse først Trønderbataljonen I/IR12 og senere Alta bataljon: ”Befolkningen i Lavangen viste seg å være svært velvillige og soldatene hadde det bra.”, og videre fortalte soldatene at I/IR12s personell ”ble svært velvillig mottatt av befolkningen i den vakre bygda Lavangen og soldatene fant seg meget vel til rette der og var populære blandt stedets befolkning.”¹¹⁶

De militære sjefer på Narvik-fronten sendte i 1940 og 1941 inn rapporter til 6. divisjon om sine avdelingers opplevelser, og de fleste synes å ha høye tanker om sine soldater. Dette er altså nedskrevet rett etter hendelsene og ikke farget av krigens senere utvikling og etterkrigstiden. Oberstløytnant Hornslien: ”Soldatene. Takket være den øvelse Bataljonen fikk under den forutgående nøytralitetsvakt var artilleristene så godt øvet og trent at tjenesten under krigen falt meget lettere enn den ellers ville ha gjort. Soldatene fra Nord-Norge var av et så godt stoff at det stort sett var en fornøyelse å ha med dem å gjøre. At mange av dem under sitt daglige, sivile virke er vant til å se døden i øynene antas å ha spillet stor rolle.”¹¹⁷

Det grundigste verk om Troms-soldatene er boka til Berg og Vollan 1999. Den gir et i hovedsak positivt bilde av soldatenes og offiserenes kampvilje, holdninger og moral og bygger mye på sitater fra deltakerne i krigen. En troppssjef skrev: ”Vi var etterhvert blitt en sammensveiset tropp, med ansvar og omsorg for hverandre. For meg var det mest rørende når soldatene en sjelden gang fikk pakke hjemmefra med kaker og godterier, kom de alltid først til meg for å gi meg en smakebit, og som regel med en hilsen far deres familie. De var alle sammen snille kjekke karer som fant seg i sin skjebne og med hjerter som brente av fedrelandskjærlighet.” (s 334) Men også det motsatte kommer fram fra soldater som beretter om ”laber stemning”, ”alt var kaotisk og trist” og ”stor rykteflom, nervøsitet og usikkerhet” (s 103+105), særlig de første dagene. Tilløp til ordrenekt (s 156) forekom også. For soldatenes

---

¹¹⁴ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 146, Kpt. Christen M Ellingsen m.fl., rapport skrevet av kompanisjef løytnant Hans Petter Aalstad 11.03.1941.

¹¹⁵ Berg og Vollan 1999:74f

¹¹⁶ Berg og Vollan 1991:73ff, det første fra bataljonsjef Bøckman, det andre fra forfatterne.

¹¹⁷ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 153, 6. divisjon Bergartilleribataljon nr 3, rapport oberstløytnant Aksel Hornslien 15.02.1941

moral betydde kontakt hjemmefra mye. ”Posten i dag brakte både brev og pakker. Slikt hygger.” (s 269). Og ikke bare fra familie: ”Post og pakker hjemmefra og ekstragaver fra kvinner og menn fjernt og nær.” (s 258) Her hadde de fra Troms det bedre enn trøndersoldatene som ”(...) var en tid noe deprimert ved ingenting å høre om familiene i Trøndelag; vi som daglig eller i hvertfall ofte får meldinger hjemmefra, kan vel vanskelig sette oss inn i hvordan de har hatt det.” (s 371)

Berg og Vollans forklaring på den gode soldatmoralen i Troms-regimentet er, slik jeg sammenfatter og tolker forfatterne, generell fedrelandskjærlighet, soldatenes hardførhet som gjorde at de mestret både naturen, været og fienden, offiserenes gradvise tilvenning av soldatene til krigens virkelighet, følelsen av å ha folk i Troms i ryggen og gode offiserer på alle plan. Til det siste sa en soldat: ”Og så ble det krig - og han leder for den avdelingen jeg var i. Fra første dag, og hver eneste dag etter helt til kapitulasjonen, viste han seg å være en god leder. Han gikk føre - sparte seg ikke, sørget for soldatene på beste måte ut fra forholdene - og fikk soldatene med på alle oppdrag, uten å be om frivillige. Ja, til slutt - vi måtte kapitulere. ’Vårbløyta’ gikk soldatene praktisk talt gjennom ild og vann på hans ordre, fordi de stolte og viste at hans vurdering var riktig. Hans avdeling hadde nesten ikke tap. Dessverre var det befal som sviktet i farens stund - og andre som drev soldatene fram med revolver mens de selv hadde ’sikring’.”¹¹⁸

Svært mange av soldatene var gårdbrukere, og når våronna nærmet seg ble de bekymret. Oberstløytnant Leif Broch var forsvarschef for Troms Innland og fikk ca 200 søknader om fjorten dagers permisjon fra soldater som ville hjem til våronna. Søknadene var ofte fra familie og attestert av kommunale myndigheter og nemnder, men ”kunde selvsagt ikke innvilges”. Mange fikk en kortere todagers permisjon for å kunne dra hjem og ordne med annen hjelp til våronnarbeidet.¹¹⁹

Til sist en mer negativ beretning fra en soldat fra Balsfjord som var skeptisk til å: ”(...) begi meg avsted ’på vår siste reis’ – for det var vi forberedt på etter den oppfatning vi da hadde av å komme i kamp med verdens mest effektive våpenmakt.(...) Nei, jeg hadde såvisst ikke store forhåpninger om å se mine kjære igjen.” En medsoldat av denne Balsfjord-soldaten som var

---

¹¹⁸ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkeminnesamling, 96TRO.010

¹¹⁹ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 149, 634 Landvernnataljonen ved IR16, rapporter fra Oblt Leif Broch med flere.

fra Tromsø, og som noen dager senere ble drept i krigen, ”(...) så temmelig mørkt på vår militære oppgave (...) minimale sjanser (...) planmessig avrusta av ’det brukne geværs riddere’. Og han hadde så altfor rett i det!” Og om demobiliseringa 9. juni: ”Det var mange bitre ord å høre om våre allierte og vår regjering som med halen mellom beina lot oss i stikken og reddet seg selv i sikkerhet. Annerledes gikk det ikke an å bedømme situasjonen heller den gangen.”¹²⁰

Til sist soldat Charles Olsen fra Vannøy i etterskrift til dagboka: ”Det var slitsomme dager, men en opplevelse allikevel, og jeg er glad for at jeg fikk være med på forsvaret av vårt fedreland. Guttene ved fronten var gode kamerater, og vår ledelse strålende. Denne attest kan vi alle sammen gi både bataljonsjef, kompanisjef og nestkommanderende, og troppssjefene viste seg også å være sitt ansvar bevisst.”¹²¹

6.4. Rekvirering av hestene.

Hestenes betydning i de to krigsmånedene var stor og kan lett undervurderes. Hestenes rolle i krigen ligger utenfor denne oppgaven. Det norske felttoget gikk i ulendt snødekt terreng, der hestene var eneste transportmulighet i tillegg til soldatene selv. Som soldat Asbjørn Johnsen skrev: ”Hestene hadde der et uhestelig slit.”¹²²

De fleste hestene hæren brukte, ble rekvirert fra bøndene i Troms. Ifølge jordbrukstillingen 20. juni 1939 fantes det i Troms fylke 5580 hester og bare 21 traktorer.¹²³ På gårdene var det derfor hestene som gjorde det tyngste arbeidet med pløying, innhøsting og all slags transport av brensel osv. Det å sende hesten til krigen var nødt til å gjøre det vanskelig for bøndene. Når våronna kom i mai, savnet bøndene hestene enda mer enn før. Oberstløytnant Leif Broch skrev: ”(...) der innkom en hel del søknader om å få hestene utlånt til vårrånnarbeide. Disse søknader kunde selvsagt ikke innvilges.”¹²⁴ Harstad Tidende 18. mai trykte oppfordring til solidaritet bøndene i mellom slik at bønder med hester kunne låne sine hester til nabobønder. I Nordlys 31 mai. var det en notis med overskriften ”kyr som trekkdyr” som avsluttes slik ”Ta

---

¹²⁰ Almar Bakke ”Også vi da det ble krevet” i Minnehefte – 50 år. Fra Balsfjord 1940-1945, Balsfjord og Malangen historielag.

¹²¹ Olsen 1995:122

¹²² Mer om hestens betydning i krigen finnes bl.a. i ”Menneske og miljø i Nord-Troms”, årboka fra 1990.

¹²³ Statistisk Årbok for Norge 1941

¹²⁴ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 149, 634 Landvern bataljonen ved IR16, rapporter fra Oblt Leif Broch med flere.

derfor straks fatt og lær opp kyrne til å dra lass.” Nordlys 25. mai trykte en notis om ”hestemangelen” i Laksvatn i Balsfjord. Det konstateres at de beste hestene er i krigen, og ifølge notisen sies det i bygda at ”folk som har bra utkomme har sprenget opp betalinga for hestene til det urimelige”, og det oppfordres til at ”rette vedkommende bør gjøre hva gjøres kan for å søke å rette på det verste”.

Hvordan stilte bøndene seg til heste-rekvireringen? Her følger et svar på dette skrevet mange år senere: ”(...) innstillingen blant folk var vel at nå måtte alle gjøre sitt ytterste ut fra den situasjonen vi nå var kommet opp i. (...) La dette være en hyllest til disse krigsheltene våre, og ikke minst eierne deres, som uten å klage og kny var villige til å overlevere noe av det verdifulleste de eide – hestene sine.”¹²⁵ Ordførerne i Malangen og Sørreisa hevdet også i sine rapporter skrevet under krigen at hestene uten problemer ble avlevert.¹²⁶ Både en relativt samtidig og en sterkt ettertidig kilde gir altså her omtrent samme bilde.

Hestene ble tvangsutskrevet til krigstransporttjeneste. Som på så mange andre områder i krigsmånedene var det her både en følelse av tvang og plikt, men også et frivillig ønske om å støtte krigsinnsatsen. På tross av tvangselementet var det muligheter for å ”klage og kny” og kanskje også nekte eller i alle fall forsinke utleveringen av hestene. De tre overfor gir inntrykk av at hesteeierne uten klage avga sine hester, noe som vil kunne tolkes som støtte til regjeringens krigspolitik. Men hva sier kildene ellers?

Harstad Tidende 8. mai refererte fra Tranøy herredstyremøte 19. april der det ble behandlet et protestskriv mot utskrivning av hester til militærbruk fra flere på Tranøy innland. Herredstyrets enstemmige vedtak lød: ”Saken foranlediger ingen forføining fra herredstyrets side.” Dette viser at i alle fall noen protesterte mot det offer å gi fra seg hesten. Herredstyrets vedtak betyr mest sannsynlig at herredstyret syntes dette offer var nødvendig for å støtte krigsinnsatsen. En annen mulighet er at herredstyret sympatiserte med protestskriverne, men ganske enkelt følte det var håpløst å protestere.

---

¹²⁵ Gerd Sørensen i Årbok for Malangen og Balsfjord 1986:26ff

¹²⁶ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, arkivnr II-C-11, eskenr 17 med tittel ”Rapport om krigsbegivenhetene i Norge. Fylkesmannen i Troms.

Regimentsadjutant Emil Holm ved Troms-regimentet IR16 skrev en rapport 25.09.1940 om ”Utskrivning av hester og kjøretøyer under krigen 1940”.¹²⁷ Det ble innkalt hester og kjøretøyer fra 11 Sør-Troms-kommuner, og av 544 innkalte hester møtte 270 og av 358 rekvirerte sleder ble 158 avlevert. Rapporten inneholdt ikke noe om represalier overfor de som ikke leverte. Hva gjelder Bergartilleribataljon nr 3 skrev formannen i utskrivningsnemnda i Lenvik om 11 hesteeiere som nektet å framstille sine hester til innkalling, og hæren skrev så til krigspolitimesteren 1. juni og ber denne ta ”de nødvendige forføyninger” overfor ”hesteeiere som har nektet å levere utskrevet hest”.¹²⁸ Dette ble neppe fulgt opp fordi krigen sluttet rett etterpå. En grunn for å nekte å utlevere hesten var frykt for at hestene kunne bli både drept og skadet i krigen. Dette var en reell frykt, fordi mens soldatene kastet seg i skjul for de tyske flys bomber og kuler, ble hestene stående og ofte drept eller skadet. Som eksempel ble det i de to feltbataljonene fra Troms drept 18 av 400 hester sammenlignet med 16 av 1500 soldater og offiserer, altså en langt høyere dødsprosent for hestene.¹²⁹

Når omtrent 50% av de rekvirerte hester og sleder ikke ble avlevert, så er det et høyt tall og tyder på svak vilje til å støtte krigen fra bøndernes side. Det samsvarer likevel ikke med innkallingen av soldater der det var svært få som ikke møtte opp, slik at denne forklaringen er det vanskelig å akseptere fullt ut. I 1940 var ennå flertallet av innbyggerne i Troms sysselsatt i primærnæringene, så mange soldater var bondesønner eller bønder. Umiddelbart er det ikke lett å forstå at hesten skulle være mer verdifull enn sønnen for en Troms-bonde. En medvirkende årsak til det lave tallet på overleverte hester, kan være praktiske problemer. Mens en innkalt soldat kunne bevege seg selv til mobiliseringsstedet, måtte en hest fraktes eller ris dit. Hvis sønnen på gården eller bonden selv allerede var dratt i krigen, kan det noen steder ha vært vanskelig å få avlevert hesten rent praktisk. Kanskje var også motivasjonen for å avlevere hesten mindre enn for å sende soldater. Mens alle innser at en hær trenger soldater, er det ikke sikkert at alle var like overbevist om at hæren trengte ens egen hest. Innkalling av soldater var jo også en gammel tradisjon folk var vant til. Under militærøvelsene før krigen hadde man sannsynligvis innkalt langt færre hester enn i selve krigen. Så kanskje var det hesteeiere hvis hest aldri før var blitt innkalt, som nå unnlot å avlevere sin hest. Til sist kan

---

¹²⁷ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 149, 634 Landvern bataljonen ved IR16, rapporter fra Oblt Leif Broch med flere.

¹²⁸ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 153, 6. divisjon/Berg.art.bat. nr 3 Personell/Permisjoner mm

¹²⁹ Hovland 2000:167 og Berg og Vollan 1999:2

årstiden ha virket avskrekkende på tanken om å gi fra seg hesten. Rekvisisjonene ble mottatt midt i april, og da visste enhver bonde at våronna kom ganske raskt. Jeg vil ikke si jeg har noen fullgod forklaring på det lave antallet avleverte hester, så det at så få hester ble avlevert blir stående som et tegn på at offerviljen i forhold til krigen ikke var stor hos alle.

6.5. Den allierte ”invasjonen” i Sør-Troms, herunder rekvirering av hus.

Det finnes mange beretninger om de allierte troppenes opphold i Sør-Troms fra 14. april til 7. juni. Tusenvis av soldater ble satt på land og skulle innkvarteres. Større krigsskip og transportskip enn mange før hadde sett lå utenfor Harstad, Ibestad og Salangen. Harstad fikk hovedtyngden av både tropper og krigsskip. Følgende ble skrevet av Frode Bygdnes i Harstad Faglige Samorganisasjons historieskrift: ”I de intervju vi har gjort med eldre arbeidere, så er det en gjengs oppfatning at den engelske invasjonen i Harstad i forkant av den tyske okkupasjonen, var vel så traumatisk. Engelske soldater oppførte seg ufint. Folk ble forvist på landet for å avstå hus til engelskmennene. Selve den tyske overtagelsen og okkupasjonen av Harstad gikk bemerkelsesverdig rolig for seg. Til og med den tyske bombingene av Harstad var skånsom fordi bombene i hovedsak falt i Vågsfjorden.”¹³⁰ Noe av det samme uttrykkes av Ivar Enoksen i boka om skøytemannskapene: ”Okkupantene behandler stort sett befolkningen med respekt. I så måte skiller de seg fordelaktige ut fra enkelte mer rølpete briter og polakker.”¹³¹

De fleste kilder gir et mer positivt inntrykk av befolkningens holdning til den allierte ”invasjonen” enn dette. Det er grunn til å sette ordet invasjon i anførselstegn da de allierte kom til Sør-Troms invitert av Norges regjering. Patrick Dalzel-Job, jfr kapittel 4.3., skrev om ankomsten til Harstad 14. april: ”Etter en tid var vi omgitt av lokale notabiliteter som bukket og takket oss med åpenbar oppriktighet for at vi var kommet.” Fra Harstad dro Dalzel-Job til Salangverket nær Sjøvegan i Salangen kommune der han sammen med poståpner Ole Simonsen ringte rundt i omegnen og med tvilsom myndighet rekvirerte båter til transport. Dalzel-Job skrev: ”Snart kom de i endeløse strømmer”.¹³² Daværende rådmann i Harstad skrev mange år senere: ”De allierte styrker må sikkert ha følt den varme og tillit de ble møtt med av befolkningen helt fra de første avdelingene gikk i land. Det var neppe noen av de som

---

¹³⁰ Bygdnes 1994:51

¹³¹ Enoksen 2005:194

¹³² Dalzel-Job 1996:32ff

så disse soldatene, som tvilte på at de ville kaste tyskerne tilbake om ikke lenge.(...) vilje til å hjelpe som gjestene ble møtte med overalt. Flere mer eller mindre sprogkyndige stilte seg til disposisjon.(...) To grupper bør nevnes særskilt når det er tale om hjelpen til de allierte. Den ene er lossearbeiderne, den andre er skøyte- og skipsmannskapene.”¹³³ En 17 år gammel Harstadjente skrev i 1940 brev til sin onkel: ”De blev mottatt med stor begeistring og ingen tvilte på hvilket resultat deres innsats skulle bringe. Det var et så imponerende syn da de tusen på tusen marsjerte på land og en mengde svære krigsskib lå på havnen.”¹³⁴

Bare størrelsen på de allierte styrkene gjorde at det måtte bli gnisninger. Harstad kommune skrev: ”I kommunene Harstad, Sandtorg, Trondenes og Kvedfjord antas det jevnlig å ha vært stasjonert 7-8000 mann i tiden 15. april-9.juni, herav størsteparten i byen og tettbebyggelsen omkring, hvor troppene etter hvert kom til å legge beslag på nær sagt alt husrum, så vel hoteller, skoler, kirker, forsamlingshus og privatboliger som lagerbygninger, kontorer, uthus m.v.”¹³⁵ I Haalogaland 17. mai sto det en notis om innkvartering fra den britiske militære ledelsen: ”På grunn av det strenge klima er det dessverre nødvendig for troppene å foreta innkvartering i hus under operasjonene i Norge. I almindelighet vil ikke soldatene gjøre skade på privat eiendom, men man kan selvfølgelig ikke innestå for at det ikke kan forekomme et og annet tilfelle av tankeløshet eller skjødesløshet fra enkelte soldaters side. Det henstilles derfor instendig til eiere av hus eller leiligheter som blir brukt til innkvartering å flytte alle mere verdifulle gjenstander til et sikkert sted før soldatene flytter inn.” Harstad kommune anslo forøvrig i det overnevnte brev at det ved troppenes avreise var udekkede krav på mellom 150 000 og 200 000 kr i husleie og erstatningskrav, og av dette betalte den britiske hærens kasserer kun 75 000 ved avreise. Harstad kommune forklarte dette med den hurtige avreisen, ikke med ond vilje fra britene. Lensmannen i Evenes i Nordland rett sør for Harstad var krassere: ”Under troppenes opphold her i distriktet, led de fleste huseiere større eller mindre tap, på grunn av deres hensynsløse fremferd.”¹³⁶

Jeg har ikke funnet protester mot de allierte soldatenes hus-rekvirering. Det kan enten skyldes positive holdninger til de allierte eller en følelse av at det var håpløst å protestere. Derimot protesterte styreren på Senja ungdomsskole på Ibestad etter at norske myndigheter hadde

---

¹³³ Torød 1986. Torød var rådmann i Harstad under krigen i 1940, da med etternavnet Hanssen.

¹³⁴ Brev av Lillian Crott Berthung gjengitt i Harstad Tidende 28.6.2003:19

¹³⁵ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3243, 147 Krav, Harstad kommunes brev til Justisdep. 24.7.1940

¹³⁶ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3243, 64 Krigsskader, taksering av, brev fra lensmannen i Evenes til fylkesmannen i Troms 2.7.1940

rekvirert skolen til lasarett. Styreeren skrev i brev til fylkesmannen 29. april at rekvireringen svekket skolens økonomi samt at de som drev lasarettet ødela bygningen ved å sage hull i vegger og gulv for å lage en matheis. Svaret fra fylkesmannen 3. mai var å ”(...) henstille til Dem å gjøre Dem fortrolig med at landet er i krig og at alle andre hensyn enn de rent militære må settes til side.(...) En må også legge Dem på hjertet å søke og bistå både hæren og sanitet og sanitetsforeningens medlemmer best mulig.”¹³⁷ Den norske krigspolitisjefen på Sjøvegan minnes i ettertid positive holdninger til husrekvirering til fordel for de allierte: ”La meg si noen ord om sivilbefolkningen. De var etter min mening enestående. Da de engelske tropper kom om natten, måtte Myhre, Kulseth og jeg finne losji til dem i private hus. Det var nu så sin sak å stå opp midt på natten og avstå et par rom til soldater, først av engelsk, så av fransk og så av polsk militære. Aldri et ondt ord når vi kom ved tretiden om natten og sa at vi var nødt til å rekvirere plass.”¹³⁸

Kontakten mellom nordmenn og de allierte hadde også mange andre sider. En av Harstad Tidendes lesere klagde i avisen 8. mai over at 13-15-årgamle jenter om kveldene gikk gatelangs sammen med engelske soldater. På den annen side fikk svært mange arbeidsløse godt betalt arbeid for de allierte, noe som må ha skapt positive holdninger. I Harstad opprettet også de allierte troppene butikker i sentrum der lokalbefolkningen kunne få dekket sine behov. Harstadjenta omtalt overfor skrev: ”Soldatene drev handel med vin, tobakk og en masse andre ting fra troppenes utrustning. Prisene var meget rimelige og de sank etterhvert som avskjeden nærmet seg.”

Om forholdet mellom britene og nordmennene skrev Dalzel-Job: ”(...) det kunne ha vært mye mindre motvilje mot britene i hele Nord-Norge dersom det var blitt vist litt mer medfølelse og en litt mindre rigorøs holdning til ordrer.”¹³⁹ Senere offentliggjorte britiske etterretningsrapporter viser at britene ofte vurderte nordmennene som ineffektive og upålitelige i krigføringen. Bl.a. trodde britene at det var mange femtekolonnister og spioner blant nordmennene. En slik overbevisning kunne føre til at nordmennene ble behandlet dårlig av britene, noe som lett kunne bli en selvforsterkende prosess der nordmenn ble mer negative til britene, noe som så igjen bekreftet britenes mistanker. Dette kommer jeg tilbake til, særlig i kapittel 7.1.

---

¹³⁷ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3248, 210 Rekvisisjoner til Hærens Sanitet. Dette i motstrid til beretningen fra Ibestad kommune i kapittel 4.2.

¹³⁸ Høyesterettsadvokat Roald Angell, Bodø, i Årbok for Salangen 1987:68

¹³⁹ Dalzel-Job 1996:42, se også Enoksen 2005 som refererer til Dalzel-Job og skriver om dette.

Jeg startet dette kapitlet med Bygdnes og Enoksen som sammenlignet de alliertes dårlige oppførsel 14. april til 7. juni med de tyske okkupantenes bedre oppførsel etter 7. juni. De allierte kom til et land de ikke kjente for å slåss mot en farlig fiende og må ha vært stresset og ha hatt hastverk i alt de gjorde. De tyske okkupantene kom til Sør-Troms som ubestridte seierherrer og kunne etablere seg gradvis og fredelig. Å sammenligne britenes og tyskernes oppførsel blir å se bort fra at situasjonen var helt forskjellig. Tyskernes bombing av Harstad kan også vanskelig kalles skånsom, da bombene bommet på byen i hovedsak p.g.a. sterkt luftvern som medførte høy flyhøyde med derav følgende upresis bombing. Det er liten tvil om at de aller fleste i Sør-Troms var positive til de alliertes ”invasjon”, og at de aller fleste negative hendelser skyldtes en vanskelig krigsvirkelighet.

6.6. Krigstransport med fiskeskøyter og frakteskuter.¹⁴⁰

Rundt 250 norske fiskebåter og frakteskuter var krigsviktige for de allierte i nordre Nordland og Sør-Troms i perioden april-juni 1940. Transporten av soldater og materiell fra skip til havn og fra havn til havn ble mer sikker, effektiv og fleksibel når den ble fordelt på små frakteskøyter som kunne gå i vanskelig farvann og legge til hvor som helst. Slik transport gjorde også at større skip unngikk å ligge ved kai der de var mer sårbare for bombeangrep. Større skip tiltrakk seg også mer angrep fra tyske bombefly enn frakteskøyter der flygerne ikke ovenfra kunne vite hva som skjulte seg ombord. Det transportarbeidet de norske mannskapene utførte var langt på vei avgjørende i mange av de alliertes krigsoperasjonene. Dette var også risikabelt for båt og mannskaper, så den utbredte villigheten til å gjøre dette vitner om positive holdninger til de alliertes krigsinnsats. I følge Enoksen 2005 var den britiske fenrik Patrick Dalzel-Job den sentrale organisator av disse båtenes krigsinnsats. Krigsinnsatsen til disse båtene og deres mannskap har etter krigen blitt lite vektlagt i krigshistorien av forskjellige årsaker. Dalzel-Job skrev i sin bok: ”Ingen mannskaper kunne ha vært mer lojale, og de var raske til å forstå hva som ble krevd av dem.”¹⁴¹, og han uttalte til Enoksen ”De sviktet ikke. Det var vi som sviktet.”¹⁴²

---

¹⁴⁰ Der intet annet er angitt, bygger dette kapitlet mye på Enoksen 2005

¹⁴¹ Patrick Dalzel-Job 1996:38

¹⁴² Enoksen 2005:207

De fleste fiskeskøytene var ennå med i Lofotfisket 9. april 1940. Etter beskjed fra fiskerimyndighetene over radio avbrøt alle fisket og dro hjem. Etter noen dager ble de så innkalt av lensmenn og andre myndighetspersoner. Til krigsformål ble de så disponert av den norske marines Skøytekontor, av det britiske Inland Water Transport eller av det tilsvarende franske kontoret, alle med kontor på dampskipskaia i Harstad. Båtene fikk 30 kroner pr dag for fartøy mindre enn 40 fot inkludert skipper, 40 kroner hvis båten var mellom 40 og 50 fot, og 50 kroner for båter over 50 fot. I tillegg fikk de 10 kroner pr mann for et mannskap på inntil to hvis båten var mindre enn 40 fot, var båten større kunne de få for et mannskap på tre.¹⁴³ De måtte i utgangspunktet holde provianten selv, men fikk drivstoff og smøreolje av oppdragsgiver. En skipper som arbeidet for franskmennene sier ”Ikke rare betalingen for båt og fire mann.”¹⁴⁴ Andre kilder karakteriserer betalingen som god: ”Det var etter forholdene god fortjeneste i denne farten. (...) mange av disse var Andenes-båter som var kommet for å være med på storfortjeneste, som det ble regnet som når man tjente 10 kroner dagen.”¹⁴⁵ Mannskap kunne altså tjene 10 kr dagen på denne farten. Var dette godt eller dårlig betalt? I 1940 var gjennomsnittslønn for menn i industri i Norge 1,73 kr dvs 13,84 kr for en åttetimers arbeidsdag.¹⁴⁶ Siden lønnsnivået i Nord-Norge var lavere enn landsgjennomsnittet, var 10 kr dagen trolig en nokså normal lønn, verken god eller dårlig.

Det kan gis tre årsaker til krigsinnsatsen til mannskapene på fiskebåtene og frakteskøytene: tvang, betaling og patriotisme. Tvangen var et element fordi båtene ble rekvirert av øvrighetspersoner, først og fremst lensmenn. Landet var i krig, og det kan ikke ha vært lett å nekte når bygdas lensmann ba en stille opp. Jeg har ikke funnet eksempler på fiskere som eksplisitt nektet, ei heller eksempler på straff for de som nektet. I en kaotisk krigssituasjon var det likevel ikke vanskelig å unndra seg oppdraget. En av mannskapene forteller at de på båten X sluttet i krigsfrakten p.g.a. bombingene på Harstad havn, men at han senere kom tilbake på en annen båt Y. ”Da det ble litt stillstand i ildgivinga, dristet vi oss ut på kaia. X lå da ensom igjen etter en enkelt tauende - de andre båtene, hørte vi siden, hadde gått beint heim. De hadde fått nok, selv om de var kommet samme dagen. Vi kom oss ombord, og etter et lite råd satte også vi kursen heimover.(...)Vi kom heim utpå kvelden den 16. mai 1940, etter å ha opplevd noe av krigens nådeløse ødeleggelser på nært hold og ennå i sjokktilstand etter påkjenningen. Med X var det nå slutt på seilingen for krigsmaktene, og jeg ble da gående hjemme noen

---

¹⁴³ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3245, Skøytekontoret Harstad, brev 1.6.1940

¹⁴⁴ Bjarne Solbø i Årbok for Senja 1978:40

¹⁴⁵ Oskar Johansen i Årbok for Kvæfjord 1990:31ff

¹⁴⁶ Historisk Statistikk 1994, tabell 10.3

dager. Men så fikk Y oppdrag for intendanturen i de norske styrkene som opererte på Narvik-fronten. De norske styrkene trengte fór til hestene, og vi tok da inn endel høyballer, som vi skulle gå til Narvik med og losse der. Jeg hadde nå fått meg jobb som maskinist på Y,(...)"¹⁴⁷ Enoksen 2005 forteller også om enkeltmannskap som fikk nok og dro hjem, men dette skjedde i så liten grad at det ikke svekket innsatsen nevneverdig. Inntrykket blir følgelig at tvangen var et element, men mest på det moralske og autoritative plan, og at dette neppe kan ha vært avgjørende.

Den andre årsak er betalingen som jeg karakteriserte som normal. Men Lofotfisket var avsluttet, og krigsfrakten må for mange har vært eneste mulighet til å tjene penger, så utsiktene til kontant betaling telte sikkert med. Til sist må patriotismen ha vært et viktig element. Norge var angrepet, og båtmannskapene syntes trolig det var riktig og opplagt å stille opp. Mange av dem hadde også slektninger og naboer ved fronten og må ha ønsket å støtte opp om disse. Hva som var viktigste motivasjonsfaktor for skøytemannskapene av tvang, betaling og patriotisme blir umulig å angi utover det at alle tre faktorer virket inn.

6.7. Innsamling av penger og gjenstander til krigføringen.

Under den finske vinterkrigen hadde flere organisasjoner i Troms samlet inn penger og gjenstander til Finland. Derfor var rutinene på plass da krigen kom til Norge, noe som gjorde det lettere å raskt organisere innsamlinger til Norges egen krig. At det allerede var sendt mye til Finland betydde likevel at ytterligere gaver var en hardere belastning enn det ellers ville ha vært. Innsamlingsarbeidet ble organisert av organisasjoner som Røde Kors, Kvinnenes Arbeidshjelp, Sanitetsforeningene og Norsk Folkehjelp, de to første med en borgerlig-politisk bakgrunn, den siste tilhørende arbeiderbevegelsen. Noen av disse hadde egne innsamlingsprosjekter, som f.eks. Røde Kors til sitt feltlasarett. Mange sendte også gjenstander direkte til hæren, som f.eks. følgende lakoniske telegram fra Husmorlaget i Gryllefjord til kaptein Tysland, Harstad, viste: "Skal flere hvite drakter oppsyes. Husmorlaget."¹⁴⁸

Hvite skidrakter som kamuflasje for soldatene i vinterfjellet var særlig viktig. Avisa Tromsø hadde startet innsamling av penger til skidrakter til Troms-regimentet allerede i februar 1940,

---

¹⁴⁷ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkeminnesamling, 96TRO.024

¹⁴⁸ Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, II-C-11, eskenr 146, I/IR15 Landvern bataljonen

sikkert inspirert av beretninger om hvor viktig dette var i den finske vinterkrigen. Nordlys skrev 17. april: ”Oppsyng pågår og det gjelder å skaffe midler til kjøp av tøy.(...) Regimentet ber om mange skidrakter hurtig. La oss gi omgående svar ved store forsendelser.” Men også annet var det behov for: ”Røde Kors trenger store mengder av bandasjemateriell. Kvinnenes Arbeidshjelp, Norsk Folkehjelp og Arbeidersaniteten i Tromsø ber derfor alle kvinner som ikke er opptatt med andre presserende gjøremål om straks å melde seg i Folkets Hus eller i Sparebankens 3. etasje. Ta med forklær og saks.”¹⁴⁹ Avisene i Troms trykte nesten hver dag lange oversikter over gaver fra enkeltpersoner og organisasjoner. Slike oversikter sto det både i Senjens Blad og i Harstad-avisene. Det er tilfeldig at følgende bygger kun på Tromsø-avisene, selv om det nok kan sies at Tromsø var et naturlig logistikk-senter for innsamlingene med færre bombeforstyrrelser og gode kommunikasjoner. En oversikt i Nordlys over innsamlingene via Norsk Folkehjelp til soldatene pr 27. mai, dvs ganske langt ute i krigsperioden, viste følgende sum: kr 38 126,87 i kontanter, for kr 27 750 i varer bl.a. ”1209 hvite skidrakter, 2053 par strømper, våtter og lester, 779 brynjer, 410 ullsåler, skjerf, øre- og knevarmere, 130 ulltepper og vattepper, 25 kikkerter, 50 soveposer, 80 vindjakker samt ryggsekker, solbriller, lommeørklær, håndklær, tobakk, sjokolade, termosfl.(...) Innsamlingen fortsetter.”

Hvor mye ble samlet inn i dagens pengeverdi, dvs hvor mye ofret befolkningen for å støtte krigsinnsatsen? Kontantsummen til Norsk Folkehjelp innsamlet pr 27. mai var kanskje så mye som akkurat den organisasjonen rakk å få fram til fronten før kapitulasjonen. Kr 38 126, 87 i 1940 utgjør omregnet kr 844 769 pr. januar 2006 etter konsumprisindeksen. Regnes dette ut etter normal timelønn utgjør det 3,8 millioner kr.¹⁵⁰ Så mye er endret siden 1940 at jeg vil bare slå fast at dagens pengeverdi ville ligge et sted mellom 844 769 og 3,8 millioner kr. Hvilket geografisk område oversikten fra Norsk Folkehjelp dekket, vites heller ikke, men det kan ha vært hele Troms og Finnmark. I tillegg samlet de andre organisasjonene inn. Størrelsesforholdet mellom de forskjellige organisasjonenes innsamlinger kjenner jeg ikke, men følgende kan gi en pekepinn. Etter frigjøringen av Narvik 28. mai sendte helsemyndighetene to fiskeskøyter med mat, utstyr og feltkjøkken for å hjelpe narvikværingene. Til dette ble gitt følgende kronebeløp: Tromsø kommune 1000, Røde Kors

---

¹⁴⁹ Nordlys 16.04.1940

¹⁵⁰ Utregning etter konsumprisindeks etter kalkulator på nettsiden til Statistisk Sentralbyrå i april 2006. Timelønn 1940 regnet som 1,73 kr pr time, jfr. kapittel 6.6. Eget anslag på normal timelønn i 2006 på 173 kr.

6000, Kvinnenenes Arbeidshjelp 1000, Norsk Folkehjelp 2000.¹⁵¹ Således kan godt det samlede innsamlingsbeløp til krigsinnsatsen være tre ganger høyere enn det Norsk Folkehjelp samlet inn alene. Riktignok hadde Norsk Folkehjelp mange å samle inn fra i arbeiderbevegelsen, men de med mest penger har trolig foretrukket å gi til andre innsamlingsorganisasjoner. I tillegg til penger kommer så verdien av gjenstandene.

I Nordlys 27. april sto trykt, som et tilfeldig valgt eksempel fra min side, dagens pengeinnsamlingsresultat fra to organisasjoner med noe forskjellige kontaktnett som begge samlet inn til soldatene eller sanitetsarbeidet. Begge lister inneholdt enkeltpersoner, men av organisasjoner hadde *Norsk Folkehjelp* fått fra Vestre Sør-Lenangen Sanitetsforening, Arbeiderne ved Nordolje og Tromsø Trevarefabrikk, Bygningsarbeidernes Kvinneforening, Lakselvbukt Arbeiderlag, Skulsfjord Arbeiderungdomslag og Skulsfjord og Lyfjord Sanitetsforening.

Kvinnenenes Arbeidshjelp hadde fått fra Syforeningen Post, Skrolsviks samtlige foreninger, Elvevoll Sanitetsforening, Maskinistenes Kvinneforening i Tromsø, Nordeidet foreninger, Løvdal og Selnes Misjonsforening, Hals og Hoføy Sanitetsforening og Kjøllefjord NKS i Kvenangen.

Røde Kors sin pengeinnsamlingsliste til feltlasarettet og Røde Kors-arbeidet, trykt i Tromsø 20. mai, gir et enda noe forskjellig organisasjonsbilde med pengegaver fra Sanitetsforeningene Takvannet, Nordreisa, Alapmo, Ullsfjord, Laukhelle, Tennskjær, Gjøvik og Skutvik, Tuberkuloseforeningene Skagesund, Navaren, Vannakammen, Aspenes i Malangen og Kallfjorden, Bedehusforeningen Ytre Billefjord, Nedre Kirkedals Gamlehjemsforening, Helselaget Blåkoll i Movik, Oksfjordhamn Rødekorsforening, Skulsfjord og Norby Kvinneforeninger, Barnelosje Verdande, Indre Kåfjord Kirkeforening, Mjelde Blåkorsforening, Berg Pikeforening, Bottenhamn Kvinneforening og Indre Billefjord Hjelpeforening.

Samlet gir dette et bilde av et gjennomorganisert fylke med mange organisasjoner av forskjellig type som alle var engasjert i hjelpearbeidet for krigføringen eller det tilhørende sanitetsarbeidet. Både byene og distriktet, både arbeiderne og de mer velhavende synes å ha gitt. Svært mange av foreningene som ga penger og gjenstander var kvinneforeninger. Mange av disse hadde drevet ulike former for sosialt samfunnsbyggende arbeid før krigen og

---

¹⁵¹ Tromsø kommunes byarkiv, Formannskapssaker nr 491 1940, fra formannskapsmøtet 10.06.1940 referert brev fra medisinaldirektør Karl Evang med takk for kommunens 1000 kr

engasjerte seg nå i innsamlinger til krigsinnsatsen, hjelp til evakuerte byfolk osv. Mange av kvinnene må ha hatt menn eller sønner i krigen, noe som også kan ha vært en motiverende faktor.

Avisa Tromsø hadde sin egen innsamling og oppsummerte i sin leder 7. mai: ”Ialt er det altså her i bladet i dette år samlet inn hittil en 27 tusen kroner til hvite skiovertreksdrakter og annet utstyr for våre soldater. Det er et resultat det står respekt av sammen med innsamlinger hos Kvinnens Arbeidshjelp og Norsk folkehjelp, særlig når vi husker på byens og fylkets store gavmildhet i Finlandshjelpen.”

Nordlys sin leder 27.4. hadde overskriften ”Offervilje”. Avisa mintes det finske folkets offervilje for soldatene sine under vinterkrigen, og at nordmennene nå hadde vist det samme. Studér innsamlingslistene, oppfordret avisa, ”(...) og du føler selve folkets pulsslag. Du føler den ekte og store fedrelandskjærligheta, den som ikke brauter og skryter, men varmer og virker. Den slår som ei bølge i mot deg.(...) Der er ingen overflod i disse grendene. Men det spørres ikke om overflod. Enhver gir av det lille de har. Og de gir det beste. Det er nesten utelukkende nye, fine ting som strømmer inn. Et slikt folk kan ikke knekkes. Det vil nok finne utvei til å slå seg gjennom brannen med folkelegemet uskadd.”

6.8. Frivillig militærinnsats.

Under krigen ble det satt i gang frivillig militæropplæring på Alteidet, Lyngseidet, Botnhamn, Gibostad og Harstad, og det synes å ha vært lett å få frivillige til å melde seg. Tanken var sannsynligvis delvis å lære opp soldatreserver dersom krigen skulle bli langvarig, og delvis å utdanne vaktstyrker av heimevernkarakter. Ett eksempel er den eneste vaktstyrken i Tromsø de første ukene, Tromsø Vaktkompani: ”Med bistand av oberstløynt Broch lyktes det dog å få tillatelse til å mobilisere et vaktkompani for Tromsø. Av uniformer og geværer disponerte man bare 150 stk. og i løpet av 12. og 13. april meldte det seg langt over dette antall frivillige. En stor del av disse hadde deltatt i de nettopp avsluttede frivillige øvelser.”¹⁵²

Mange sivile ble dessuten spurt om å hjelpe militæret direkte. Det inntrykket kildene gir er at ingen sa nei til dette, og at de som ble spurt, stilte opp uten at de i ettertid sier noe om

---

¹⁵² Riksarkivet, Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, arkivnr II-C-11, eskenr 146, I/IR15, major Sverre Tysland, og Tromsø vaktkompani under krigen mot Tyskland 1940, usignert 14-siders rapport juni 1940:3

eventuell tvil, tanker og holdninger i den sammenhengen. Et eksempel var folkene på Bones i Bardu.¹⁵³

En mann som var 14 år i 1940 og bodde ytterst på Malangshalvøya fortalte: ”Men dagen etter - den 10. april - ble vi anmodet fra Marinekommandoen i Tromsø om å holde utkikk etter krigsskip som kunne komme forbi på veg mot Tromsø. (...) Og vi skulle varsle om krigsfartøyer og fly som passerte nordover. Varslingen foregikk på den måten at vi ringte til telefonsentralen på Mortenhals som meldte videre til Tromsø. Enkelte dager kom det mange fly og våre meldinger ble årsak til mange flyalarmer i Tromsø. Vaktholdet skulle være både dag og natt og siden vi hadde telefon, ble det til at mye av dette falt på oss.(...) Etter hvert som det ble vår og våronna tok mye av tida for de voksne, ble det til at jeg tok mange vakter (...)”¹⁵⁴

En kvinne i Dyrøy som var 15 år i 1940 fortalte: ”Under felttoget kom det spørsmål om å melde fra til telefonsentralen i Sørreisa når man så eller hørte noe uvanlig, spesielt fly. Vi ringte da til Bardufoss. Det var jo varsling til flyplassen det gjaldt.(...) Vi tok oppfordringen om å varsle alvorlig. Ofte var vi også oppe om natta når vi hørte fly som kom nært.(...) Det kom spørsmål fra Bardufoss om vi kunne gå vakter - også om natta. Vi hadde gitt så mange verdifulle meldinger at de ville vi skulle ha kontinuerlig vakthold.”¹⁵⁵

Dette er enkeltpersoners historier. Inntrykket er likevel klart at alle som ble spurt om å gjøre en innsats til fordel for den norske og allierte krigsinnsatsen, gjorde det de ble bedt om.

6.9. Frivillig sivil krigsinnsats.

Mange kilder forteller om frivillig sivil krigsinnsats. Dette oppfordret myndighetene, avisene og mange organisasjoner til. I jordbruket var mange menn ved fronten, og Harstad Tidende 15. mai skrev derfor: ”Alle kvinner som nu er evakuert til hytter utenfor byen og til bygdene, se ikke i det lille grannet arbeide dere må utføre, men meld dere straks”. Senjens Blad sin journalist fortalte 31. mai om våronnarbeidet på flere gårder som effektivt gikk unna med bare

---

¹⁵³ Jfr kapittel 6.3. En sentral mann på Bones har også fortalt om dette i Minneoppgave for eldre, 96TRO.001.

¹⁵⁴ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkemminnesamling, 96TRO.007

¹⁵⁵ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkemminnesamling, 96TRO.044

kvinner og barn. Tromsøs 17.mai-komite erklærte 17. mai som ekstra arbeidsdag for å støtte krigsinnsatsen.¹⁵⁶

Som arbeidskraftorganisasjon virket både Kvinnenes Arbeidshjelp på borgerlig side og LO i arbeiderbevegelsen. I avisa Tromsø 3. mai sto en oversikt fra Registreringskomiteen i Kvinnenes Arbeidshjelp som i perioden 13.-30. april hadde registrert 82 frivillige kvinner (innen barnepleie, sykepleie, husarbeid, søm, strikning og lign., jordbruk, kontorarbeid, fabrikk- og håndverksarbeid og høiere spesialutdanning). Tromsøs leder samme dag skrev at ”Kvinnenes innsats her i vår by for å styrke vår vernekraft er eventyrlig storartet”, og avisa roste også at LO akkurat hadde tatt et initiativ for å organisere mannlig frivillig arbeidskraft. LO-sekretær Gunnar Bråthen uttalte til Nordlys samme dag under overskriften ”Frivillig arbeidstjeneste” følgende: ”Etter oppdrag av den norske regjering skal det i samarbeid med de militære myndigheter organiseres frivillige til arbeids- og forsvarstjeneste (...)” med samme lønnsbetingelser som soldatene, og han oppfordret alle menn over 18 år om å melde seg. Dagen etter kunne Bråthen opplyse til Nordlys at ”hundrevis av frivillige har allerede meldt seg til arbeidstjeneste her i Troms”. Før dette, i Nordlys 19. april, sto det et opprop fra Tromsøysund veiarbeiderforening rettet til veiarbeiderne i Troms fylke: ”Kamerater! Mange av oss har en sønn eller to ved fronten. La nå oss som sitter hjemme, gjøre vår borgerplikt og holde veiene i farbar stand, slik at våre soldater kan få fram hjelpemidler og mat. Skulle det drøye ut med lønningene, så vil nok handelsmennene vente.”

6. divisjons intendant major Hagemann organiserte også sivil produksjon for militære formål. ”Krigsproduksjon av kjøttthermetikk ble derfor satt i gang ved Bjellands fabrikker i Harstad. I Harstad ble det også igangsatt verkstedsdrift for oppsynging av uniformer og skotøy, og ’Forenedes’ fire ullvarefabrikker ble omstilt til produksjon av uniformstøy og ulltepper, mens de telt og presenninger som det var behov for, ble produsert i Tromsø.” Sivile ble også brukt til transport: ”Troms Innlands Rutebilselskap fungerte under hele felttoget som en militær transportorganisasjon. Tross de elendige veiforholdene ble transportene holdt i gang, ikke minst gjennom veivesenets store innsatsvilje og dyktighet.”¹⁵⁷ Bedriften Polar Radioindustri i Tromsø omstilte seg til å bygge feltradiostasjoner og telegrafmottakere. Dette var svært viktig for hæren som mistet mesteparten av sitt radiomateriell da tyskerne erobret

---

¹⁵⁶ Nordlys 14.05.1940

¹⁵⁷ Hovland 2000:169f

Elvegårdsmoen ved Bjerkvik.¹⁵⁸ Bak disse produksjonsfakta må det ha ligget stor innsatsvilje fra både bedriftsledere og arbeidere for forsvarskrigen.

Fylkesmannen i Troms oppfordret i media i to omganger folk med varierte kvalifikasjoner ”som kan ta imot konstituering i stillinger i det sivile embedsverk, eller annen tjeneste” til å melde seg. En gjennomgang av de søknadene fylkesmannen fikk gir innsikt i folks holdninger.¹⁵⁹ Mange søkere refererte til fylkesmannens oppfordring uten å si noe mer om motivet for å søke, andre sa ganske enkelt at de trengte lønnet arbeid, uten at det utelukker at ønsket også var å yte en krigsinnsats. Noen hadde mistet sin tidligere jobb fordi arbeidsgiver var i krigen, noen kom seg ikke sørover til arbeid og familie p.g.a. krigshandlingene. En 43-årig kvinne fra Aker hadde vært lærervikar og trengte jobb og lønn, men skrev også ”Dessuten vil en jo gjerne være til hjelp i disse tider.” Flere søkere var fysisk uskikket for militærtjeneste. Noen skrev eksplisitt at de ville gjøre en krigsinnsats. En mann i Øyfjordvær skrev: ”Det må vel være noe man kan tjene sitt land med selv om man ikke duger til å bruke gevær.” Og fra Evenskjær ”(...) uskikket til kroppslig arbeide og som soldat, vilde jeg allikevel gjerne være med å gjøre mitt til fedrelandets beste.”. Fra Kvæningen skrev en mann: ”Da jeg ikke synes og få ro og være hjemme efterat venner og kamerater er dradd ut tør jeg Dem vennligst oplyse hvem en skal melde sig til for og kunne få gjøre bedst mulig tjeneste for fedrelandet. Jeg er fritatt militærtjeneste på grunn av nyoperasjon.” Og til sist fra Tromsø: ”(...) skadet ene skuldra (...) etter meldinga kom idag, kan jeg ikke vente lenger (...) Jeg har bare et brennende ønske: få gjøre størst og best mulig nytte for meg i kampen for fedrelandet.” Inntrykket er at det på dette området var et sterkt engasjement for å støtte den militære motstand mot tyskerne.

6.10. Kommunenes virksomhet.

Kommunene i Troms fortsatte til dels sin vanlige virksomhet som om det ikke var krig, men fikk selvsagt også helt nye og vanskelige oppgaver. Kvæfjord kommune kan være et eksempel på begge deler. I Harstad Tidende 15. mai sto referat fra kommunestyremøtet i Kvæfjord 25.april der det ble behandlet vanlige budsjettsaker, fattigvesen- og rutebilregnskap, veiarbeidslønn, gamlehjemsbygging, kafedrifttillatelse, brobygging og jordmorlønn. Samtidig

---

¹⁵⁸ Pedersen 1995:413

¹⁵⁹ Kunngjøring bl.a. i Haalogaland 18.04.1940 og søknadene i Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 2094, flere mapper med tittel Ansøkninger eller Søknader.

var kommunen aktiv i forhold til de tusenvis av allierte soldater som oppholdt seg i kommunen, samt de ca 1000 evakuerte fra Harstad som var der. Kvæfjord formannskap skrev 4. mai brev til fylkesmannen i Troms om de 1000 evakuerte som ba kommunen om hjelp den ikke hadde og fortalte at handelsmennene ikke ville gi kreditt til de evakuerte. Kvæfjord mente at bostedskommunene Harstad, Trondenes og Sandtorg burde betale for sine egne evakuerte, spurte ”hvordan har Tromsø ordnet seg?” og ba om å få vite ”hvordan herr Fylkesmannen mener saken bør gripes an”.¹⁶⁰ Om og hva det eventuelt ble svart vites ikke.

Bykommunene Tromsø og Harstad var de mest aktive i krigsmånedene, naturlig nok p.g.a. større krigsaktivitet og større kommunal kapasitet,. Allerede i Harstad Tidende 10. april var ordfører og rådmann ute med sterke oppfordringer til handelstanden om å fortsette med å innvilge kreditt samt til alle om å sette pengene i sirkulasjon. Harstad kommune samarbeidet ellers intensivt med politiet og de allierte militære om bl.a. luftvernberedskap og innkvartering. Som nevnt i kapittel 6.5. fikk ikke kommunen dekket alle sine utlegg. Rett før britenes avreise var det innbrudd og tyveri på Harstad folkeskole der britene hadde vært innkvartert. Skadene ble anslått til 12 275 kr, ingen liten sum, som kommunen neppe fikk tilbake fra britene.¹⁶¹ I Harstad var både lærere og vaskekoner ledige fordi skoler o.a. var rekvirert, og rådmannen vurderte lønnsreduksjon til kommuneansatte som var midlertidig ubeskjeftiget og reduksjon i forsorgsstøtten til evakuerte som ikke ville ta ekstrarbeid. Harstad formannskap vedtok 30. april at de ledige kommuneansatte ”(...) plikter å melde sig til tjeneste i det sivile luftvern eller annet arbeide straks. De som ikke innen en rimelig tid har meldt sig til tjeneste, får lønnen redusert.”¹⁶²

Tromsøs ordfører og rådmann kom i avisa Tromsø 16. april med oppfordringer til Tromsø bys borgere om å følge alle kunngjøringer, vise besluttosomhet, lojalitet og orden, betale skatter, avgifter og dagligdagse utgifter som før og å vise samkjensle, samfunnsånd og gjøre sin plikt. Rådmannen hadde et nytt innlegg i Nordlys 20. april der han skrev at ”Ingen har lov til å foreta seg noe som helst av betydning uten først å ha overveiet hvorledes ens handling og opptreden harmonerer med samfunnets interesser og kampen for fedrelandet.”, og han fokuserte særlig på at pengesirkulasjonen ikke måtte stoppe opp. Husrekvirering til de allierte, forhandling med fagforeningene, se kapittel 7.5., organisering og betaling for evakuerte

---

¹⁶⁰ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 2089, Evakuerte nr 698

¹⁶¹ Harstad kommunes byarkiv nr 42-B-D

¹⁶² Harstad kommunes byarkiv, Harstad 1940 nr 31, Harstad formannskaps forhandlingsprotokoll

Tromsøborgere, samt luftvernbeskyttelse av Skarsfjord kraftverk var av de saker kommunen engasjerte seg i. 30. april skrev rådmannen til skoleinspektøren og ba om en oversikt over de 35 lærerne på Tromsø folkeskole som var ledige da skolen var rekvirert. Svaret samme dag oppga at av de 35 lærerne var 3 innkalt til hæren, 4 var blitt hjelpepoliti, 2 hjelpebrannvakt, 12 var engasjert i arbeidshjelpen, 2 hadde midlertidig tatt annet arbeid og 12 var ledige hvorav 5 oppholdt seg utenbys. Rådmannens hensikt var å bruke noen ledige til kontorhjelp i andre kommunale etater der ansatte var innkalt til hæren, og dette ble også gjort.

Noe kommunal aktivitet stoppet opp grunnet krigen, fordi skoler ble rekvirert eller fordi kommuneansatte ble innkalt. Det ble også stort behov for kommunal aktivitet på helt nye områder, ofte i samarbeid med de allierte. Inntrykket er at kommunenes ledelse og ansatte stilte opp både av frivillighet og fordi man fulgte statsledelsens påbud.

7. Andre relevante holdninger som kan registreres.

7.1. Frykten for og ryktene om spioner og forrædere.

I en opphetet krigsstemming var det mange mistanker om at det var spioner og forrædere blant befolkningen i Troms. Slik var det også i andre krigsførende land, men i Norge gjorde Quislings statskupp og oberst Sundlos overgivelse av Narvik 9. april et særlig sterkt inntrykk både i Norge og i utlandet av at det var mange forrædere på norsk side. Allerede fem dager etter 9. april ble ordet quisling som synonym for landsforræder brukt i britisk presse.¹⁶³ I Troms var det i krigsmånedene en overbevisning om at både Quisling og Sundlo visste om angrepsplanene på forhånd.¹⁶⁴ Statsminister Nygaardsvold skrev i ettetid: ”Når vi var så redde for å si noe, var det fordi vi visste at det var en masse tyske spioner i Tromsø, og fordi vi hadde fått erfaring for at folket her var mer løsmunnet enn andre steder.”¹⁶⁵ Harstad Tidende advarte 23. april mot farlig løssnakk, fordi ”at vi har spioner blant oss, tyder mange ting på”. Forfatter og journalist Sigurd Evensmo skrev: ”Flere båter som har gått fra Tromsø, er senket, og ifølge de sakkyndige varsles tyskerne av spioner i land. En kortbølgesender er tatt, men en annen opererer fremdeles og flytter antagelig fra sted til sted.”¹⁶⁶ Noen mistenkte ble forvist ut av byene, bl.a. pensjonert banksjef Christian Heimbeck i Harstad som var gift med en slektning av keiser Wilhelms gemalinne.¹⁶⁷ I tillegg skrev politimesteren i Harstad til fylkesmannen i Troms og spurte om han burde arrestere Heimbecks tyske hushjelp.¹⁶⁸ Politimesteren i Tromsø skrev 1. mai til 6. divisjon om en konkret og grundig begrunnet mistanke til en mangeårig italiensk statsborger i Tromsø.¹⁶⁹ Tyskere, italienere og norske NS-medlemmer kom i første rekke og ble i stor utstrekning arrestert.

Noen rykter om spioner ble prøvd stoppet. Harstad Tidende tok 25. april under overskriften ”sladder og slarv” avstand fra et ondsinnet rykte om at avisas redaksjonssekretær Peder Lind-Solstad ”var rømt – idet han var eftersøkt som nazi-spion”, mens han i realiteten var reist til fronten etter innkalling. En lokal krigspolitisjef skrev om en gruppe samer: ”Man hadde fått konstatert at lapper der mot betaling orienterte tyskerne om norske militære størrelser og

---

¹⁶³ Hans Fredrik Dahl i Larsen 1999:99

¹⁶⁴ Nordlys 17.04.1940, lederen ”Ord og gjerninger”

¹⁶⁵ Nygaardsvold 1982:182

¹⁶⁶ Evensmo 1976:197

¹⁶⁷ Enoksen 2005:61

¹⁶⁸ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3248, 211 Pågripelse og fengsling

¹⁶⁹ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3248, 233 Fremmedkontroll

operasjoner. Resultatet var at de alle ble internert (...)”¹⁷⁰. Trolig var også dette bygd på rykter uten reelt grunnlag. I Harstad Tidende var det 25. april en lang artikkel av konsul C.

Robertson i Hammerfest med tittel ”Til kamp mot ryktesmedene!” Robertson gjenga og tok avstand fra rykter om enkeltpersoner som sjefene på to marinebåter og bestyreren av en kystradiostasjon. I en krigssituasjon kunne stemningen bli hatsk og farlig, som f.eks. når Folkeviljen 6. mai trykte innlegget ”Spion” der innsenderene, som kalte seg ”norske borgere”, skrev om fengslete spioner: ”Men la det bli slutt på denne misforståtte humanitet. Skyt dem!”

De allierte hadde en særlig sterk frykt for spioner. Seks dager etter deres ankomst til Harstad ble det avholdt et møte i Harstad mellom ledende nordmenn og briter. I ni punkter ble det vedtatt drastiske tiltak som bl.a. arrestasjon og overvåkning av NS-medlemmer, telegram- og telefon-kontroll og frivillig kamerainnlevering.¹⁷¹ Etter gjenerobringen av Bjerkvik ble det franske hovedkvarteret der stadig bombet av tyskerne selv om det var godt kamuflert, noe franskmennene tok som bevis på den norske befolkningens upålitelighet.¹⁷² 17. mai var det nære på at både den franske (Antoine Marie-Émile Béthouart) og norske (Ruge) øverstkommanderende ble drept i Bjerkvik.

I ettertid er det stor enighet om at spionfrykten var overdrevet. Gunnar Pedersen skrev om en henvendelse fra en britisk oberst og den britiske ambassadøren: ”Ut fra en oppfatning på alliert side, som vi i dag vet var ubegrunnet, om at det ble drevet en utstrakt spionasjevirksomhet mot de allierte troppene, ba begge om at regjeringen måtte iverksette en strengere kontroll med befolkningen i krigsområdet.”¹⁷³ Dalzel-Job skrev: ”Det var mye snakk om ’femtekolonnister’ i de dager, men jeg hørte aldri om noen sak som ble bevist. Når tyske bombefly plutselig angrep et nytt alliert mål, var det (etter min erfaring) alltid fordi noen hadde slurvet med kamuflasje eller spredning.”¹⁷⁴ Noen som mente seg uskyldig mistenkt prøvde etterpå å bli renvasket. En advokat i Tromsø skrev til fylkesmannen 19.07.1940 på vegne av fire menn som ”blev arrestert av krigspolitiet under krigen som siktet for ’forrederisk optreden’ og som vil søke erstatning og æresopreisning av det offentlige”. Dette vant de neppe fram med. Major Odd Lindbäck-Larsen, Fleischers stabssjef som senere arbeidet for fylkesmann Gabrielsen, skrev i et P.M. 01.10.1940: ”Men det er meg bekjent at

---

¹⁷⁰ Høyesterettsadvokat Roald Angell, Bodø, i Årbok for Salangen 1987:70

¹⁷¹ Harstad kommunes byarkiv, Minutes of a meeting held at Harstad om 20 April, 1940, Harstad 1940 nr 31

¹⁷² Hovland: 2000:197

¹⁷³ Pedersen 1995:421

¹⁷⁴ Dalzel-Job 1996:41

den almindelige folkemening i stor utstrekning pekte ut spioner på overordentlige løsaktige premisser – også premisser av temmelig partipolitisk art. Med det svake overvåkningsmateriale som forelå, finner jeg det forklarlig at folkemeningen måtte få atskillig innflytelse, særlig da den var temmelig påståelig og intolerant.”¹⁷⁵

Hvor mange virkelige tyske spioner var det i Troms? Siden to krigsmåneder ble avløst av fem års tysk okkupasjon, kan bevismateriale ha gått tapt, slik at vi ikke vet sikkert. Når det gjelder mistankene mot nordmenn i Bjerkvik, vet man nå at tyskerne hadde sendt en spion dit. Det var den dyktige Marina Lie Goubonia som kamuflert som Røde-Kors-medarbeider både greide å gi tyskerne opplysninger om bombemål og spre splid og nederlagsstemning blant de allierte.¹⁷⁶ Tore Pryser 2001 skrev ikke om en eneste Abwehr-agent i Troms under krigshandlingene. I forhold til mistankene april-juni 1940 vet man nå at Quisling og Sundlo ikke var forhåndsinformert om invasjonen, og at Heimbeck var uskyldig. Statsminister Nygaardsvolds spionfrykt motbevises av følgende resonnerment: tyskerne fikk tydeligvis aldri vite hvor kongen og regjeringen oppholdt seg i Troms, ellers ville de prøvd å bombe disse stedene. I tillegg kom den allierte evakueringen 7. juni overraskende på tyskerne, mens en tysk spion i Sør-Troms ville ha kunnet fortelle dette flere dager i forveien. Siden tyskerne altså ikke fikk vite det som var viktigst for dem, virker det opplagt at de ikke hadde noen operative spioner i Troms. Det er forøvrig et pussig trekk at flere som av ryktene feilaktig ble utpekt som mulige spioner under krigen i 1940, f.eks. Peder Lind-Solstad og Christian Heimbeck, senere i 1940 ble ledende medlemmer i NS, uten at det betyr at de var spioner under krigshandlingene.¹⁷⁷

7.2. Ryktespredning.

Nordlys trykket så tidlig som 10.4. i sin reportasje om ”Gårdagen i Tromsø” følgende: ”Sjøsagt var ryktesmedene i aktivitet. Disse snikende kryp kunne selv på en dag som den igår ikke holde seg unna. Men stort sett blei det avvist med kalt forakt og spørsmål om hvor de hadde sine meldinger fra. Og vi vil nytte høve til å gi befolkninga i byen dette rådet: sett ikke lit til annet enn det som går ut fra ansvarlig hold. Vis alle ryktesmedene vinterveien.”

---

¹⁷⁵ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 3243, 18 M og Boks 3244, 36 Politiet

¹⁷⁶ Pryser 2001:31ff

¹⁷⁷ Steinnes 2003:239

I en krigssituasjon vil det alltid oppstå rykter. Fylkets aviser og myndighetspersoner prøvde iblant å advare mot å tro på rykter generelt eller de avsannet konkrete rykter. Ryktespredning har lite med folks holdninger å gjøre og er mer en naturlig følge av folks engstelse i en vanskelig og farefull krigssituasjon, så jeg vil ikke gå dypere inn i det.

7.3. Den negative holdningen til Nygaardsvold-regjeringen.

Kritikken av Nygaardsvold-regjeringens politikk i forhold til angrepet 9. april og krigen fra 9. april til 9. juni 1940 har vært sterk. Denne kritikken kom fram allerede under krigen, men det store oppgjøret kom 1945-1949 med undersøkelseskommisjon og stortingsdebatt, og debatten har også fortsatt siden. I forhold til denne oppgavens tema om holdninger fra 9. april til 9. juni 1940 er det bare kritikk av regjeringen som kom til uttrykk dengang som er relevant. Mens krigen pågikk var det en vanlig reaksjon blant nordmenn å stå sammen mot de tyske angriperne. Dette gjaldt i landet som helhet, men enda mer i Troms der krigsledelsen var lokalt fundert, både militært og politisk. Regjeringen var de første ukene av krigen i Troms et fjernt samlingsmerke som hadde gitt klarsignal til forsvarskampen gjennom sine to nei til tyskerne 9. og 10. april. Dette endret seg de siste tre ukene, da regjeringen i økende grad tok over styringen, men da var det lokalt baserte systemet til Fleischer og Gabrielsen allerede i hovedsak etablert og selvgående.

Et forhold Nygaardsvold-regjeringen særlig ble kritisert for i Troms, var at regjeringen satte inn sine egne folk i stedet for landsdelens i viktige stillinger, men dette drøfter jeg som et eget tema i kapittel 7.9.

Et annet forhold som Nygaardsvold-regjeringen ble kritisert for var mangel på klare oppfordringer til forsvarskrig i den første krigsuka. Sanitetsoffiseren Leiv Kreybergs bitre kritikk av dette ble bl.a. brukt som innledningssitat til kapittel II "Sammenbruddet i 1940" i Hans Fredriks Dahls NRK-historie.¹⁷⁸ Statsråd Trygve Lie ga et svar på denne kritikken i sin memoarbok.¹⁷⁹ Regjeringens lave profil den første krigsuka har neppe vært noe problem i forhold til å organisere forsvarskampen i Troms sammenlignet med hva det eventuelt kan ha vært i Sør-Norge. I Troms kom regjeringens klarsignal til kamp fram uten at folk i vesentlig grad ble forvirret eller påvirket av propaganda fra tyskerne og NS, og i tillegg handlet general

---

¹⁷⁸ Dahl 1999:2:39

¹⁷⁹ Lie 1955:138

Fleischer og fylkesmannen raskt for å organisere forsvarskampen. Siden akkurat denne kritikken verken betydde noe i Troms i praksis og heller ikke kom til uttrykk offentlig, går jeg ikke mer inn på dette. Leiv Kreyberg har også kritisert Nygaardsvold-regjeringen for passiv og uengasjert krigsledelse, f.eks. ved at ingen statsråder besøkte eller sendte hilsen til Narvik etter gjenerobringen og ved at regjeringen var preget av indre splid.¹⁸⁰ Heller ikke dette tror jeg betydde noe i forhold til folk i Troms. Tvert i mot framsto regjeringen utad overfor opinionen gjennom Troms-avisene som aktiv, først ved politiske erklæringer og oppfordringer til kamp, de siste tre ukene også ved fler og fler kunngjøringer av bestemmelser vedtatt i statsråd. Jeg tar altså ikke stilling til kritikken innhold, men vil hevde at kritikken ikke var kjent og betydde noe for folkeopinionen i Troms mens krigen pågikk.

Det kan virke som om tidligere generelle og politiske motsetningsforhold gjorde at folk i Troms på borgerlig-politisk side nølte noen dager med å slutte helhjertet opp om regjeringens forsvarskamp, jfr, også kapittel 2.5. Et eksempel på dette var da Tromsø 10. april på førstesiden hadde en stor overskrift ”Vidkun Quisling danner ny norsk regjering”. Nordlys kommenterte dagen etter: ”Quislings forrederi har vakt veldig forbitrelse i alle lag av folket. Og forbitrelse vakte det også igår da byens særlig ’demokratiske’ avis bortimot logret for eventyreren direkte og ved å slå han opp som en virkelig regjeringssjef.” Avisa Haalogaland trykte følgende merkelige overskrift 10. april: ”Regjeringen Nygaardsvold demisjonerte igår kveld. Major Quisling dannet ny regjering med seg selv som regjeringssjef og utenriksminister. En proklamasjon til det norske folk som neppe blir tatt alvorlig.” Men den samme avisa skrev samme dag ”Igår morges kl 5 ble det så sendt ut mobiliseringsordre”, altså Nygaardsvold-regjeringens mobiliseringsordre. Og allerede 10. april hadde Harstad Tidende fått tak i nyheten om Elverumsfullmakten fra Stortinget til Nygaardsvold-regjeringen som var vedtatt 9. april og skrev: ”Regjeringen Nygaardsvold er forsterket og har fått blankofullmakt”. Det kan virke som om gammel antipati mot Arbeiderparti-regjeringen gjorde at de borgerlige avisene de aller første dagene var noe mer nølende til hva som burde gjøres enn arbeiderpartiavisa Nordlys som straks solidarisererte seg med sin egen regjeringss forsvarskamp. F.eks. drøftet lederen i avisa Tromsø 10. april grundig krigssituasjonen uten noen oppfordring til militær motstand, bare med uttrykt håp om å ”komme ut av det farlige favntak som vi nu holdes i.”(...)”Vår oppgave nu blir først og fremst å stå opreist så lenge vi kan det, og ta alle

---

¹⁸⁰ Kreyberg 1976:98f

tilskikkelser med ro og fatning.” Lederen i Harstad Tidende samme dag lignet med sin oppfordring til ”å ta situasjonen med all mulig ro” og ”holde hodet klart”.

Kritikken av Nygaardsvold-regjeringen for manglende forsvarsbevilgninger før krigen og manglende beredskap 8. og 9. april kom offentlig til uttrykk ved flere anledninger i Troms under krigshandlingene. Tromsø kommune hadde tilfeldigvis kommunestyremøte 10. april, og ordfører Alfred Nilsen fra Venstre sa ved åpningen bl.a. følgende: ”Det er under en skjebnetung og dyster stemning bystyret samles idag. Og det er med sterk følelse av vemod, men også med vrede og harme og bitterhet og skam at vi sitter her. Sorg og vemod over de av våre som allerede er falt som offer for den tyske ørns klør. Harme og bitterhet mot de store makter som ikke kan la vårt lille land leve sitt eget liv i fred. Og en skam over den vanmakt de har vist som vakt skulde være for landet vårt i farens stund.(...) Det har i disse dager vært dårlig kontakt mellom de stedlige myndigheter og sentraladministrasjonen, og de kommunale myndigheter har ikke fått noen forholdsordre derfra. Det er beklagelig og gir en følelse av usikkerhet også hvad de rent indre anliggender angår (...)” Representanten Selmer tok til motmæle mot kritikken av ”de gutter som skulde stå vakt”, og ordføreren presiserte at hans kritikk gjaldt ”lederne og ikke guttene”.¹⁸¹ Nordlys slo dette opp 11. april under overskriften ”Ordføreren dummet seg fryktelig”. Avisen mente ordførerens presisering ”gjorde ikke fadesen bedre” og syntes kritikken av manglende kontakt med sentraladministrasjonen var urettferdig all den stund tyskerne kontrollerte telefon- og telegrafforbindelsen samt de fleste kringkasterne, og avisa avsluttet: ”Det er sørgerlig at en ordfører skal opptre så ansvarsløst. Både vår krigsmakt og vår regjering fortjener i disse dagene sannelig annet en sur kritikk.”

Om Tromsø-ordførerens uttalelse kan sies å ha falt mens forvirringen var størst etter 9. april-sjokket, gjaldt ikke det følgende tre setninger i general Fleischers 17.mai-tale: ”Som vi alle vet har vår forsvarsevne planmessig vært brutt ned i mange år. Vårt militære nederlag har vært forberedt og av oss selv.(...) Det er bittert at vi var så slett forberedt.”¹⁸² Nordlys svarte Fleischer i leder 20. mai og minnet om at Fleischer tidligere hadde stilt strenge krav om at intet som kan skade forsvaret skulle offentliggjøres og skrev: ”Vi vil så innstendig vi kan, be herr divisjonssjefen la dette spørsmålet ligge. For vi kan ikke forstå annet enn at en diskusjon nå om forsvarsproblemet ut gjennom årene, vil skade forsvaret i høy grad. Idag gjelder det å

---

¹⁸¹ Avisen Tromsø 11.04.1940

¹⁸² Tromsø 18. mai 1940, talen er dominerende 1.side-oppslag, på første siden er også 17.mai-talene til kong Haakon, statsminister Nygaardsvold og general Ruge gjengitt, ingen av disse med Fleischers brodd.

samle alle samfunnsklasser og alle politiske oppfatninger om å berge Nord-Norge og etter hvert erobre resten av landet tilbake. Denne samlinga er også gjennomført praktisk talt. Men en diskusjon nå om 'planmessig nedbrutt forsvarsevne' og at 'vårt militære nederlag har vært forberedt av oss sjøl' kan lett bringe heile denne nasjonale samling i fare.”

Tromsø-ordførerenes tale 10. april og general Fleischers 17.mai-tale var den mest tungtveiende kritikk av Nygaardsvold-regjeringen som jeg har registrert som ble ytret i Troms under krigshandlingene. Det samlede inntrykk er likevel at i stedet for splid og kritikk er det samling og enhet som dominerer. Dette kommer jeg tilbake til i senere kapittel, men her tar jeg opp det som gjelder samling og enhet rundt Nygaardsvold-regjeringen. Stortingspresident Hambro forklarte dette i et nasjonalt perspektiv i en bok han skrev for å propagandere for Norges sak rett etter ankomsten til Storbritannia. En viktig forhistorie var at Hambro hadde vært stortingspresident siden 1926, oftest valgt etter kampvotering, men i 1939 og 1940 ble Hambro valgt enstemmig. Tyske aviser hadde nemlig kritisert Hambro for å være anti-tysk, og Arbeiderpartiet stemte da på Hambro som en protest mot at det skulle kunne sies at utenlandske aviser kunne påvirke norske valg. Hambro skrev i sin bok at et lite land må stå samlet utenrikspolitisk, og at han derfor støttet Ap-regjeringen da landet kom i krig.¹⁸³ Det finnes mange eksempler på den samme samlende holdningen fra de borgerlige i Troms. Høyreavisa Harstad Tidende slo opp artikler og intervjuer med utenriksminister Koht like så stort som med høyreleder Hambro, og avisa trykte 8. mai en leder som sluttet slik: ”Norge har ikke kapitulert eller er erobret så lenge konge og regjering er på sin post. Kong Håkon og regjeringens usviktelige tro på vår rettfærdige saks seier maner oss også til å stå skulder ved skulder i kampen for vår fremtid og uavhengighet.”. I en patriotisk leder 11. mai i samme avis sto det bl.a. ”(...) vi er da så heldig fremdeles å ha vår regjering i full vigør (...)”. Venstreavisa Tromsø skrev 20. mai i en lengre kommentar bl.a. følgende: ”Hele Nord-Norge og hele det hærtatte og voldtatte Norge har full og hel tillit til vår regjering. Det var hverken tid eller leilighet til å danne en virkelig samlingsregjering som i andre krigførende og krigstruede land. Men allikevel representerer vår regjering i dag hele den norske nasjon, og vi vet alle at den går inn bare for en eneste oppgave: å befri landet for overfallsmannen og gjenreise landets ytre og indre selvstendighet.(...) Alle er overbevist om at regjeringen har og tar bare et hensyn: snarest mulig og best mulig å befri hele landet og gjøre påkjenningen minst mulig.”

---

¹⁸³ Hambro 1940:80ff

Som enda et uttrykk for samlingen rundt Nygaardsvold-regjeringen kan nevnes lederen i Harstad Tidende 25. april kalt "I samlet fylking". Avisa startet lederen slik: "Det har alltid vært sagt, at i farens stund vilde alle nordmenn stå samlet hånd i hånd. – Slike eksempler blir man nu daglig vidne til, såvel i handling som i ord. Det er derfor med udelt glede vi fra Vestfinnmark Arbeiderblad gjengir nedenstående artikkel, som i nevnte blad er offentliggjort med redaksjonelt tilsnitt:(...)" Resten av lederen i Harstad Tidende var så et langt sitat fra en patriotisk leder i arbeiderpartiavisa i Hammerfest. At denne samlingen om den felles kamp mot tyskerne gikk begge veier kan belyses ved en uttalelse til general Ruges pressesjef, høyremannen Birger Gotaas, fra statminister Nygaardsvold i Øverbygd i mai 1940: "Jeg vet det, Gotaas, at det må komme et oppgjør etterpå. Det får vi finne oss i, og det får vi ta. Men nu gjelder det bare en eneste ting, - det er å kjempe for dette landet vårt – stå sammen alle sammen og kjempe så lenge vi kan. Og jeg vil gjerne du skal vite at i denne stund og i denne tid betrakter regjeringen sig bare som militærets tjenere."¹⁸⁴

Statsrådene visste selvsagt godt at de ble kritisert og ville bli kritisert og prøvde å være forsonende og samlende. Utenriksminister Kohts sa følgende i sin radiotale over BBC: "Hæren og flåten var ikke så forberedt som ønskelig kunne være mot et så plutselig overfall. Det kan vi noen hver være med å ta ansvaret for, men først flåten og deretter hæren gjorde allikevel en motstand som de har all ære av."¹⁸⁵

7.4. Politiske synspunkter i Troms.

De fire store stortingspartiene Ap, H, V og B hadde vært med på stortingsmøtene på Hamar og Elverum 9. april. Der ble regjeringens krigspolitikk godtatt, Elverumsfullmakten ble gitt, og Ap-regjeringen ble supplert med et nytt medlem fra hvert av de tre borgerlige partiene. Disse partienes avdelinger i Troms skulle derfor også stå bak krigspolitikken, og jeg kan ikke finne noe i kildene som sier noe annet. Viktigst var de tre partiene Ap, H og V som alle hadde aviser i Troms. Som vist i kapittel 1.4. sto Samfundspartiet spesielt sterkt i Troms, og det kan derfor være av interesse å spørre etter dette partiets holdning til krigen. Partiet hadde kun en på Stortinget, han var fra Vesterålen, og jeg kan ikke finne at han markerte seg i offentligheten i Troms i løpet av krigsmånedene. Samfundspartiets leder, Bertram Dybwad Brochmann, hadde før krigen advart kraftig mot den fremvoksende nazismen i Tyskland, og

---

¹⁸⁴ Gotaas 1945:77f

¹⁸⁵ Bl.a. trykt i Folkeviljen 09.05.1940

derfor ble Samfundspartiets aviser og forlag straks nedlagt etter 9. april. Senere i 1940, fra juli og utover, holdt Brochmann en radiotale og ga ut en bok som kunne tolkes som støtte til Tyskland og nazismen.¹⁸⁶ Men dette er ikke av interesse i forhold til krigsmånedene i Troms, der det er all grunn til å tro at Samfundspartiets tilhengere var like så patriotiske som de fire store stortingspartienes tilhengere.

To småpartier i Troms er viktige: NS og NKP. Et ledende medlem av Quislings parti Nasjonal Samling, Sigurd Fredriksen i Tromsø, skrev i Tromsø 15. april: ”Jeg er nordmann og ingen sviker og mitt hjerte og min gjerning er der hvor alle nordmenn står i dag: å yde etter evne og det som kreves for å slå voldsmennene ned.” I følge Harstad Tidende 11. mai tok også et ledende NS-medlem i Bodø, Knut Voigt, avstand fra Quisling. Det samme inntrykket fikk folk i Troms ved de godt publiserte meldingene om at to av Quislings statsråder i kuppetregjeringen 9. april raskt tok avstand fra Quisling, nemlig forsvarsminister Hvoslef og justisminister Jonas Lie.¹⁸⁷ Også de tyske konsulene i Tromsø og Harstad fratrådte etter det tyske angrepet p.g.a. lojalitet til Norges kamp mot Tyskland.¹⁸⁸

Troms NKP erklærte på sin side i fylkets aviser: ”Alle medlemmer og sympatiserende av det kommunistiske parti og ungdomsforbund i Troms fylke oppfordres i denne alvorlige situasjon for vårt land på den mest aktive måte å understøtte den lovlige regjering Nygårdsvold – såvel i militærtjeneste som i sivilt hjelpearbeid. La oss være foregangsmenn i kampen mot den angripende nazifiende på den ytre og indre front.”¹⁸⁹ Denne erklæring har vært viktig i NKPs framstilling av sin krigshistorie og ble bl.a. trykt i NKPs egen hvitbok om 1940 utgitt i 1975. I Nordlys 16. april hadde enten Troms NKP eller avisa hengt på en hale på denne erklæringen fra Troms NKP, og i halen sto det: ”Hovedorganisasjonen Norges Kommunistiske Parti har også sendt ut et opprop hvori det henstiller til alle partiets medlemmer med all kraft å delta i landets forsvar.” Terje Halvorsen har påvist at dette ikke stemmer, og at kommunikasjonsbrudd og mangel på sentrale retningslinjer åpnet opp for lokal og personlig autonomi: ”Det klareste brudd med sentralledelsens avvisende holdning til regjeringens motstandslinje, sto Troms distrikt av NKP for (...)”¹⁹⁰ Tromsavisene kunne sitere NKPs avis

---

¹⁸⁶ Even Lorch-Falch i Norsk Biografisk Leksikon 1999

¹⁸⁷ Tromsø 13.4. og Nordlys 11.4.

¹⁸⁸ Tromsø 13.4. og Harstad Tidende 18.4.

¹⁸⁹ Nordlys 16.4. og Harstad Tidende 28.4.

¹⁹⁰ Halvorsen 1996:63

Finnmarks Fremtid i Vardø som i sin omtale av krigen var mer anti-britisk enn anti-tysk.¹⁹¹ Finnmarks Fremtid var derfor mer på linje med NKPs sentralledelse, men Troms NKPs holdning var helt klart forskjellig og patriotisk.

Partiet Venstre hadde tradisjonelt sett seg som det samlende nasjonale partiet i Norge, bl.a. i opposisjon til Arbeiderpartiets klasseprofil. Det var derfor i tråd med dette da venstreavisa Tromsø på lederplass 20. april mente til nasjonal enighet og enhet og skrev: ”Tiden er ikke inne til partipolitiske oprop om ikke la alt partiarbeide hvile, men endog agitere for at etikettere selve redningsarbeidet politisk.” Nordlys svarte 23. april: ”Det forekommer oss at det er ganske merkelig at venstrebladet skal være sur over at arbeiderbevegelsens folk går så aktivt inn for forsvaret av landet og det som har forbindelse med det. Man skulle tro at det også der i gården burde vekke bare tilfredshet at heile folket slutter opp om forsvaret.” Denne polemikken mellom de to byavis-rivalene berører egentlig ikke holdningene til den militære motstandskampen, bare hvordan denne skulle organiseres, og trenger ikke ytterligere utdyping.

1. mai hadde vært arbeiderbevegelsens kampdag, og på mange arbeidsplasser hadde arbeiderne fri 1. mai, men i 1940 kom dagen i et annet lys. LO¹⁹² opplyste i Nordlys 30. april at ”På foranledning av de sivile myndigheter meldes at 1. mai i år skal være alminnelig arbeidsdag.” Det ble også tatt initiativ til at verdien av arbeidet 1. mai skulle tilfalle Norsk Folkehjelps innsamling til soldatene. Tromsøs leder på selve dagen om ”aktuelle 1.mai-tanker” hevdet at kravmentalitet og en viss bortskjemthet hadde preget folket før krigen, og avisa avsluttet sin kommentar slik: ”Fra nå av gjelder ikke hverken stand eller klasse. – Nu og i fremtiden spørres det ikke om m i t t – men bare om v å r t. – Hele folkets evighet.” Venstreavisa Haalogaland var inne på det samme på samme dag: ”Det viser seg nå igjen at dette om at ’vi ikke har noe fedreland’, - ’at vi ikke har noe å forsvare’ allikevel ikke var så alvorlig ment.(...) I dag står det et s a m l e t Norge 1. mai.” Arbeiderpartiavisa Nordlys var forsåvidt av samme oppfatning i sin utfordring 1. mai: ”Tallet på flagg idag vil gi beskjed om man også på borgerlig hold har maktet å begrave alle politiske og klassemessige motsetninger i denne vårt lands skjebnetime.”, og også i sin omtale 3. mai av kringkastingens program 1. mai: ”Særlig gjorde de nye arbeidersangene stor lykke blandt folk. De er jo også de reine nasjongsanger i denne situasjon, slik som de appellerer til vern om heim og land.”

---

¹⁹¹ Haalogaland 20.4. og Nordlys 27.4.

¹⁹² I 1940 het det Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon, forkortet AFL, men jeg bruker dagens betegnelse.

På selve 17. mai i sin leder på førstesiden trykte Tromsø et utfall som er litt vanskelig å tolke, og som derfor siteres: ”At det er nordmenn som har vært direkte forrædere – dette menneskelige avfall – tenker vi ikke så meget på, nettopp nå i denne sammenheng. Men at det er norske kvinner og menn, som ikke bedre har hatt sine instinkter i orden enn at de har vært med på å sympatisert med et samfundssystem som er stikk i strid med 17. mai-ideen – og derfor er medskyldige og medansvarlige i det brutale nazioverfall på Norge. De er likeså godt landsforrædere som de elendige oplagte forbrytere, som solgte sitt land. – De har vært i et hvertfall kriminelle dårer og skjøre hjerner. Når Norge engang blir fritt og uavhengig, må de ikke tåles – giftspredere som de har vært og er – på bra folks veier.” Som alltid tok Nordlys opp hansken 20. mai og spurte ”hva er meninga?”. Nordlys siterte hele kapitlet overfor fra Tromsø og kommenterte: ”Vi skal ikke ta opp noen polemikk med Tromsø. Tiden er for alvorlig til det. Men vi vil henstille til bladet at den slags ikke blir skrevet en gang til. Hvor skal det ende, dersom de som arbeider og setter livet inn for landet, skal bli stemplet som landsforrædere? Synes Tromsø at vi er for mange ved fronten? At det er for mange som deltar sammen med konge og regjering i det livsviktige sivilarbeidet? Eller er det stikkord til våre fiender? Det er mange som spør som vi.” Tromsø svarte 21. mai: ”For å fjerne enhver mulig optenkelig grunn til misforståelse og misopfatning og fortolkning erklæres at det selvsagt ikke var tenkt eller siktet til Det norske arbeiderparti eller dets medlemmer i følgende passus (her siteres andre setning i Tromsø-sitatet fra 17. mai gjengitt overfor, VE). Det norske arbeiderparti har jo for år tilbake høitidelig proklamert at det står uavkortet på folkestyrets grunn.” Det er sannsynlig at Tromsø med sine ord 17. mai særlig ønsket å ramme kjente kommunister som Viggo Hansteen og Nordahl Grieg, som begge oppholdt seg i Tromsø på denne tiden, men at dette også var et lite spark til Arbeiderpartiets revolusjonære fortid.

Et interessant sluttpoeng når det gjelder politiske motsetninger i Troms er følgende. Troms Infanteriregiment IR16 var organisert bl.a. i to feltbataljoner med hver sin major som bataljonsjef. Nils Hunstad var av yrke forretningsfører i høyreavisa Harstad Tidende og hadde i 1940 i flere år vært Høyre-ordfører i Harstad.¹⁹³ Otto Munthe-Kaas hadde som borgerlig ordfører i Tromsø i 1921 vært i konfrontasjon med Tromsø-arbeiderne i storstreiken i 1921 og var yrkesmilitær.¹⁹⁴ Bataljonene de ledet i kamp i 1940 besto for en stor del av arbeidsfolk og

---

¹⁹³ Steinnes 2003:521

¹⁹⁴ Christensen 1995:347

arbeiderpartivelgere. Det er ikke noe som tyder på at dette var noe problem i kampen mot tyskerne på Narvik-fronten. Den nasjonale samlingen mot tyskerne og NS var bred.

7.5. Fagbevegelsens holdning til krigen.

I Storbritannia ble fagbevegelsens manglende tillit til Chamberlain-regjeringen sett på som en viktig hindring i forhold til å samle folket i krigen mot Tyskland, og dette var en av årsakene til at Labour kom med i Churchills samlingsregjering 10. mai 1940. I Troms var fagbevegelsen positiv til militær motstand, også fordi arbeiderbevegelsen satt i den regjering tyskerne prøvde å styrte og drepe. Veiarbeidere, havnearbeidere, bussjåfører og industriarbeidere gjorde alle en krigsviktig innsats. Holdninger vises best ved handlinger, og det der ikke tegn til at fagforeningsmedlemmene ytet annet enn full arbeidsinnsats i de to krigsmånedene. Noen holdninger kan også leses ut av de mest aktive fagforeningenes møteprotokoller. Den viktigste enkeltperson i fagbevegelsen i Troms på denne tiden synes å være den fastlønnete LO-sekretæren Gunnar Bråthen i Troms Faglige Samorganisasjon og LO's distriktskontor. Bråthen møtte ofte både i fagforeningers styremøter og som forhandler, av naturlige årsaker først og fremst i Tromsø-fagforeningene.

Lønnsspørsmål kom opp, også i en krigssituasjon. 14. mai var det forhandlingsmøte i Tromsø kommune om en indeksregulering av lønningene som arbeiderne egentlig hadde krav på, men partene ble enige om å prolongere den gamle avtalen fordi "situasjonen nå var vesentlig endret" som kommunen uttalte, dvs mindre kommuneinntekter. 31. mai gikk partene i Tromsø kommune lengre og reduserte et overtidstillegg fra 100% til 50%.¹⁹⁵ Noe lignende skjedde i Harstad kommune der daværende rådmann skrev mange år senere: "Det hjalp også for økonomien at de kommuneansatte frivillig ga avkall på det dyrtidstillegg de hadde fått en tid i forveien, et fint eksempel på god samfunnsånd."¹⁹⁶

Fagbevegelsen bidro også til krigsinnsatsen ved tiltak som både var konkrete og som ga signaler utad. 7. mai foreslo ordfører og rådmann i Tromsø til Tromsø Kommunale Tjenestemannsforening (TKTF) at 17. mai skulle være arbeidsdag slik at: "Grunnlovsdagen i år blir en manifestasjon av den arbeids- og offervilje, det samhold og fedrelandssinn, som det i denne hårde tid er gitt så mange beviser på også av de kommunale arbeidere og

---

¹⁹⁵ Tromsø kommunes byarkiv, Trykte forhandlinger nr 65 1940

¹⁹⁶ Torød 1986

funksjonærer.” TKTF sa seg 10. mai helt enig. TKTF vedtok ellers 9. mai trekk i lønn for sine medlemmer tilsvarende 5 timer med formål Norsk Folkehjelps innsamling og oppfordret alle kommunens ansatte til å gjøre det samme. På Tromsø Havnekontor sa 9 av 10 ansatte ja til dette, og den siste sa nei fordi han allerede ga penger til forsvaret.¹⁹⁷ Om lønnstrekket til Norsk Folkehjelp ble gjort, er likevel ikke sikkert. Kemneren ba nemlig om å få medlemsliste fra TKTF, men styremøtet 30. mai vedtok at ”Man fant ikke å kunne la kemneren få noen liste”.¹⁹⁸

Av andre større og krigsviktige fagforeninger i Tromsø hadde Tromsø Bygningsarbeiderforening intet møte i de to krigsmånedene. Sannsynligvis var medlemmene her fullt opptatt med krigsviktig innsats. I Arbeiderbevegelsens historie i Norge skrev Tore Pryser: ”Gjennom fagorganisasjonens apparat i Tromsø ble det mobilisert mannskaper til arbeid på militæranlegg som norske styrker ennå holdt. To ledende tillitsmenn fra Bygningsarbeiderforbundet organiserte dette – den ene, Lars Aasvestad, var kommunist.”¹⁹⁹

Tromsø Havne- og Transportarbeiderforening hadde styremøte 29. april hvor LO-sekretær Bråthen la fram at han hadde forhandlet fram en kriseordning med dårligere arbeidsbetingelser begrunnet i krigstidens vanskeligheter. ”Styret godkjendte enstemmig denne ordning framsatt av Landsorganisasjonen.”²⁰⁰

25. april skrev Troms Faglige Samorganisasjon et brev til Fylkesmannen i Troms som lød: ”Fra en rekke arbeidsplasser har vi mottatt melding fra arbeiderne om at bedriftene trekker lønn for de ufrivillige stansninger som inntreffer under flyallarm. Arbeiderne mener dette er uriktig, da dette er avbrytelser i arbeidet som arbeiderne ikke kan noe for og da arbeidernes lønn på forhånd ikke er større enn den må være for å dekke de nødvendige utgifter til underhold, skatter, husleie og andre utgifter. Vi anmoder Fylkesmannen om å gi oss melding om en slik trekk i lønn fra arbeidsgivernes side er lovlig.” En påskrift fra fylkesmannens saksbehandler på dette brevet synes å gi arbeiderne rett.²⁰¹

---

¹⁹⁷ Tromsø kommunes byarkiv, Formannskapssaker nr 491 1940

¹⁹⁸ Statsarkivet i Tromsø, Arbeiderbevegelsens arkiv, Privatarkiv nr 279, Tromsø Kommunale Tjenestemannsforening nr 4 Møteprotokoller 19.12.1939-07.12.1949

¹⁹⁹ Pryser 1988: 249

²⁰⁰ Statsarkivet i Tromsø, Arbeiderbevegelsens arkiv, Privatarkiv nr 190, Tromsø Havne- og Transportarbeiderforening, nr 4 Medlemsmøter Styremøter 01.11.1934-24-03.1942

²⁰¹ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 2094, Stivt omslag

LO-sekretær Bråthen erklærte at 1. mai 1940 var vanlig arbeidsdag av hensyn til krigsinnsatsen, noe som utad virket patriotisk. Dette var det imidlertid strid om innad i ledelsen, forretningsutvalget, jfr protokollen 30. april: ”Vangberg kom inn på det påbud som A.F.L. ved sekretær Bråthen hadde gitt i radioen om at 1ste mai skulde være almindelig arbeidsdag. Vangberg mente på sin forenings vegne at dette var helt galt. Bråthen redegjorde nærmere for påbudet og uttalte at et lignende påbud var utgått fra A.F.L. gjennom Britisk Kringkasting. Forholdet var jo at landet var i krig nå. Bråthen sluttet med å uttale at dette påbud vilde ikke bli trukket tilbake; idet det nå gjelder å holde produksjonslivet igang. Vedtak: Forretningsutvalget må beklage det påbud fra A.F.L. som er utsendt i radio om at det skal være almindelig arbeidsdag 1ste mai.”²⁰²

At det ville være en illusjon å tro at all uenighet forsvinner i en krig viser saken der sjøtransportchef Siem og LO-leder Bråthen forhandlet om lønns- og arbeidsforhold for sjøfolk i krigstransportene. 5. mai skrev 6. divisjon ved Lars Mjelde brev til fylkesmann Gabrielsen at de militære har inntrykk av at LO ”(...) ikke forstår at deres fedreland befinner sig i den høieste fare, og at tusenvis bl.a. av arbeiderne kjemper med livet som innsats i felten. Under disse omstendigheter synes det lite rimelig for den eller de enkelte å pukke på sine på fredstid beregnede lønnsatser og øvrige rettigheter. Det er en forferdende motsetting mellom dette og den ubegrensede offervilje og den veldige arbeidsydelse natt og dag, som jernbanenes og veivesenets arbeidere og funksjonærer har ydet i det sydlige Norge, særlig når tas i betraktning at sjøveis transporter og forbindelser i Nord-Norge har minst likeså avgjørende betydning for de kjempende avdelinger som landeveier og jernbaner i det sydlige Norge. Distriktskommandoen må derfor henstille til Fylkemannen å søke innprentet hos alle vedkommende en større forståelse av situasjonens alvor enn den som fremgår av ovennevnte ”Forslag”, så at mere drastiske forholdsregler kan undgås.”²⁰³ LO’s versjon av akkurat denne uenigheten og hvordan den ble løst, kjenner jeg ikke til.

7.6. Samers og kveners holdning til krigen.

I Troms var det mange samer og kvener, men jeg har ikke funnet noe i kildene som sier at de stilte seg annerledes til krigen enn nordmenn ellers. Spesielt Alta bataljon fra Vest-Finnmark,

---

²⁰² Statsarkivet i Tromsø, Arbeiderbevegelsens arkiv, Privatarkiv nr 178 Troms Faglige Samorganisasjon/LO’s distriktskontor i Troms, Møteprotokoller Forretningsutvalget 1937-1955 nr 3 17.03.1939-31.12.1945

²⁰³ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks 2094, Stivt omslag

men også Nord-Troms-bataljonen II/IR16, besto av relativt sett flere samer og kvener enn de tre andre frontbataljonene under kampene om Narvik, men ingen har hevdet at dette utgjorde noen negativ forskjell. Dette er interessant fordi det før krigen hadde vært påstått "(...) at kvenene var landsforrædere eller at de kunne bli det, og at de var i stand til å påvirke de svake og lettbevegelige samer." Men verken før eller under krigen kom det fram noe som bekreftet disse påstandene ifølge boka "Den finske fare" av Knut Einar Eriksen og Einar Niemi.²⁰⁴ General Ruge var av de som midt på 1930-tallet var bekymret for den manglende nasjonalfølelsen hos kvener og samer. Da Ruge satt og skrev sine erindringer om felttoget i tysk fangeleir på Grini sommeren 1940 skrev han derimot: "Tyskerne ved Narvik hadde på sin side en svær respekt for de norske skyttere. Det lot til at særlig Alta-bataljonen hadde gjort sterkt inntrykk på tyskerne, for da vi kom i forbindelse med tyskerne etter kapitulasjonen, spurte de stadig etter denne bataljon, og ville gjerne se den. Jeg var nokså fornøyd med at bataljonen den gang allerede var på vei til Alta for å demobilisere, så jeg ikke fikk anledning til å vise den frem, for som noen gardebataljon så den ikke nettopp ut. Det at Alta-bataljonen – den mest raseblandede bataljon i Norge – ervervet sig et slikt renommé ved Narvik er ikke uten betydning. Det har i høi grad styrket nasjonalfølelsen og selvfølelsen i Finnmark."²⁰⁵ Krigens erfaring hadde vist general Ruge at samenes og kvenenes nasjonalfølelse var like sterk som andre nordmenns.

7.7. Reaksjoner på defeatisme i de okkuperte områder.

Under krigen i 1940 var det to forskjellige verdener for nordmenn etter som de bodde i tyskokkupert område eller i norskkontrollert område. Hans Fredrik Dahl har rett i at følgende sammenfatter dette godt: "Nordenfor (fronten) befant de seg før klimaks, vi her nede etter klimaks. Det var som når en skypumpe passerer: Foran og bak den blåser vindene i motsatte retninger."²⁰⁶ Særlig blant ledende menn i hovedstaden Oslo kom det fram holdninger som av mange i Troms ble oppfattet som unasjonale. Slik ble det også oppfattet på britisk side: "Reports from Oslo indicate much depression among all classes.(...) a defeatist state of mind among the well-to-do classes."²⁰⁷ To ytringer fra Oslo som ble kjent og kommentert i Troms var de fra biskop Eivind Berggrav og fra LO's Elias Volan. Begge ble oppfattet slik at de talte

---

²⁰⁴ Eriksen og Niemi 1981:286ff og 345f Sitatet fra Eriksen og Niemi oppsummerer boka til journalisten Ratche i 1935, men forfatterne mener både Nygaardsvold-regjeringen, general Ruge og biskop Berggrav dengang delte disse synspunktene.

²⁰⁵ Ruge 1989:162

²⁰⁶ Oslo-biskop Eivind Berggrav sitert i Dahl 1999:95

²⁰⁷ Sir Cecil Dormer 28.5.1940

for lojal tilpasning til tysk styre, noe som opprørte de som fortsatt kjempet. Utenriksminister Koht tok et skarpt oppgjør med Berggrav i en tale over BBC som bl.a. ble referert i Folkeviljen 9. mai. Avisa Tromsø støttet Koht i kritikken av Berggrav 6. mai.

Vi vet nå at stemningen faktisk var slik i Oslo i april og mai 1940 at både Berggrav og Volan kom med sine defaitistiske uttalelser frivillig. Men det trodde ikke folk i Troms kunne være sant. Avisa Tromsø kom med en ganske representativ kommentar til dette 3. mai. Først om biskop Berggrav som var godt kjent nordpå som biskop i Hålogaland fra 1928 til 1937: ”Selvfølgelig er talen holdt under tvang. Men biskop Berggrav skulle vel ha alt greit med Vårherre, så hvorfor benyttet han ikke anledningen til foran mikrofonen å rope til alt folket: Hold ut! Om biskopen så hadde møtt sin skjebne – vilde han likevel ha levet videre i alle nordmenns hjerter.”. Deretter skrev avisa om LO-leder Volan: ”Dette er forferdelig, og vi antar at enten har Volan ikke hatt noen befatning med dette oprop, eller så er han truet på livet hvis han ikke satte navnet sitt på nazipapiret. Men i såfall er jo ikke den ene bedre enn den annen.”

Forskjellen i holdninger mellom defaitismen i Oslo og patriotismen i Troms i mai 1940 skyldtes forskjellig konkret virkelighet, men først og fremst den forskjellige informasjon og propaganda folk fikk. Det var derfor tyskerne prøvde å ødelegge kringkasterne i nord, og det var derfor Nygaardsvold-regjeringen arbeidet for å starte radiosendinger til Sør-Norge. Tyskerne gjorde også et konkret forsøk på å eksportere defaitismen fra Oslo til Tromsø. Et fly ble gitt fra general Falkenhorst til Røde Kors og fylt med medisiner, forbindingsutstyr samt 1500 brev til soldater i Nord-Norge fra slekt og venner i Sør-Norge. Tanken var at brevene ville fortelle at videre motstand mot tyskerne var hensiktsløst, og at forholdene i Sør-Norge var rolige og stabiliserte under tysk kontroll. Flyet ble fløyet av norske flygere til Tromsø 14. mai. Flygerne og lasten ble internert i 14 dager og så løslatt. Om det hadde noen defaitistisk effekt vites ikke, men trolig var det for kort tid igjen før kapitulasjonen til at det betydde noe.²⁰⁸

7.8. Religiøse holdninger i forhold til krigssituasjonen.

I 1940 betydde kristendommen mye for mange i Troms. Spesielt Nord-Troms fra Lyngen og

---

²⁰⁸ Pryser 2001:33

østover var læstadianerland, men også arbeiderpartiland, jfr kapittel 1.4. Ikke bare samer og kvener, men også læstadianerne hadde i 1935 følt seg stemplet som pro-finske og unasjonale. Mange var både same og læstadianer eller kven og læstadianer og dobbelt stemplet. En av læstadianernes fremste talsmenn, ordfører Elias Olsen i Helgøy, hadde tatt kraftig til motmæle.²⁰⁹ Hvilken holdning læstadianerne hadde til krigen i 1940, har jeg ikke funnet i skriftlige kilder. Dette kan være naturlig da jeg antar læstadianismen var en muntlig mer enn en skriftlig kultur. Det meste tyder på at læstadianerne sluttet opp om krigen av mange grunner, bl.a. av lojalitet til myndighetene generelt og til Arbeiderpartiet spesielt. Eriksen og Niemi skrev: ”Øvrigheten var innsatt av Gud, og en skulle være lojal mot myndigheter og respektere den gjeldende samfunnsorden.”²¹⁰

I resten av fylket er avisene en kilde til kristendommens betydning i forhold til krigføringen, da først og fremst de tre avisene Harstad Tidende, Senjens Blad og Tromsø. Avisene trykte innsendte og signerte kristne dikt og innlegg. Disse manet folk til å følge Gud. Om krigen var de ikke alltid like konkrete, men absolutt mer krigspositive enn krigsnegative.²¹¹ Flere ganger ble krigen i avisene framstilt som en slags lutring av folket som kan få landet inn på rett kristent spor igjen, f.eks. i leder i Harstad Tidende 18. mai.

Avisa Tromsø gjenga en del prekener som gir et inntrykk av holdningene til de fremste i statskirken. Sogneprest Berg Rolness prekte i Tromsøysund kirke 28. april og talte om krigen uten å uttrykke noen klar holdning til den. Biskop Krohn-Hansens preken i Tromsø domkirke 2. mai var klarere i så måte: ”Nå gjelder det Norge – det kristne Norge. Når vi idag ser hedendom og djevleskap velte inn over oss, hvad skal vi da gjøre? Vi skal slåss. Krigen skal føres til den bitre ende. Det tror jeg vi alle er enige om nu. Mange av oss mente kanskje på forhånd at krig måtte undgås for enhver pris. Nå er vi enige om at det er verdier som er helligere enn freden. Det er en måte å leve på som er verre enn selve døden. Krig skal føres. Men spørsmålet er om krigen skal kjempes i satans navn eller i Guds navn, i djevlelenes ånd eller i Kristi ånd.”²¹² Domprost Bøckmann skrev i Tromsø 4. mai.: ”Vi lever også i en tid, da vi ser det sataniske onde utfolde sig i sine konsekvenser. Det vi oplever idag er gudløsheten i alle den virkninger. De to som i denne vinter har begått overfall er nettopp de folk som har sagt sig løs fra Kristus og opdraget sin ungdom i gudløsheten. De har satt sine systemer i

---

²⁰⁹ Eriksen og Niemi 1981:292

²¹⁰ Eriksen og Niemi 1981:179f

²¹¹ F.eks. Harstad Tidende 23.4.:4 og 18.5.:4 og Senjens Blad 30.4.:2, 10.5.:1 og 4.6.:1+2

²¹² Tromsø 03.05.1940

kristendommens sted, fiender av Kristi kors. Det er typisk at de nettopp bomber barmhjertighetens Røde Kors, som har lånt form og innhold fra Kristi kors.”

Det samlede inntrykk er at kristendommen ble brukt som en mobiliserende kraft i den norske forsvarskampen mot tyskerne. Både Krohn-Hansen og Bøckmann går ganske langt i retning av å si at Hitler (og Stalin) representerer djevelen, mens Gud er på Norges side.

7.9. Skepsisen overfor de tilflyttede søringene.

Nesten alle som har skrevet om Troms i krigsmånedene har nevnt gnisningene mellom folk lokalt og de tilreisende fra Sør-Norge som etter 1. mai kom nordover sammen med regjeringen. De fleste av disse kom til Tromsø, og det var i Tromsø disse gnisningene var sterkest. Dette kom bl.a. til uttrykk i polemikk mellom Tromsøs to aviser, der Nordlys forsvarte og Tromsø angrep de tilflyttete søringene. Siden mange av søringene tilhørte Arbeiderpartiet er det ikke merkelig at rollefordelingen mellom de to avisene ble slik. En del av skepsisen mot søringene ble ytret i dulgte ordelag. Det følgende er en oppklarende spissformulering av skepsisen mot søringene skrevet langt senere av en som ikke var i Troms den gang: ”Regjeringen var skyldig i at det norske forsvar var så uforberedt på krigen; nå fikk den selv ta konsekvensene. Nord-Norge hadde klart sin oppgave. Ikke nok med at regjeringen derfor nå fant det opportunt å søke ly i landsdelen, men den sørget også for å plassere sine egne medflyktninger sørfra i fordelaktige stillinger i statsadministrasjonen til fortrenghet for landsdelens egne vel kvalifiserte folk.”²¹³

Avisdebatten startet midt i mai etter at regjeringen og søringene hadde fått etablert seg. Avisa Tromsø skrev ledere og andre artikler som ble tolket som kritikk av søringene 16. mai, 17. mai (der det i en notis beklages at en politimann feilaktig har blitt gitt en for høy stilling i tidligere omtale: ’Til vår undskyldning bare at det nu for tiden opprettes så mange nye viktige stillinger for tilreisendes fremmede eksperter i vår by, at det nok tilgis oss at vi har forfremmet en av våre egne konstabler.’) og kanskje grundigst i lederen ”Vær oppmerksom på!” 20. mai. Men avisa Tromsø kunne også gi ros til regjeringen som f.eks. 18. mai at ”det vil vekke almindelig tilslutning og glede” da Handelsdepartementet utpekte en industrikomite for Nord-Norge, og to av tre medlemmer var ”anerkjente dyktige menn fra Nord-Norges eget

---

²¹³ Conradi 1974:163

næringsliv”, og 21. mai med ros av utnevnelsen av ny landbruksdirektør ”som vil bli mottatt med glede her oppe. Solli er en med nordnorsk jordbruk velrøynd mann (...)”.

Avisa Nordlys slo tilbake mot aviskonkurrenten, 18. mai i referat fra 17.mai-feiringen på Folkets Hus der det var ”folk fra alle kanter av landet så og si. Alle politiske retninger var representert.” Etter talene tok dr. Kilhaug (skal trolig være Keilhau, VE) ordet for ”å takke for den mottakelse Nord-Norge hadde gitt de mange som hadde funnet og måtte flykte fra heim og familie.” Og Nordlys-redaktør og Arbeiderparti-leder Jaklin forsikret tilbake ”at de mange sør fra kunne være sikker på at folkets store masser tok mot dem med både åpne armer og forhåpninger, selv om enkelte presseorganer kunne være ute med stiklerier. Slike presseorganer representerte ikke nordnorsk lynne.” Nordlys kom tilbake til dette 21. mai, begge avisene fortsatte polemikken 27. mai, og 28. mai konkluderte Nordlys: ”Nei, heile agitasjonen omkring ’de mange sørfra’ er politiske intriger og intet annet.”

Også Harstad Tidende deltok i kritikken mot søringene. En leder her som gjorde sterkt inntrykk på søringene selv var den 1. juni med tittel ”Koryfæer sørfra” med kritikk av det nyoppnevnte styret i Norges Bank som inneholdt kun søringer. Sigurd Evensmo skrev om ”Den groteske kampen mot søringene” og om Harstad-Tidende-lederen at ”Dette er det verste angrepet hittil (...)”.²¹⁴ Flere aviser i Troms, også arbeiderpartiaviser som Folkeviljen 27. mai, hadde skrevet at styret i Norges Bank manglet folk nordfra, men Harstad Tidende var absolutt krassest: ”Hvilke forutsetninger har den forhenværende kringkastingsdirektør Ræstad, historieskriver Keilhau, advokat og motdagist Hansteen og kommunisten Aake Ording til å vurdere nordnorsk næringsliv og nordnorske forhold?...mislykkede koryfæer og politiske overløpere sydfrå (blir) kjørt inn i de ledende stillinger mens landsdelens egne dyktige folk blir satt til negerarbeide.(...) de som har undveket sydfrå, i den påtagelige hensikt å hytte sitt eget skinn.” Kritikken av manglende nordnorsk kunnskap i styret for Norges Bank, gjorde ellers styret selv noe for å bøte på ved å støtte seg tungt på formannen i styret for Norges Banks avdeling i Tromsø, stortingsrepresentant fra Troms og fiskertalsmann Aldor Ingebrigtsen.²¹⁵

General Fleischer var også opptatt av denne konflikten og skrev et brev til regjeringen 17. mai der han framhevet at regjeringen burde holde seg litt tilbake for ikke å trække den nordnorske

---

²¹⁴ Evensmo 1976:207f

²¹⁵ Minneord over Aldor Ingebrigtsen av professor Wilhelm Keilhau i Verdens Gang 29.11.1952

stolthet for nære. I en korrespondanse mellom fylkesmannen og general Fleischer om å godkjenne tolv krigskorrespondenter i mai 1940 påtalte Fleischer i en påskrift at det var ”(...) ikke en eneste mand fra Nordnorge. Reportager fra folk med saa mangelfuldt kjendskap til landsdelen blir vel ikke altid førsteklasses.”²¹⁶

Et viktig spørsmål er om denne konflikten mellom landsdelens folk og søringene var så alvorlig at den svekket krigsinnsatsen. Historikeren Hans Fredrik Dahl formulerte det slik: ”Det er neppe tvil om at administrasjonen av både Norges Bank og informasjonstjenesten ble hemmet av kompetansetvister i dette plan.”²¹⁷ Ifølge Evensmo: Pressemannen ”Solumsmoen setter saken på spissen i et forbitret utbrudd, da han har lest Harstad Tidende: Et folk som ennå rommer slike nasjonale motsetninger, kan ikke føre krig. Det som foregår, er en undergravning av den indre fronten, angrepene mot søringene i administrasjonen er jo i virkeligheten rettet mot regjeringen. Det ser ut til at noen forveksler krig og valgkamp.”²¹⁸

Nå finnes det også mange som i 1940 ikke opplevde splittelsen mellom nordlendingene og søringene som vesentlig. Nordlys-redaktør Jaklin skrev 21. mai, trolig med et hint om at redaktøren i avisa Tromsø ikke var født i Nord-Norge, følgende: ”Vi noterer med glede at det ikke er av landsdelens egne som har satt igang dette forsøk på å svekke statsmaktene, samfunnets organer, i disse skjebnesvangre tier. Vi har ennå ikke hørt at en eneste av landsdelens egne kvinner eller menn har hatt noe å beklage seg over.” Søringen Nini Gleditsch kom til et overfylt Tromsø 23. mai og skrev: ”(...) folk var snille, de tok ofte imot flere enn de hadde plass til (...)”²¹⁹ Kringkastingsmannen, arbeiderpartimannen og søringen Haakon Lie skrev: ”Siden har jeg lest om den amppe stemningen som hadde gjort seg gjeldende mellom folk nordpå, og ’søringene’ som sammen med regjeringen hadde gjort invasjon i Nord-Norge våren 1940. Jeg må si jeg merket fint lite til det.”²²⁰

7.10. Ideen om Hålogaland som Norges redning.

Etter nederlaget i Sør-Norge rundt 1. mai kom det til uttrykk ideer i Troms om at Nord-Norge nå hadde fått en viktigere oppgave enn før som den eneste frie delen av Norge. Kong Haakon

---

²¹⁶ Statsarkivet i Tromsø, Fylkesmannen i Troms, Boks G 709

²¹⁷ Dahl 1999:99

²¹⁸ Evensmo 1976: 208

²¹⁹ Gleditsch 1954:70

²²⁰ Lie 1982:33

var inne på dette i sin 17.mai-tale: ”(...) efter tre ukers heltmodig motstand har hele det sydlige Norge måttet opgis. Men Nord-Norge kan vi ennu kalle vårt. Denne landsdel som i tidligere år kanskje ikke har vært påaktet efter fortjeneste, men som i disse dager viser at den med dyktighet og verdighet kan representere et fritt og selvstendig Norge.”²²¹ Parallellen med Belgia under 1. verdenskrig trekkes fram i den sammenhengen.²²² Belgia ble dengang også brutalt overfalt, og bare en liten flik av Belgia forble uokkupert inntil landet fikk sin frihet tilbake i 1918. De borgerlige avisene brukte på denne tiden ofte Hålogaland som navnet på Nord-Norge og håloygene som navnet på folket,²²³ ”(...) ut fra en historisk oppfatning om en samlet landsdels gloriøse fortid.”²²⁴ Avisa Tromsø kom med flere lengre redaksjonelle kommentarer,²²⁵ der avisen utviklet temaet videre om at Nord-Norge før krigen hadde vært holdt nede, og at landsdelen nå hadde en historisk misjon og sjanse til både å redde landet og i løpet av prosessen bygge opp Nord-Norge ved hjelp av landsdelens rike ressurser. For avisa Tromsø var dette koblet til en kritikk av søringene, jfr kapittel 7.9., men hovedvinklingen var positiv som f.eks. 24. mai.: ”Himmelen er riktignok overskyet, javel, det er så, men det er dog adskillige rifter i skylaget som gir plass for brede solstrimer over vår jord og vår vei fremover mot den store lysning: Freden og friheten for hele vårt folk. Disse strimer av sol tar vi med i vårt håp – og skal seire både på den ytre og den indre front.”

Disse tankene i avisa Tromsø kom også til uttrykk i de andre avisene i fylket.²²⁶

Arbeiderpartiavisa Nordlys brukte ikke det gammelmodige ordet Hålogaland, men det mer moderne Nord-Norge, men ellers var også Nordlys inne på noe av det samme, f.eks. i sin leder 8. mai: ”Nord-Norge har fått en historisk oppgave, understreker Martin Tranmæl i en samtale med en av Nordlys medarbeidere. Det samme pointerte også justisministeren (som var Terje Wold, forøvrig regjeringens eneste medlem fra Nord-Norge, VE) forleden i sin appell fra regjeringa til folket her nord.(...) Norge i dag er Nord-Norge. Det norske folks plass i historia frametter er i betydelig grad avhengig av hvordan folket i Nord-Norge vil klare den påkjenningen som krigen kommer til å bli for oss.”

7.11. Motstand mot sentralisering av makt til Tromsø.

---

²²¹ Gjengitt bl.a. i Tromsø 18.05.1940

²²² Tromsø 09.05.1940

²²³ Tromsø 11.05., 14.05., 16.05.

²²⁴ Niemi 1994:76

²²⁵ Tromsø 20.05., 22.05. 24.05.1940

²²⁶ F.eks. Harstad Tidende 11.05.1940 og Senjens Blad 31.05.1940

”En av de lærdommene krigen har gitt” var tittelen på en artikkel i Nordlys 27. april. Her pekte avisa på den negative erfaringen det hadde vært at bedrifter og forsyningslagre var sterkt sentralisert til byer der tyskerne tok kontroll allerede 9. april og konkluderte med at: ”Sentraliseringslinja har vist seg ikke å være heldig når det kniper som aller verst. Og landet vårt innbyr i virkeligheten ikke til sterk sentralisering. Tvert i mot. De lange avstander, delvis dårlige kommunikasjoner og den spredte bebyggelse er alt sammen ting som taler mot å sentralisere for sterkt både i det økonomiske og kulturelt.”²²⁷ Etter at regjeringen med dens administrasjon kom nordover 1. mai kom det også fram kritikk mot en ny form for sentralisering, nå til Tromsø. I både leserinnlegg og redaksjonelle kommentarer i Harstad-avisene Haalogaland og Harstad Tidende ble sentraliseringen til Tromsø kritisert, riktignok i forsiktige ordelag, forsiktig trolig av hensyn til krigsinnsatsen og kanskje sensuren.²²⁸ Avisene kritiserte at påfallende mange institusjoner ble opprettet i Tromsø. Særlig ble man i Harstad opprørt over at Store Norske Spitsbergen Kullkompanis administrasjon først ble foreslått lagt til Tromsø, men her snudde regjeringen raskt og gikk inn for Harstad.

7.12. Patriotiske ytringer: normative og/eller beskrivende?

Kringkastingens arkiv fra sendingene i april-juni gikk tapt, jfr kapittel 2.4., så det er særlig avisene vi kan bygge på når det gjelder samtidige holdninger til krigen. Siden kringkastingen var sterkere styrt av myndighetene enn avisene, er det sannsynlig at folks holdninger relativt sett kom bedre til uttrykk i avisene enn i kringkastingen. Skal man dømme etter Troms-avisenes innhold, sto hele befolkningen samlet bak forsvarskampen. Som nevnt i kapittel 2.6. vet vi ikke om avisene også fikk tilgang til stoff som var negative til forsvarskampen. Dette ville kanskje ha blitt sensurert av myndighetene, men i alle fall blitt selvsensurert av redaktørene som tydeligvis følte seg som deltakere i en nasjonal kamp. Avisenes patriotiske stoff kan deles inn i tre deler: innsendte bidrag fra leserne, trykte taler fra myndighetene og avisenes egne redaksjonelle kommentarer. Innsendte bidrag i Harstad Tidende var f.eks. hilsen fra en maskinist i kystfart og fra en frivillig soldat som skrev: ”For en ting vet jeg: At ikke fremmede snikmordere, men mitt eget folk og mine egne barn skal streife fritt om på

---

²²⁷ Denne artikkelen trykket også i Senjens Blad 25.05.1940 som en redaksjonell kommentar på forsida.

²²⁸ Harstad Tidende 11.05. og 15.05.1940 og Haalogaland 14.05.1940

mine kjære vidder. Den er vår, denne jord!”²²⁹ Senjens Blad trykte flere innsendte innlegg og dikt, og det gjorde også Nordlys, f.eks. i det kraftpatriotiske dikt ”Ørna skal stekkes”.²³⁰

Avisene trykte ofte taler fra myndighetspersoner som kongen, kronprinsen, statsministeren, utenriksministeren, andre statsråder, stortingspresidenten og generalene Ruge og Fleischer. Her var det ingen partipolitisk forskjell: Koht ble trykt i høyreaviser og Hambro i arbeiderpartiaviser. Alle talene var patriotiske og ikke minst optimistiske, mer optimistiske enn vi i ettertid har fått vite at talerne følte seg. Det samme gjaldt de redaksjonelle kommentarene. Her ble de negative nyhetene som oppgivelsen av Sør-Norge og bombingene av Bodø drøftet, men avisenes kommentarer var alltid positivt vinklet og prøvde å gi håp om seier. Avisene skrev også krasse fordømmelser av tyskernes brutale krigføring for slik å motivere til fortsatt kamp.²³¹ I flere aviser ble de tyske krigsbarnas utakknemlighet trukket fram: Det ble sagt at mange tyske og østerrikske barn, som fikk komme til Norge etter 1. verdenskrig p.g.a. sult og nød, nå kom tilbake som voksne norsktalende angripende soldater, noe folk reagerte sterkt på.²³²

Både informasjon utenfra og egen ønsketenkning ledet ofte avisene til å være mer optimistiske enn det var grunnlag for. Et eksempel var Nordlys 6. og 7. juni som fortsatt var optimistisk hva gjaldt situasjonen på Vestfronten på et tidspunkt da tyskerne egentlig hadde vunnet. Som nevnt i kapittel 7.7. ledet patriotisk ønsketenkning mange til å tro at defaitistene i Oslo var nødt til å ha blitt tvunget til å si det de sa. Et annet eksempel på patriotisk ønsketenkning er historien om de norske bussjåførene som rett etter 9. april ble tvunget av tyskerne til å kjøre tyske soldater fra Oslo over Sollihøgda til Ringerike, men som så ofret seg for landet ved å kjøre bussene utfor stupet og drepe alle inkludert seg selv. Historien ble mye gjengitt og tydeligvis trodd på i Troms i mai 1940.²³³ Svale Solheim har undersøkt denne historien og funnet at dette skjedde ikke i virkeligheten. Historien finnes i minst tjue norske versjoner fra andre tider og steder, bl.a. slik det er filmatisert i Nils Gaups ”Vegviseren”. Historien ble trodd på fordi den hadde en funksjonell virkning. Solheim opplevde selv i Oslo at historien marte og styrket viljen og evnen til motstand mot de nazistiske okkupasjonsstyrkene.²³⁴

---

²²⁹ Harstad Tidende 01.06. og 29.05.1940

²³⁰ Senjens Blad 25.05., 31.05. og 04.06.1940 og Nordlys 17.04. og 27.05.1940

²³¹ F.eks. leder i Harstad Tidende 30. april ”Tysk nederdrekthet”

²³² Harstad Tidende 30.04.1940 og leder ”Takk for gjestfriheten!” i Tromsø 19.04.1940

²³³ F.eks. av stortingspresident Hambro i en artikkel i Harstad Tidende 22.05.1940, og i sorenskriver (senere konstituert fylkesmann i Nordland) Arne Aas’ 17.mai-tale gjengitt i Tromsø 18.05.1940

²³⁴ Solheim 1973:141ff. Jeg vil takke Marit Anne Hauan for denn referansen.

Solheim synes ikke å ha vært klar over at historien også ble kjent i Troms ennå mens de militære kampene pågikk. I Troms vil trolig historien ha hatt enda sterkere og viktigere effekt som motivasjon til fortsatt kamp mot tyskerne enn det den hadde i Oslo-området.

Avisenes redaksjonelle kommentarer var som nevnt patriotiske og optimistiske etter litt nøling fra noen av de borgerlige avisene de første dagene. Mange lederartikler kan også sies å være kraftpatriotiske.²³⁵

Som nevnt kan Troms-avisenes patriotiske innhold grovt sett deles inn i tre deler: innsendte bidrag fra leserne, trykte taler fra myndighetene og avisenes egne redaksjonelle kommentarer. For alle tre stofftyper vil det normative være et delmotiv. Både de lesere som slapp til, myndighetene og journalistene ønsket å skape oppslutning om Norges forsvarskrig og ville derfor kanskje skrive mer patriotisk enn det de egentlig følte seg. De ønsket at alle skulle støtte opp om krigen og undertrykte eller dempet ned den tvilen de selv eventuelt måtte ha. Det er likevel vanskelig å unngå den konklusjonen at dette stoffet i hovedsak avspeiler virkelige patriotiske holdninger. Hvorfor det eventuelt skulle være slik, drøftes i konklusjonen nedenfor.

---

²³⁵ F.eks. Nordlys 13.04. og 18.04.1940, Tromsø 26.04. og 04.06.1940, Senjens Blad 12.04. og 30.04.1940, Haalogaland 01.05. og 11.05.1940, Harstad Tidende 27.04. og 18.05.1940, Folkeviljen 27.04. og 01.05.1940.

8. Konklusjon.

På bakgrunn av det foregående kildematerialet er det min konklusjon at befolkningen i Troms i overraskende stor grad støttet regjeringens krigspolitikk. Med det mener jeg at de støttet den militære motstanden mot Tysklands invasjon, dvs de var patrioter i den betydning jeg ga i kapittel 1.1. Jeg sier overraskende fordi krig var noe både sjokkerende og skremmende for folk i 1940, og fordi Troms var klassesdelt og motsetningsfylt på mange måter. Først og fremst viste befolkningen sine patriotiske holdninger gjennom konkrete handlinger. I krig tvinger myndighetene befolkningen til å gjøre noe, mens andre handlinger er helt frivillige.

Mobilisering av soldater var ren tvang, og det var små muligheter til å unndra seg. Men det var svært få soldater som unnlot å møte eller som deserterte, og rapportene fra offiserene gir inntrykk av stor patriotisme ved fronten, jfr. kapittel 6.3. Det var også en plikt å avlevere rekvirerte hester. Her var det flere, rundt 50%, som unnlot å gjøre det. I kapittel 6.4. har jeg prøvd å komme med noen årsaker, men manglende hesteinnlevering var et tegn på manglende patriotisme som ikke stemmer med det kildene ellers viser. Krigsinnsatsen til mannskapene på fiskeskøytene og frakteskutene var mer avhengig av frivillighet enn av tvang, jfr, kapittel 6.6. Da fiskeskøytene strømmet til Sjøvegan med en gang 14. april etter oppfordring fra en britisk underoffiser og en norsk poståpner, jfr. kapittel 6.5., var dette i all hovedsak frivillig. I enda større grad gjaldt det alle innsamlinger til hæren og saniteten, jfr. kapittel 6.7. Det var imponerende hvor mye folk ga med tanke på hvor lavt inntektsnivå det var den gang. Avisenes innsamlingslister viste dette, og slik ble det også vurdert av 6. divisjons intendant Hagemann: ”Under hele krigen har der fra alle lag av befolkningen vært vist en offervilje som har vært enestående.”²³⁶ I tillegg stilte folk opp med både militær og sivil personlig ekstra krigsinnsats, jfr. kapitlene 6.8. og 6.9. De fleste viste likevel sin patriotisme ved å gjøre sin plikt i sine vanlige yrker. Kong Haakon var klar over dette og takket i sin 17. mai-tale i 1940 ”(...) alle som på forskjellig vis har hjulpet militærvesenet i disse vanskelige dager, som f.eks. telegraffolk, jernbanefolk, arbeidere der under luftangrep og mitraljøseld har arbeidet med å holde våre kommunikasjoner i orden lengst mulig.”²³⁷

Svært ofte, når folk i ettertid fortalte om hva de gjorde under krigen i Troms av frivillig innsats, ble det formulert som en kvinne fra Ibestad sa det: ”Jeg ble satt til å sy

---

²³⁶ Hovland 2000:170

²³⁷ Tromsø 18.05.1940

forsvinningsdrakter”.²³⁸ Dette kan jo både leses som ”jeg ble beordret til mot min vilje” eller ”jeg meldte meg for å gjøre en frivillig krigsinnsats og ble satt til å”, samt grader mellom disse to ekstremene. Det er klart det var både autoritetspress og gruppepress, men grunnleggende sett må det meste av aktiviteten har vært frivillig. Det virker rimelig å tolke holdninger ut i fra slike frivillige handlinger i den retning at folk flest i Troms ønsket å gjøre og gjorde en krigsinnsats.

Jeg har tidligere referert til eksempler på folk i 1940 som ikke ønsket å stille opp, f.eks. bestyreren på skole i avsnitt 6.5., folkene på gården Y i avsnitt 6.3., negative soldater i avsnitt 6.3., de som ikke satte pris på den engelske invasjonen i Sør-Troms i avsnitt 6.5. og det at bare 50% av bøndene avleverte sine rekvirerte hester i avsnitt 6.4. Inntrykket er at det var det ganske få som reagerte slik. Det er vanskelig å kunne se at slike eksempler var så utbredt at det svekket krigsinnsatsen, noe som tyder på at dette var en mindretallsreaksjon. De aller fleste soldater møtte fram, hæren fikk nok hester, og de frivillige arbeidet på lasaretter. Transportvirksomheten fungerte godt, på militærhavna i Harstad, på forsyningshavna i Tromsø og med fiskeskøyter og frakteskuter rundt om i krigssonen. De grunnleggende behov for mat, varme og hus til sivilbefolkningen og mat og utstyr til soldatene ble dekket.

Både NS og NKP i Troms støttet forsvarskrigen med erklæringer i avisene, jfr, kapittel 7.4. Dette er spesielt for Troms for begge partier. Det er sannsynlig at begge partier ble påvirket av den sterke opinionen til fordel for forsvarskrigen. Det er ikke grunnlag for å si at Troms var et spesielt patriotisk fylke før krigen, men det kan se ut til at alle faktorer talte for krigsinnsats etter 9. april, slik at alle hadde noen felles men også sine særegne grunner til å være patriotiske. Arbeiderpartiet sto sterkt i Troms, og ved siden av anti-nazisme, var forsvar av Nygaardsvold-regjeringen trolig viktig for at partiet så tidlig og tydelig ble patriotisk etter 9. april. Det kan ha vært nyanser innenfor Arbeiderpartiet, men to viktige personer, Nordlys-redaktør Jaklin og LO-sekretær Bråthen, var av de mest patriotiske. De borgerlige partiene i Troms var tradisjonelt mer nasjonalistiske og forsvarsvennlige enn Arbeiderpartiet, så disse hadde grunn til å være patriotiske. Det betydde også mye for holdningene at Troms ikke ble utsatt for defaitistisk informasjon og propaganda, jfr. kapittel 2.4., 2.5. og 2.6.

---

²³⁸ Minneoppgaver for eldre, Norsk Folkemminnesamling, TROMS81 Nr 61.

Norge hadde fra 1918 til 1935 vært preget av sosiale og politiske motsetninger. I Nygaardsvold-regjeringens tid 1935-1940 ble landet nasjonalt integrert. Arbeiderparti-regjeringen ble mer forsvarsvennlig under inntrykk av den internasjonale situasjonen og mindre konfronterende overfor de borgerlige partiene og næringslivet. Samtidig vedtok regjeringen reformer som styrket stillingen til og nasjonalfølelsen hos arbeiderne, bøndene og fiskerne. Berge Furre skrev i sin oversikt over norsk historie på 1900-tallet: ”Forsvarsevne er ikkje berre eit spørsmål om våpen, men også om vilje. Det politiske demokratiet hadde mange tvilarar og kritikkarar i mellomkrigstida. Med regjeringsskiftet i 1935 vart dei antidemokratiske kreftene på begge ytterkantane nærast borte.”²³⁹ I bind 10 av Aschehougs norgeshistorie heter det under overskriften ”mot større fellesskap” at ”Utviklingen gav grobunn for ny tillit til det norske samfunnets indre samhold. Det skulle snart møte en avgjørende utfordring.”²⁴⁰

Den finske Vinterkrigen fra 30. november 1939 til 13. mars 1940 er en viktig konkret og holdningsmessig bakgrunn til patriotismen i Troms fra 9. april til 9. juni. Konkret fordi militæravdelinger fra området nord for Dovre ble satt opp i Troms og Finnmark og trent som nøytralitetsvakt. Dette betød at det var en bedre militær beredskap i Troms enn i Sør-Norge, og at noen avdelinger som ble mobilisert nylig hadde vært inne på nøytralitetsvakt. Nøytralitetsvakten medførte at befolkningen fikk et nærmere forhold til det militære. Som nevnt i kapittel 6.7. ble også innsamlingsapparatet trent under Vinterkrigen. Politisk gjorde Vinterkrigen venstresiden mer anti-sovjetisk og pro-demokratisk. Høyresiden ble enda mer anti-kommunistisk, noe som kan være en medvirkende årsak til nølingen da angrepet kom fra Tyskland og ikke Sovjet. Mange i Norge ble imponert av lille Finlands forsvar mot stormakten Sovjet, noe som ledet til økt forsvarsvilje da Norge kom i tilsvarende situasjon.²⁴¹ Under Vinterkrigen hadde Sovjet på ett tidspunkt utpekt en lakei-regjering for Finland, Kuusinen-regjeringen. Dette reagerte folk på i Norge, og da Quisling dannet sin kupp-regjering 9. april, førte eksemplet med Kuusinen-regjering til styrket kampvilje for mange.

Mange har skrevet om intern uenighet på norsk side mens krigen pågikk. De to viktigste konfliktene er omtalt i avsnittene 7.3. (kritikken av Nygaardsvold-regjeringen) og 7.9. (skepsisen overfor de tilflyttede søringene). Hvor store og dype var disse motsetningene? Statsminister Johan Nygaardsvold og sjef for Arbeidernes Pressekontor, Olaf Solumsmoen,

---

²³⁹ Furre 2000:91f+95f+102

²⁴⁰ Lange 1998:59

²⁴¹ Hobson og Kristiansen 2001:255

var av de som så mest alvorlig på dette, jfr. kapitlene 3.2. og 7.9. Det som lett oversees er at under overflaten av uenighet, lå det enighet om krigspolitikken. Både de som kritiserte og de som forsvarte Nygaardsvold-regjeringens politikk, gikk inn for full støtte til krigføringen på Narvik-fronten, slik man f.eks. kan se av innsamlingsaksjonene som begge avisene Tromsø og Nordlys sto bak. Og både de som kritiserte at søringene tok over viktige posisjoner og søringene selv, ønsket å gjøre en innsats i krigen. De søringene som kom til Troms var jo faktisk de mest kampinnstilte fra Sør-Norge som hadde trosset tyske bomber på en farefull ferd nordover. På den bakgrunn ble anklagen i Harstad Tidende 1. juni om at søringene "(...) har undveket sydfra, i den påtagelige hensikt å hytte sitt eget skinn (...)" svært urettferdig. At disse søringene så hev seg inn i arbeidet med manglende forståelse for nordnorsk virkelighet, og at dette måtte føre til gnisninger bør ikke være overraskende. En annen side av saken er at det er en del av demokratiet å kunne være uenig. Som nevnt i kapittel 1.2. hadde britenes parlament den åpne "Norway Debate" 7.-8. mai, en debatt som endte med regjeringsskifte. Avisa Tromsø kommenterte: "(...) Det er noe stort og stort over den frihet og åpenhet med hvilken briterne nu taler om felttoget i Norge eller for å bruke det samme ord som blev brukt i Parlamentet: nederlaget i Norge (...)"²⁴² I dette perspektivet er det en del av demokratiet, også i krigstid, at det skal være ytringsfrihet og en åpen debatt, og at det derfor var rett og riktig med en viss indre splid.

De interne norske stridighetene i Troms under krigshandlingene kan kanskje også forstås psykologisk. En farlig, stressende og vanskelig krigssituasjon kan lett medføre at alt tolkes i verste mening, jfr. Nygaardsvold i kapittel 3.2. Ikke minst ødeleggelsen av Bodø 27. mai gjorde et dypt inntrykk i Troms. I den beryktede "koryfær"-lederen i Harstad Tidende, jfr. kapittel 7.9., var det personangrepet som ble lagt merke til, lederen som helhet og avisen ellers viste også nordnorsk patriotisme. Et annet fenomen som oppstår i vanskelige situasjoner er jakten på syndebukker. Når en så enorm ulykke rammet landet, måtte noen ha skylda. De borgerlige skyldte på Nygaardsvold, jfr kapittel 7.3. Nygaardsvold på sin side skyldte i stor og etter min mening overdreven grad på britene.²⁴³ Trygve Lie pekte på dette syndebukk-fenomenet i sin bok. Han hadde erfart det som LO-advokat ved nederlag i arbeidskonflikter og tok seg derfor ikke like nær av kritikken som Nygaardsvold og Koht.²⁴⁴

---

²⁴² Tromsø 09.05.1940

²⁴³ Nygaardsvold 1982

²⁴⁴ Lie 1955:258

Det er viktig å vurdere det Unni Diesen skrev i sin bok, jfr avsnitt 1.1., at det, i alle fall i Tromsø, var de som mente "...at man bør komme til en ordning med tyskerne før også Tromsø blir bombet." Det er ingen grunn til å tvile på at Diesen har hørt noen si dette. Men siden dette ikke framtrer i kildene ellers, kan det neppe være mange som mente dette. Og det kan neppe ha blitt reist som et krav fra noen organisert gruppe av mennesker, fordi da ville det trolig satt spor etter seg i kildematerialet. Det er jo også et åpent spørsmål hvor alvorlig ment en slik uttalelse var, eller om frykt fikk noen til å komme med en lite gjennomtenkt bemerkning. Jeg vil anta at myndighetspåvirkningen og gruppepresset var så stort for å fortsette krigen, at de som mente dette holdt seg tilbake fra å gjøre noe mer med dette forslaget enn å si det på tomannshånd. Trygve Lie kom med en interessant bemerkning om at "(...) det hos de fleste innerst inne var tvil om det var riktig – og lønnsomt, som det ble sagt – å fortsette krigen."²⁴⁵ Hvor mange som hadde denne tvilen, vil det i ettertid være umulig å vite. At mange viste en optimistisk kampfasade utad mens de innerst inne var mer i tvil, er det lett å tenke seg.

Krigen i Troms fra 9. april til 9. juni 1940 kan kalles en folkets krig. Dette uttrykket ble på denne tiden brukt i Storbritannia under "Norway Debate" og referert i avisa Tromsø: "(...) (vår) tro er blitt styrket. Ikke minst fordi Underhuset med stort bifall hilste en uttalelse fra arbeiderrepresentanten mr. Arthur Greenwood at denne krig var f o l k e t s k r i g."²⁴⁶ En stor del av soldatene var fra Troms, og offiserene var for manges del utdannet ved Befalskolen i Harstad. Dette førte til at sivilbefolkningen følte det var deres egen krig. Sivildbefolkningen hjalp til med krigstransport, telegraf- og telefonsamband, husrom for soldater og evakuerte, og innsamlinger av penger og gjenstander som trengtes ved fronten. At folk i Troms stilte slik opp tror jeg skyldtes tre årsaker: *patriotisme, nasjonal enighet og lokalt lederskap*.

Det nødvendige utgangspunktet for folks holdninger var *patriotisme* og motstand mot det tyske angrepet og den tyske nazismen. De fleste nasjoner har en viss fedrelandskjærighet som vil reagere på angrep på ens land. I 1940 hadde Norge hatt full selvstendighet bare i 35 år, så det var i alle fall ikke mindre fedrelandskjærighet i Norge enn i andre land.

Dernest hjalp det godt at det for folk i Troms så ut til at det var en massiv *nasjonal enighet* fra Nygaardsvold-regjeringen på politikkens venstre side til stortingspresident Hambro på den politiske høyreside og med kongehuset fullt og helt med. For noen var det viktigst å lytte til

---

²⁴⁵ Lie 1955:260f

²⁴⁶ Tromsø 09.05.1940

kirkens ledere, for noen arbeiderbevegelsens ledere, for noen de borgerlige partilederne, og for noen betyde kong Haakons holdning mest. Siden alle disse sto for det samme i forhold til den pågående krigen i Troms, talte dette for sterk støtte til regjeringens krigspolitikk.

Sist, men slett ikke minst, hadde folk i Troms dyktige *lokale ledere*, først og fremst general Fleischer og fylkesmann Gabrielsen. Når både saken var god og lederskapet enig nasjonalt og dyktig lokalt, var det ikke overraskende at det store flertallet i folket sluttet helhjertet opp. Bl.a. fordi denne folkets krig brått ble avsluttet med nederlag og tysk okkupasjon, har ikke folks holdninger fått den oppmerksomhet det fortjener.

Jeg siterte Ole Kristian Grimnes i kapittel 1.5., bl.a. på følgende om Nygaardsvold-regjeringens tre viktigste beslutninger 9. april, 10. april og 7. juni: ”Regjeringen stod svakere i den samlede opinion for hver beslutning.(...) Den trosset i økende grad nasjonen selv.” Dette tror jeg ikke stemmer hva gjelder befolkningen i Troms. Ikke slik forstått at folk i Troms ville ha støttet Nygaardsvold-regjeringens beslutninger om de hadde blitt spurt i en meningsmåling. Men regjeringens beslutninger 9. og 10. april om å gå til kamp mot tyskerne ble i handlinger og holdninger støttet av de aller fleste i Troms. Flukten 7. juni vakte negative reaksjoner akkurat da den ble kjent, men også den beslutningen ble raskt akseptert av de fleste da de fikk vite bakgrunnen. I den betydning støttet befolkningen i Troms regjeringens krigspolitikk.

Kilder:

Riksarkivet

Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, katalog nr. 1256.0/02.

Arkivnr. II-C-11.

* Eskene nr. fra og med 146 til og med 153.

IR15, IR 16, Alta bataljon og Bergartilleribataljon nr 3.

* Eske nr. 17. Rapporter om krigsbegivenhetene i Norge. Fylkesmannen i Troms.

Statsarkivet i Tromsø

* Den norske krigstelegrafdirektøren i Lødingen

* Fylkesmannen i Troms

Boksene 2089, 2090, 2094, 2107 og fra og med 3240 til og med 3249.

Statsarkivet i Tromsø

Arbeiderbevegelsens Arkiv i Nord-Norge.

* Privatarkiv nr 178, Troms Faglige Samorganisasjon/LO's distriktskontor i Troms, mappene 3, 14, 28, 29, 30

* Privatarkiv br 201, Tromsø Bygningsarbeiderforening, mappene 5, 6 og 7

* Privatarkiv nr 190, Tromsø Havne- og Transportarbeiderforening, mappe 4

* Privatarkiv nr 279, Tromsø Kommunale Tjenestemannsforening, mappe 4.

* Privatarkiv nr 116, Aldor Ingebrigtsen, mappene 9 og 29

Harstad kommune byarkiv

* Harstad kommune: Mappe 31, deriblant Harstad kommunes forhandlingsprotokoll, mappene 35, 42 og 47.

* Sandtorg kommune: Protokoll 1937-1941

* Trondenes kommune: Mappe 1932-1949 Trondenes formannskap. Mappe 1940-1942
Utskrifter fra bystyremøter.

Tromsø kommunes byarkiv

* Forhandlingsprotokoll 53 1939-1946

* Formannskapsvedtak 58 1939-1943

* Trykte forhandlinger 65 1940

* Rådmannens korrespondanse ordnet alfabetisk 380 1940 A-J

* Formannskapssaker 491 1940

* Evakueringsnemnda 1953 1940 Korrespondanse 1944 Evakueringen av Troms

Universitetet i Oslo

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Norsk Folkemminnesamling

208 minneoppgaver fra Troms, 43 fra 1964, 83 fra 1981 og 82 fra 1996.

Aviser i perioden 9. april 1940 til ca 10. juni 1940

- Folkeviljen
- Harstad Tidende
- Haalogaland
- Nordlys
- Senjens Blad
- Tromsø

Avis i perioden 10. mai 1940 til 8. juni 1940

- The Times

The National Archives, Kew, London

* Scandinavia and Baltic States Confidential, Sir Cecil Dormer to Viscount Halifax, British Legation in Norway, May 28., May 30., June 4. 1940, ref FO 371/24833.

Universitetsbiblioteket i Tromsø, Harstad kommunes bibliotek og Tromsø kommunes bibliotek, inkludert de lokalhistoriske samlingene

Årbøker fra forskjellige deler av Troms.

Litteratur:

- * Berg, Johan Helge og Vollan, Olav 1999: *Fjellkrigen 1940 Lappaugen-Bjørnfjell*, Trondheim.
- * Berg, Johan Helge og Vollan, Olav 1991: *I Trønderbataljonens fotspor – 50 år etter. Gratangen 1940*, Trondheim.
- * Bygdnes, Frode 1994: *Harstads Faglige Historie*, utgitt av Harstad Faglige Samorganisasjon, Harstad.
- * Calder, Angus 1969: *The People's War, Britain 1939-1945*, London.
- * Cannadine, David (ed.) 2004: *What is History Now?* Basingstoke and New York.
- * Christensen, Pål 1995: *Tromsø gjennom 10000 år: Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk, 1900-1945*, kap. 12, utgitt av Tromsø kommune, Tromsø.
- * Christensen, Pål og Tjelmeland, Hallvard 2002: Flammende budbringer. Nordlys gjennom 100 år. Tromsø
- * Conradi, Katrine 1974: *Kringkasting i krig. Regjeringen Nygaardsvolds informasjonstjeneste, 9. april – 7. juni, 1940*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo høsten 1974.
- * Dahl, Hans Fredrik 1999: Bind 1: *Hallo-hallo. NRKs historie 1* og Bind 2: *Dette er London. NRK i krig 1940-1945*. Oslo.
- * Dalzel-Job, Patrick 1996: *Fra Narvik til Normandie*, Oslo.
- * Diesen, Unni 1965: *Kvinne i krig*, Oslo.
- * Dormer, Sir Cecil, britisk ambassadør i Norge, rapporter skrevet til utenriksminister Viscount Halifax 28. mai og 30. mai 1940, *The National Archives, Kew, London, ref FO 371/24833*.
- * Drivenes, Einar-Arne og Niemi, Einar 2000: Også av denne verden? I: *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Læstadius 200 år*. Redaktører: Øyvind Norderval og Sigmund Nesset. Tromsø.
- * Enoksen, Ivar 2005: *Tusen glemte menn og historien om den virkelige James Bond*. Oslo.
- * Eriksen, Anne 1995: *Det var noe annet under krigen*, Oslo.
- * Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- * Evensmo, Sigurd 1976: *Inn i din tid*. Oslo
- * Fulsås, Narve 2001: Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet? i *Historisk Tidsskrift* 2/2001
- * Furre, Berge 2000: *Norsk historie 1914-2000*. Oslo
- * Gleditsch, Nini og Kristian 1954: *Glimt fra krigsårene*, Oslo.
- * Gotaas, Birger 1945: *Fra 9. april til 7. juni*. Oslo.
- * Green, Anna and Troup, Kathleen 1999: *The Houses of History*. Manchester.
- * Grimnes, Ole Kristian 1984: Bind 1, Overfall. I: *Norge i krig*. Hovedredaktør: Magne Skodvin. Oslo.
- * Halvorsen, Terje 1996: *Mellom Moskva og Berlin*, Oslo.
- * Hambro, Carl Joachim 1940: *I Saw It Happen in Norway*, London.
- * Hjelmtveit, Nils 1969: *Vekstår og vargtid*, Oslo.
- * Hobson, Rolf og Kristiansen, Tom 2001: *Norsk forsvarshistorie bind 3 1905-1940*. Bergen.
- * Hovland, Torkel 2000: *General Carl Gustav Fleischer. Storhet og fall*. Oslo.
- * Kjeldstadli, Knut 2000: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo.
- * Koht, Halvdan 1957: *For fred og fridom i krigstid 1939-1940*, Tiden, Oslo.
- * Kreyberg, Leiv 1976: *Efter Ordre – eller uten*. Oslo.
- * Krohn-Hansen, Wollert 1945: *Den brente jord*, Oslo.
- * Lange, Even 1998: *Aschehougs Norgeshistorie Bind 11*, Oslo

- * Larsen, Stein Ugelvik (red.) 1999: *I krigens kjølvann*. Oslo.
- * Lie, Haakon 1982: *Krigstid 1940-1945*. Oslo.
- * Lie, Trygve 1955: *Leve eller dø. Norge i krig*. Oslo.
- * Lukacs, John 1999: *Five Days in London May 1940*, New Haven and London.
- * Lukacs, John 1990: *The Duel. Hitler vs. Churchill 10 May – 31 July 1940*, London.
- * Lundestad, Svein 1988: *Arbeiderbevegelsens politiske gjennombrudd i Nordland og Troms, Bodø*.
- * Mathisen, Stein R. 1994: ”Det e utrulig ka kjeften kan få seg tel å sei!” i *Nordnorsk Kulturhistorie* bind 2 Det mangfoldige folket, Oslo.
- * Niemi, Einar 1994: Region og nasjon, i *Nasjonal identitet og nasjonalisme*, red. May-Brith Ohman Nielsen, Den norske historiske forening, Oslo.
- * Nordby, Trond (red) 1985: *Storting og regjering 1945-1985*, Oslo.
- * Nygaardsvold, Johan 1947: i boka *Haakon 7*, utgitt til 75-årsdagen 3. august 1947 av den norske regjering. Den norske forleggerforening, Oslo.
- * Nygaardsvold, Johan 1982: *Norge i krig 9. april-7. juni 1940*, Oslo. Utgitt av sønnen Kristian N. 42 år etter at det ble skrevet, bygd på notater/opptegetninger f.o.m. 1.5.1940.
- * Olsen, Charles 1995: Dagboksblad fra felttoget i Nord-Norge 1940, fra *Krigsårene i Karlsøy*, Karlsøy kulturkontor, Hansnes.
- * Pedersen, Gunnar 1995: *Tromsø gjennom 10000 år: Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk, 1900-1945*, kap. 14, utgitt av Tromsø kommune, Tromsø.
- * Pryser, Tore 1988: Klassen og nasjonen, Bind 4 av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo.
- * Pryser, Tore 2001: *Hitlers hemmelige agenter*, Oslo.
- * Ruge, Otto 1989: *Felttoget. Erindringer fra kampene april-juni 1940*. Oslo.
- * Seip, Jens Arup 1968 i Studier i historisk metod III: *Opinion och opinionsbildning som historiska forskningsobjekt*. Föredrag vid Nordiska fackkonferensen för historisk metodlära på Hässelby slott 4-6 maj 1967. Universitetsforlaget Oslo, Uppsala.
- * Skodvin, Magne 1984, hovedredaktør: *Norge i krig*. Oslo.
- * Slettan, Dagfinn 1994: Minner og kulturhistorie. Teoretiske perspektiver, *Skriftserie fra Historisk Institutt nr. 4*, Trondheim: Kapittel 6: Kan vi stole på minnet? Sant og falskt.
- * Solheim, Svale 1973: Historisk segn – historisk funksjon, *Norveg 16*
- * Steen, Sverre 1947, hovedredaktør: *Norges Krig 1940-1945*. Oslo.
- * Steinnes, Kristian 2003: *Ved egne krefter. Harstads historie 1904-2004*. Harstad.
- * Svendsen, Oddvar 1998: *Et felles gode. Kraft og samfunn i Troms gjennom hundre år 1898-1998*, Tromsø.
- * Tamelander, Michael og Zetterling, Niklas 2000: *Den nionde april*, Lund.
- * Tjelmeland, Hallvard 2004: *Aviser som historiske kjelder*. Foredrag ved Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana 13. juni 2003. Kopisamling fra SV-fakultetet, Institutt for historie, vår 2004.
- * Torød, Aage Chrf. 1986: *Harstad i krig april-juni 1940*, Farsund.
- * Ytreberg, Nils A. 1971: *Tromsø bys historie*, Tromsø.